

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

«Η ηθική διάσταση των αρχαιολογικών και των μουσειοπαιδαγωγικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων: Η περίπτωση της Αρχαίας Ηλίδος»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της

Ελένης Μαυροειδάκου

Αριθμός μητρώου: 1320130013

Πτυχιούχος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ηρακλείου (1985)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα Σηλιοπούλου,
Μόνιμη Επίκουρος Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και
Δ.Π.Α. του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Συνεπιβλέποντες Καθηγητές: Σωτήριος Φουρνάρος,
Λέκτωρ του Τμήματος Φ.Π.Ψ. του Ε.Κ.Π.Α.
Μαργαρίτα Σωτηρίου,
Λέκτωρ του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Καλαμάτα, Ιούνιος 2015

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Κεφάλαιο 1. ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΛΙΔΟΣ.....	8
1.1 Προϊστορικοί χρόνοι.....	9
1.2 Αρχαϊκοί χρόνοι.....	12
1.3 Κλασικοί χρόνοι.....	13
1.4 Η Ηλειακή διάλεκτος.....	15
1.5 Το Ηλειακό ημερολόγιο	16
Κεφάλαιο 2. ΠΟΛΙΤΕΙΑ,ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΗΛΙΔΑ.....	17
2.1 Πολιτική οργάνωση και διαπολιτειακές σχέσεις	17
2.2 Παραγωγική και οικονομική οργάνωση.....	19
2.3 Γεωργία	20
2.4 Κτηνοτροφία	20
2.5 Αλιεία και θήρα.....	20
2.6 Υφαντουργία	21
2.7 Πνευματικές προσωπικότητες της αρχαίας Ήλιδος.....	21
2.8 Η θέση της γυναίκας στην Αρχαία Ήλιδα.....	26
Κεφάλαιο 3. ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ	28
3.1 Οι μαρτυρίες των Περιηγητών για την Αρχαία Ήλιδα.....	28
3.2 Η πρώτη περίοδος των ανασκαφών	29
3.3 Η δεύτερη περίοδος των ανασκαφών	30
Κεφάλαιο 4. Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ.....	33
4.1 Η Αρχαία ακρόπολη	33
4.2 Το Θέατρο	33

4.3 Η Αγορά	35
4.4 Τα Γυμνάσια	37
4.5 Η Αρχαία Πόλη	39
4.6 Παλαιά Αρχαιολογική Συλλογή	40
4.7 Το Μουσείο	40
Κεφάλαιο 5. Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	45
5.1 Η ανάδειξη και διαχείριση της υλικής και άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς της Αρχαίας Ήλιδος	47
5.2 Η πορεία από την Ήλιδα στην Ιερά Άλτη: Μία περίπτωση αναβίωσης του άυλου πολιτισμικού αγαθού	50
5.3 Οι αξίες που εκπορεύονται από τον Ολυμπισμό	51
5.4 Ολυμπιακές αξίες και εκπαίδευση	58
Κεφάλαιο 6. ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	60
6.1 Η Μουσειοπαιδαγωγική και οι παιδαγωγικές θεωρίες	62
6.2 Διάκριση των μουσείων	64
6.3 Ο ρόλος του Μουσειοπαιδαγωγού	64
6.4 Η προετοιμασία της επίσκεψης	65
Κεφάλαιο 7. ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΗΛΙΔΟΣ	70
7.1 Τα δώρα της φωτιάς	70
7.2 Ανασκαφές στην αρχαία πόλη	71
7.3 Παίζοντας στο αρχαίο θέατρο	71
7.4 Η Αρχαία Ήλις και οι κάτοικοί της	72
Κεφάλαιο 8. ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	75
8.1 Πρώτο πρόγραμμα: Οι άθλοι του Ηρακλή	75
8.2 Δεύτερο πρόγραμμα: Γίνομαι πολίτης της Αρχαίας Ήλιδος	86
8.3 Ηθική διάσταση των αρχαιολογικών και των μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων: Μία συνολική αποτίμηση	94

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	95
Αρχαίες Πηγές	97
Βιβλιογραφία	98
Ιστότοποι.....	103
Πηγές Εικόνων.....	104
Εικόνες	107
Παράθεμα 1: Παζλ ψηφιδωτού	129

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα, Επίκουρο καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου κα Ιωάννα Σπηλιοπούλου για την πολύτιμη καθοδήγησή της, τον Επίτιμο Γενικό Διευθυντή Αρχαιοτήτων Ελλάδος κ. Λάζαρο Κολώνα καθώς και το προσωπικό του Αρχαιολογικού Μουσείου Ήλιδος. Κλείνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τον Παναγιώτη, την Χριστίνα και την Παυλίνα, για την αμέριστη συμπαράστασή τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό την προβολή της ηθικής διάστασης των μουσειοπαιδαγωγικών και αρχαιολογικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων μέσα από το παράδειγμα της Αρχαίας Ήλιδος.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια ιστορική επισκόπηση με άξονα τον δημόσιο και ιδιωτικό βίο στην αρχαία Ήλιδα. Ερευνάται η σύνθεση των φύλων που μετά από σταδιακούς εποικισμούς συνέθεσαν τον πληθυσμό της περιοχής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η οικονομική, πολιτική και θεσμική συγκρότηση της αρχαίας πόλης κράτους. Ως επιστέγασμα των παραπάνω καταγράφεται η πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση μέσα από τη ζωή και το έργο των διανοητών και των δημιουργών της περιοχής. Μνεία γίνεται και στην ξεχωριστή θέση της γυναίκας.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ιστορία των ανασκαφών. Αρχικά γίνεται μνεία στους περιηγητές, που στηριζόμενοι σε αρχαίους συγγραφείς και κυρίως στον Πausανία κρατούν ζωντανό το ενδιαφέρον για την περιοχή. Στη συνέχεια καταγράφεται η πρώτη περίοδος των ανασκαφών, που ξεκίνησε το 1910 και σταμάτησε λόγω του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Οι έρευνες πραγματοποιήθηκαν με ευθύνη του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών. Η δεύτερη περίοδος των ανασκαφών διήρκεσε από το 1960 ως το 1981 με ευθύνη του Ν. Γιαλούρη.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται περιγραφή του αρχαιολογικού χώρου και του παλαιού μουσείου. Περιγράφεται το Θέατρο, το καλύτερα σωζόμενο αρχαίο μνημείο. Στη συνέχεια περιγράφεται η Ακρόπολη, η Αγορά, τα Γυμνάσια, η Πόλη, η αρχαιολογική συλλογή και το σημερινό μουσείο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ηθική διάσταση της ανάδειξης και διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς. Αναλύεται η έννοια του πολιτισμού και της πολιτισμικής κληρονομιάς και η διαίρεση της δεύτερης σε υλική και άυλη. Στην άυλη πολιτισμική κληρονομιά προτείνεται να ενταχθούν και σχετικές σημερινές δράσεις. Αναπόσπαστο μέρος των παραπάνω είναι οι αξίες του Ολυμπισμού που παρουσιάζονται εκτενώς.

Στο έκτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα μουσειοπαιδαγωγικά και εκπαιδευτικά προγράμματα που πραγματώνονται στα Μουσεία. Παρουσιάζονται τα είδη των μουσείων, καθώς και οι παιδαγωγικές θεωρίες που λαμβάνονται υπ' όψιν στο

σχεδιασμό των αρχαιολογικών και μουσειοπαιδαγωγικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα προγράμματα που λαμβάνουν ήδη χώρα στο Μουσείο της Ήλιδος.

Στο όγδοο κεφάλαιο προτείνουμε δύο μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα: 1) «Οι άθλοι του Ηρακλή», που μπορεί να πραγματοποιηθεί στο μουσείο και 2) «Γίνομαι πολίτης της Αρχαίας Ήλιδος», που μπορεί να γίνει στον αρχαιολογικό χώρο.

Κλείνουμε με τα συμπεράσματά μας για την καλύτερη διαχείριση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου και του μουσείου.

Κεφάλαιο 1. ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΛΙΔΟΣ

Τα ερείπια της Αρχαίας Ήλιδος απλώνονται δώδεκα χιλιόμετρα ΒΑ της Αμαλιάδας (εικ. 1), στην εύφορη πεδιάδα που εκτείνεται βόρεια από το λόφο του Αγιάννη¹ μέχρι τη νότια όχθη του Πηνειού ποταμού. Επί του λόφου (ύψος 156 μ.) ευρίσκετο η Ακρόπολη, ενώ η αρχαία πόλη καταλάμβανε την έκταση μεταξύ των σημερινών χωριών Παλαιόπολης, Αυγείου και Καλυβίων. Την περίοδο της μεγίστης ακμής του το ηλειακό κράτος περιλάμβανε την περιοχή νοτίως της Αχαΐας και βορείως της Μεσσηνίας, ανατολικά έφθανε ως τους πρώτους ορεινούς όγκους και δυτικά βρεχόταν από το Ιόνιο Πέλαγος. Οι τέσσερις περιφέρειες που συναπάρτιζαν την πόλη - κράτος ήταν:

α) Η *Κοίλη Ηλιδα*, δηλαδή η εύφορη πεδινή περιοχή στην οποία αναπτύχθηκε η πρωτεύουσα των Ηλείων, νότια της Αχαΐας,

β) Η *Ακρόρεια*, η εσωτερική περιοχή ανατολικά της Ήλιδος και μέχρι την ορεινή ζώνη προς την Αρκαδία,

γ) Η *Πισάτις*, η περιοχή πέριξ της Ολυμπίας και

δ) Η *Τριφυλία*, η περιοχή νότια του Αλφειού στα όρια με τη Μεσσηνία².

Η ιδιαίτερη αξία της αρχαιοελληνικής αυτής πόλης (εικ. 2) έγκειται στο γεγονός ότι «η Ήλις πρωτεύουσα της πόλης – κράτους των Ηλείων, αποτέλεσε την αποκλειστική σχεδόν διοργανώτρια των Ολυμπιακών αγώνων κατά την αρχαιότητα»³. Η θέση αυτή αποτελεί πλέον κοινό τόπο: «Η Ήλις υπήρξε αναμφίβολα το λίκνο των Ολυμπιακών αγώνων»⁴.

Η σπουδαιότητα των Ολυμπιακών αγώνων είναι πασίγνωστη, αφού μέσω αυτών προωθήθηκε η καλλιέργεια και η διάδοση του ιδανικού της ευγενούς άμιλλας ως μέσου αγωγής. Το ιδανικό αυτό εμπεδώθηκε αρχικά στον ελλαδικό χώρο και τελικά έγινε κτήμα ολόκληρου του αρχαίου κόσμου. Σήμερα οι ολυμπιάδες αποτελούν πολύτιμη κληρονομιά της αρχαίας Ελλάδας στην ανθρωπότητα, αφού έχουν αποβεί

¹ Ο λόφος του Αγιάννη έχει λάβει την ονομασία του από το ομώνυμο εκκλησάκι που υπάρχει στην κορυφή του. Παλαιότερα ο λόφος ονομαζόταν Παληόπυργος ή Καλοσκοπή και στα χρόνια της Φραγκοκρατίας Beauvoir ή Belvedere. Βλ. σχετ. Στεργιόπουλος, 1983: 87-197.

² Στράβων Ε': νῦν μὲν δὴ πᾶσαν Ἡλείαν ὀνομάζουσι τὴν μεταξὺ Αἰαίων τε καὶ Μεσσηνίων παραλίαν, ἀνέχουσαν εἰς τὴν μεσόγειαν τὴν πρὸς Αἰαδίαν τῇ κατὰ Φολόην καὶ Ἀζᾶνας καὶ Παρρασίους. τοῦτο δὲ τὸ παλαιὸν εἰς πλείους δυναστείας διήρτητο, εἶτ' εἰς δύο, τὴν τε τῶν Ἐπειῶν καὶ τὴν ὑπὸ Νέστορι τῷ Νηλέως: καθάπερ καὶ Ὅμηρος εἴρηκε, τὴν μὲν τῶν Ἐπειῶν ὀνομάζων Ἥλιν ἠδὲ παρ' Ἡλίδας διὰν, ὅθι κρατέουσιν Ἐπειοί.

³ Χατζή, 2011: 25.

⁴ Γιαλούρης, 1996: 13.

ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς για όλες τις χώρες του πλανήτη μας, συνιστώντας έτσι τον κυριότερο φορέα μηνυμάτων για παγκόσμια συνεργασία και ειρήνη μέσα από την αθλητική αναμέτρηση και τη δημιουργική προσέγγιση⁵.

Και ενώ η Ολυμπία έχει σήμερα διεθνή ακτινοβολία, λόγω της τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων κατά την αρχαιότητα, η Ήλιδα δεν χαίρει ανάλογης εκτίμησης. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα επισημαίνει ο επίτιμος Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων και Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής Ήλιδας, Λάζαρος Κολώνας: «Φαίνεται πως το Ολυμπιακό ιδεώδες επισκίασε όλες εκείνες τις προσπάθειες των Ηλείων που αφορούσαν στην υποδοχή και στη φιλοξενία των αθλητών που συνέρρεαν εκεί από διάφορα κράτη του αρχαίου κόσμου, στον εγκλιματισμό τους και στη συμμετοχή τους στους προκριματικούς αγώνες, στην προγύμνασή τους στα αθλητικά κέντρα της πόλης, καθώς και στην παρακολούθηση και άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων που διοργάνωνε προς τιμήν τους η αρχαία Ήλις»⁶.

Με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες που έλαβαν το 2004 χώρα στην Ελλάδα, αναγνωρίζοντας το Υπουργείο Πολιτισμού τη συμβολή της Ήλιδας στη διοργάνωση των Αγώνων κατά την αρχαιότητα, έλαβε αποφάσεις και διέθεσε κονδύλια για την ανάδειξή της. Στόχος ήταν η συνέχιση της αποκάλυψης των αρχαίων καταλοίπων της και η ολοκλήρωση της ανέγερσης και λειτουργίας του Αρχαιολογικού της Μουσείου. Σήμερα το μουσείο έχει πράγματι ολοκληρωθεί και λειτουργεί με πλήθος εκθεμάτων, στον τομέα όμως των ανασκαφών θα πρέπει να γίνουν ακόμη πολλά.

1.1 Προϊστορικοί χρόνοι⁷

Εκεί όπου αργότερα θα ιδρυθεί και θα αναπτυχθεί η πόλη της Ήλιδος, η ανθρώπινη παρουσία ανάγεται στους απώτατους προϊστορικούς χρόνους. Κατά την Μέση και Ύστερη Παλαιολιθική εποχή (120.000 – 10.000 π. Χ.) υπάρχουν ευρήματα που αποδεικνύουν ανθρώπινη δραστηριότητα και πρόσκαιρη εγκατάσταση κυνηγών που ακολουθούν τα θηράματά τους, παρά τις όχθες του Πηνειού. Σε αυτό ευνόησε το ήπιο κλίμα, καθώς και η ύπαρξη άφθονων πηγών νερού.

⁵Γιαλούρης, 1996 : 13.

⁶Κολώνας, 2010: 4.

⁷Για το γενικό περίγραμμα των ιστορικών εξελίξεων στην Ήλιδα βλ. Γιαλούρης, 1996, Μουρτζίνη, 2014.

Η ανθρώπινη παρουσία συνεχίζεται και κατά την Νεολιθική περίοδο (6.000 – 3.000). Υπάρχει συστηματική καλλιέργεια του εδάφους και εκτροφή οικόσιτων ζώων. Ισχυρά δείγματα ζωής έχουμε και κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Το γεγονός αποδεικνύεται από την ανακάλυψη οργανωμένου νεκροταφείου στο ανατολικό μέρος της μετέπειτα Αγοράς.

Η περιοχή της Ήλιδος συνεχίζει να κατοικείται κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (2800 – 2000) και κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού (2000 – 1600). Σχετικά με την τελευταία περίοδο υπάρχουν πολλές μυθικές παραδόσεις που συνδέουν το χώρο με τις μετακινήσεις των πρώτων ελληνικών φύλων και θέτουν στην ίδια εποχή τη διοργάνωση αγώνων στην Ολυμπία με έπαθλο τη διαδοχή σε ένα επίζηλο αξίωμα.

Κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, γνωστή και ως Μυκηναϊκή περίοδο (1600 - 1200 π. Χ.), η περιοχή αναπτύσσεται και δημιουργεί αποικίες. Η Ήλιδα αποτελεί ένα από τα τέσσερα σπουδαιότερα πολιίσματα της περιοχής, τα οποία, όπως μάς πληροφορεί ο Όμηρος⁸, λαμβάνουν μέρος στον Τρωικό πόλεμο και οι κάτοικοί τους ονομάζονται Επειοί⁹, έχουν δε ως αρχηγό τον Πολύξενο, απόγονο του βασιλιά Αυγεία, γνωστού από τη διαμάχη του με τον Ηρακλή για τον καθαρισμό των στάβλων του:

*Οἱ δ' ἄρα Βουπράσιόν τε καὶ Ἥλιδα δῖαν ἔναιον*⁶¹⁵
ὄσσον ἐφ' Ὑρμίνη καὶ Μύρσινοσ ἐσχατόωσα
πέτρη τ' Ὠλενίη καὶ Ἀλήσιον ἐντὸς ἔέργει,
τῶν αὖ τέσσαρες ἀρχοὶ ἔσαν, δέκα δ' ἀνδρὶ ἐκάστῳ
νῆες ἔποντο θοαί, πολέες δ' ἔμβαινον Ἐπειοί.
*Τῶν μὲν ἄρ' Ἀμφίμαχος καὶ Θάλπιος ἠγησάσθην*⁶²⁰
υῖες δὲ μὲν Κτεάτου, ὁ δ' ἄρ' Εὐρύτου, Ἀκτορίωνε·
τῶν δ' Ἀμαρυγκεΐδης ἦρχε κρατερὸς Διώρης·
*τῶν δὲ τετάρτων ἦρχε **Πολύξεινος** θεοειδῆς*
υῖος Ἀγασθένεος Αὐγηϊάδαο ἄνακτος.

⁸Όμηρος, *Ιλιάς*, Β 615-624.

⁹Σακελλαρίου Μ., 1970: 374.

Επειοί ονομάζονται και σε άλλα χωρία του έπους: Δ 537, Λ 688-695, 732, 737, Ν 686, Ψ 630, καθώς και Στράβων 8,3,8. Μία μόνο φορά σε όλο το έπος ονομάζονται *Ηλείοι*.¹⁰

Η κάθοδος των Δωριέων (τέλη 12^{οο} με αρχές 11^{οο} αιώνα π. Χ) συσχετίζεται με όσα μάς αναφέρει ο Πausανίας για την εγκατάσταση Αιτωλών και Αχαιών στην Ήλιδα. Έχουν ως αρχηγό τους τον Όξυλο και γίνονται τελικά κύριοι της Ήλιδος. Τα φύλα αυτά έχουν την πίστη ότι ξαναγυρίζουν σε πάτρια εδάφη, αφού ο Όξυλος ήταν απόγονος του Αιτωλού, γιού του Ενδυμίωνα και εγγονού του Αεθλίου, πρώτου βασιλιά της Ήλιδος. Ο Αέθλιος¹¹ θεωρείται γιός του Δία και της Πρωτογένειας και είναι ο πρώτος που θέσπισε αθλητικούς αγώνες. Ήταν γνωστός σε όλο τον αρχαίο κόσμο ως προστάτης των αγώνων της Ολυμπίας. Από το όνομά του προέρχονται οι λέξεις αθλητής, άθλος, που καθόρισαν για πάντα την προσπάθεια του ανθρώπου να ξεπεράσει τις φυσικές του δυνάμεις.

Αρχικά ο Όξυλος πέτυχε τη συμφιλίωση γηγενών και νεηλύδων, μέσω τιμητικών διακρίσεων στον τότε βασιλιά της Ήλιδος Δίο και με καθιέρωση θυσιών προς τιμήν του Αυγεία και των προγενεστέρων βασιλέων της ηλειακής δυναστείας. Στο πλαίσιο αυτό φαίνεται να εντάσσεται και η επικράτηση του ονόματος Ηλείοι για όλους τους κατοίκους της περιοχής, που προέρχεται από τον Ηλείο, τον εγγονό του Ενδυμίωνα ή το γιο του Αμφίμαχου, προτελευταίου βασιλιά της Ήλιδας πριν από την έλευση του Οξύλου.

Στη συνέχεια ο Όξυλος θα επεκτείνει την Ήλιδα πείθοντας τους κατοίκους των γύρω κωμών να εγκατασταθούν στην πόλη¹². Την ιστορικότητα του συνοικισμού της Ήλιδας στα χρόνια του Οξύλου την είχε αμφισβητήσει ο Στράβων, δεχόμενος μόνο τον συνοικισμό που έγινε μετά τα Περσικά, το 471 π. Χ¹³. Παρά τη διχογνωμία των ιστορικών γεγονός είναι ότι η Ήλις γνώρισε κατά τους Υπομυκηναϊκούς και Πρώιμους Γεωμετρικούς χρόνους 11^{ος} – 9^{ος} αιώνας π.Χ., μία περίοδο ακμής. Αυτό αποδεικνύουν τα τρία οργανωμένα νεκροταφεία αυτής της εποχής, που έχουν αποκαλυφθεί στο νοτιοδυτικό και το βορειοανατολικό άκρο της μετέπειτα Αγοράς καθώς και στο ανατολικό άκρο της πόλης. Οι διάσπαρτες θέσεις τάφων στο χώρο αποτελούν ένδειξη πολλών διάσπαρτων οικισμών. Η ενδυνάμωση αυτή θα επιτρέψει στον Όξυλο να νικήσει τους Πισάτες, να προσαρτήσει την περιοχή τους στην

¹⁰Όμηρος, *Ιλιάς*, Λ 669 – 674.

¹¹Πausανίας V, 1,3.

¹²Πausανίας V 4,3.

¹³Στράβων8, 3, 2.

επικράτεια της Ήλιδος και τέλος να πάρει υπό την προστασία του το ιερό της Ολυμπίας, αναβιώνοντας μάλιστα τους αγώνες, που τότε περιελάμβαναν μόνο αγωνίσματα δρόμου.

1.2 Αρχαϊκοί χρόνοι

Για κάποια χρόνια διακόπτεται η τέλεση των αγώνων, όμως στα 884 π.Χ. ένας απόγονος του Οξύλου, ο Ίφιτος, ανασύστησε τους αγώνες σε συνεργασία με τον Κλεοσθένη της Πίσας και τον Λυκούργο της Σπάρτης, με επακόλουθο την ανακήρυξη της Ηλείας ως *ιεράς του Διός* και τη θεσμοθέτηση της εκχειρίας. Πρακτικά η ιερότητα του χώρου σήμαινε ότι όποιος εισερχόταν στην Ηλεία έπρεπε να παραδίδει τα όπλα του για να τα ξαναπάρει όταν θα έφευγε και η εκχειρία σήμαινε την υποχρέωση αποχής από κάθε εχθροπραξία κατά τη διάρκεια των αγώνων. Η διοργάνωση - διαχείριση των Ολυμπιακών αγώνων, κατά τον 8^ο αιώνα π. Χ. αποφέρει σημαντικά οφέλη στην Ήλιδα και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την οικονομική και πολιτιστική της ανάπτυξη. Στην πόλη – κράτος εντάσσονται η Κοίλη Ήλις, η Ακρόρεια, μέρος της Πισάτιδος και στη συνέχεια η Τριφυλία. Οι αγώνες της Ολυμπίας αποκτούν πανελλήνια εμβέλεια, αναδεικνύεται η ιερότητα του χώρου (λειτουργούσε και Μαντείο), η φήμη τους υπερβαίνει τα ελλαδικά όρια και τέλος υπάρχει καθολική αναγνώριση του ρόλου της Ήλιδος στην οργάνωσή τους. Τα παραπάνω φανερώνουν τα πολυάριθμα ασσυριακά και άλλα αναθήματα από την Ανατολή, καθώς και η πληροφορία ότι ο φαράώ της Αιγύπτου Ψαμμήτιχος είχε καταφύγει στην Ολυμπία για χρησμό.¹⁴ Ελάχιστα δείγματα της ακμής των χρόνων αυτών έχουν ευρεθεί: πλινθόκτιστοι τοίχοι κτηρίων στο βορειοανατολικό άκρο της πόλης και πίσω από το ανατολικό ανάλημμα του θεάτρου.

Στη συνέχεια, κατά τον 7^ο αιώνα π. Χ., περιορίζεται η δύναμη και η επιρροή της Ήλιδος. Οι Πισάτες ενδυναμώνονται με την υποστήριξη των Αρκάδων, των Μεσσηνίων, καθώς και του βασιλιά του Άργους Φείδωνα, και πετυχαίνουν νίκες κατά της Ήλιδος, ανακτώντας την περιοχή τους (πέριξ της Ολυμπίας), ενώ για κάποια μικρή χρονική περίοδο γίνονται και πάλι οι διοργανωτές των Ολυμπιακών αγώνων. Η ακμή των Πισατών συσχετίζεται με τους ονομαστούς βασιλείς της χώρας, Πανταλέοντα και Δαμοφόντα.

¹⁴Στράβων 8, 3, 30. Παυσανίας V, 14, 10. Ξενοφών, *Ελληνικά* III 2, 22 και IV 7,2.

Στις αρχές του 6^{ου} αιώνα π. Χ., μέσα από μια πολιτική και κοινωνική αναδιοργάνωση, οι Ηλείοι ενδυναμώνονται και νικούν πάλι τους Πισάτες το 580 π.Χ., επανακτώντας το ιερό της Ολυμπίας και αναλαμβάνοντας ξανά τη διοργάνωση των αγώνων. Τα πράγματα αποβαίνουν ευνοϊκά για τους Ηλείους, αφού έχουν ως σύμμαχό τους τη Σπάρτη, με την οποία ξεκινούν μια μακρά περίοδο αλληλοϋποστήριξης με αμοιβαία οφέλη. Αμέσως μετά, οι Ηλείοι ανακτούν μεγάλο μέρος της Τριφυλίας αφού έχουν φροντίσει να συνάψουν συνθήκες φιλίας με τους Αρκάδες γείτονες και μέχρι τότε υποστηρικτές της¹⁵.

Αρχίζει έτσι μια μακρόχρονη περίοδος που χαρακτηρίζεται από ειρήνη, ευημερία και αναγνώριση για την Ήλιδα. Για διάστημα δύο περίπου αιώνων, ενώ οι άλλες πόλεις αλληλοσπαράσσονταν από εσωτερικές και εξωτερικές έριδες, οι Ηλείοι *ευανδρούσαν* γράφει ο Στράβων¹⁶. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Πολύβιου για τις συνθήκες ειρήνης που απολάμβαναν οι κάτοικοι και την άγνοιά τους περί των πολεμικών τεχνών¹⁷. Ως συνέπεια των παραπάνω έχουμε τη διαμόρφωση των βασικών τομέων λειτουργίας της πόλης, της *Αγοράς* και των αθλητικών χώρων (*γυμνάσια*).

1.3 Κλασικοί χρόνοι

Για τη συμμετοχή των Ηλείων στους Περσικούς πολέμους μάς ενημερώνει ο Ηρόδοτος, ο οποίος αναφέρει ότι τα στρατιωτικά αποσπάσματα των Ηλείων μαζί με εκείνα των Μαντινέων έφθασαν στις Πλαταιές, αφού η μάχη είχε τελειώσει. Αποτέλεσμα της βραδυπορίας αυτής ήταν ο εξορισμός των επικεφαλής στρατηγών, μετά από σχετική απαίτηση των συμπολιτών τους. Πολλοί βέβαια πιστεύουν ότι η σκληρή αυτή απόφαση υποστηρίχθηκε από τους Σπαρτιάτες αλλά οι σχετικές πληροφορίες που έχουμε δεν είναι επαρκείς.

Η λήξη των περσικών πολέμων αποτελεί ορόσημο για την Ηλεία, διότι τότε αρχίζει η περίοδος της μεγαλύτερης ακμής της. Αποτελείται αφενός από την Κοίλη Ήλιδα και την Πισάτιδα, οι κάτοικοι των οποίων έχουν την ιδιότητα του πολίτη, και αφετέρου από την Ακρόρεια και την Τριφυλία, οι κάτοικοι των οποίων είναι υποτελείς περίοικοι, απολαμβάνοντας ωστόσο τα αγαθά της ειρήνης και της ευημερίας. Η ακμή αυτή επιβεβαιώνεται από το γεγονός της ολοκληρωτικής

¹⁵Γιαλούρης, 1996:26.

¹⁶Στράβων 8,3,33.

¹⁷Πολύβιος IV, 74, 8.

ανακαίνισης του ιερού της Ολυμπίας. Κατ' αυτή την περίοδο κατασκευάστηκε ο μεγαλοπρεπής ναός του Δία, οικοδομικό έργο που άρχισε το 471 π.Χ. και ολοκληρώθηκε δεκαπέντε χρόνια αργότερα. Υλοποιήθηκε σχεδιασμός ανάδειξης και προβολής των αγώνων και τέλος έλαβε χώρα ο δεύτερος συνοικισμός (471 π. Χ.). Η πόλη επαύξησε τον πληθυσμό της με κατοίκους που προέρχονταν από γειτονικούς αλλά και απομακρυσμένους οικισμούς, επί των οποίων είχαν κυριαρχήσει οι Ηλείοι.¹⁸

Η ακμή αυτή, που αφενός μεν στηρίχθηκε στην εντατική καλλιέργεια του έφορου εδάφους της Ηλείας και αφετέρου στη διαχείριση των πλούσιων θησαυρών του ιερού της Ολυμπίας, βρήκε άμεση αντανάκλαση στην πρωτεύουσα, Ήλιδα. Από μικρή και άσημη μετατρέπεται σε μεγάλη και οργανωμένη πόλη με ιπποδάμειο¹⁹ πολεοδομικό σύστημα και ανάγεται σε πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο, που έχει ως βασική φροντίδα την άψογη διοργάνωση των αγώνων στην Ιερή Άλτη.

Κύριο χαρακτηριστικό της πόλης ήταν ότι δεν περιβαλλόταν από τείχος, αφού εθεωρείτο ιερή²⁰. Κατασκευάζονται τότε πολλά και μεγαλοπρεπή κτήρια που στολίζουν την πόλη, ενώ προστίθενται και πολλά καλλιτεχνικά δημιουργήματα κορυφαίων καλλιτεχνών. Ο Φειδίας και η Σχολή του, καθώς και ο Πραξιτέλης σε μεταγενέστερο χρόνο συνεισέφεραν στον καλλωπισμό της πόλης. Η ακμαία αυτή κατάσταση συνεχίστηκε τουλάχιστον μέχρι τα χρόνια του Πausανίας: «Την Ήλιδα, μεταξύ άλλων, επισκέφθηκε ο Πausανίας, ο οποίος το 2^ο αι. μ. Χ. βρήκε μια πόλη που, αν και υπό ρωμαϊκή κατοχή, βρισκόταν σε μεγάλη ακμή και διατηρούσε σχεδόν ανέπαφο το σύνολο του πολεοδομικού ιστού της κλασικής εποχής. Θέατρο, στοές γυμνάσια, ιππόδρομο, ιερά, κατοικίες και εργαστήρια συνέθεταν μια πόλη, η οποία έμελλε να παίξει σημαντικό ρόλο για το *εὖ αγωνίζεσθαι*, τόσο τότε όσο και στο σύγχρονο κόσμο».²¹

Εξελισσεται έτσι η Ήλιδα σε μια από τις σημαντικές πόλεις του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Η έκταση, η οργάνωση και το πολιτισμικό της επίπεδο την καθιστούν ικανή να φιλοξενήσει όλους εκείνους τους επισκέπτες που ήθελαν να

¹⁸Στράβων Ε: *οὕτω δὲ καὶ ἡ Ἥλις ἐκ τῶν περιοικίδων συνεπολίσθη: μία τούτων προσκτισ[?θεισῶν]. . . Ἀγριάδες. ρεῖ δὲ διὰ τῆς πόλεως ὁ Πηνειὸς ποταμὸς παρὰ τὸ γυμνάσιον αὐτῆς: ἔπραζάν τε τοῦτο Ἥλειοι χρόνοις ὕστερον πολλοῖς τῆς εἰς αὐτοὺς μεταστάσεως τῶν χωρίων τῶν ὑπὸ τῷ Νέστορι.*

¹⁹Ο Ιππόδαμος ο Μιλήσιος ήταν αρχαίος Έλληνας αρχιτέκτονας, πολεοδόμος, φυσικός, μαθηματικός, μετεωρολόγος και φιλόσοφος, θεωρούμενος και ως “πατέρας της πολεοδομίας”. Έζησε τον 5^ο αιώνα π. Χ. Εκπόνησε σχέδια ελληνικών αποικιών που είχαν τάξη και κανονικότητα, σε αντίθεση με τον συγκεχυμένο τρόπο με τον οποίο αναπτύσσονταν οι πόλεις μέχρι εκείνη την εποχή.

²⁰Ξενοφών Ελληνικά ΙΙΙ, 2, 27.

²¹Κολώνας, 2010:4.

συμμετάσχουν ή να παρακολουθήσουν την μεγάλη πανήγυρι, όπως ονομάζονταν τότε οι Ολυμπιακοί αγώνες. Σύμφωνα με τους κανονισμούς, οι αθλητές που επρόκειτο να λάβουν μέρος στους αγώνες, έπρεπε να διαμένουν στην Ήλιδα για ένα χρονικό διάστημα (άλλοτε ενός και άλλοτε δύο μηνών) προκειμένου να προετοιμαστούν. Ενημερώνονταν για τους κανονισμούς και το εὔ *ἀγωνίζεσθαι*, κατατάσσονταν σε κατηγορίες, συμμετείχαν στους προκριματικούς αγώνες, ενώ κυρίως ελεγχόταν η διατροφή και το ήθος τους.

Μαζί με τους αθλητές και τους προπονητές τους έφθανε και ένα τεράστιο πλήθος κόσμου, αποτελούμενο από απλούς θεατές, προσκυνητές, διπλωματικούς εκπροσώπους των πόλεων, αλλά βέβαια και εμπόρους από το σύνολο του ελληνικού κόσμου. Έρχονται κυρίως δια της θαλασσίας οδού, από το λιμάνι της Κυλλήνης, το οποίο είχε μετατραπεί σε συγκοινωνιακό και μεταφορικό κόμβο. Όπου κατέφθαναν πλοία από όλες τις ελληνικές κτήσεις της Μεσογείου. Οι επισκέπτες συνέχιζαν οδικώς έως την Ήλιδα και η μέχρι τότε περιφερειακή πόλη αναβιβάστηκε σε κέντρο πολιτισμού και ψυχαγωγίας. Όλες οι αναγκαίες εγκαταστάσεις της εποχής για μία αξιοπρεπή ή και πολυτελή διαμονή λειτουργούσαν στην πόλη για να εξυπηρετήσουν αθλητές και επισκέπτες. Οι ξενώνες για τη διαμονή, τα γυμνάσια για την άσκηση – προπόνηση, τα λουτρά για την υγιεινή, τα καταστήματα για τις βιοτικές ανάγκες και τέλος οι χώροι διασκέδασης δίνουν το στίγμα του μεγάλου γεγονότος. Τα παραπάνω φανερώνονται από το πλήθος και τη ποικιλία των νομισμάτων, που έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη.

1.4 Η Ηλειακή διάλεκτος

Η Ηλειακή διάλεκτος (εικ. 3) ακόμη και σήμερα συγγενεύει με την Αιτωλική και σε κάποια σημεία με την Ηπειρωτική. Οι αρχαίοι Ηλείοι θεωρούνταν γλωσσικά άξεστοι. Η γλώσσα τους παραμορφωνόταν από τον ρωτακισμό: τροπή του τελικού ς σε ρ, όταν ακολουθεί φωνήεν²². Το ίδιο βέβαια έκαναν και οι Σπαρτιάτες και οι Ερετριείς. Πέραν του ρωτακισμού, οι Ηλείοι είχαν και τον ζητακισμό, ψήλωση ή τροπή των φωνηέντων και μερικών συμφώνων. Όλα όσα γνωρίζουμε για το θέμα

²²Το λήμμα δείχνει ξεκάθαρα ότι στην Μακεδονική συνέβη ηχηροποίηση *s>z. αυτή η ηχηροποίηση είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να εξηγηθεί ο **ρωτακισμός** ορισμένων (Ηλειακή, Λακωνική, Ερετριακή) αρχαίων ελληνικών διαλέκτων. Σε αυτές τις διαλέκτους το μεσοφωνηντικό «σ» ακολούθησε την ίδια τροπή *s>z>r όπως και στην λατινική (μουσική > musica = /mùzika/ και *weis- >virus. Στο <https://smerdaleos.wordpress.com/2014/03/12>.

προέρχονται από τις επιγραφές, εφόσον δεν υπάρχουν άλλα τεκμήρια γραπτού λόγου²³.

1.5 Το Ηλειακό ημερολόγιο

Οι Ηλείοι χρησιμοποιούσαν το Αιολοδωρικό ημερολόγιο που ήταν θρησκευτικό και από το οποίο μάς είναι γνωστοί επτά μήνες του: Διόσθιος, Ελάφιος, Παρθένιος, Απολλώνιος, Αθήναιος, Αλφιοίος, Θυίος. Τα Ολύμπια ετελούντο επί επτά ημέρες κατά την ιερομηνίαν, τον ιερό δηλαδή μήνα που βρισκόταν μεταξύ του μηνός Παρθενίου και του μηνός Απολλωνίου, και μάλιστα κατά την περίοδο της Πανσελήνου. Ο μήνας αυτός ήταν ο σημερινός Αύγουστος.

²³Μπούτσικας, 1998:186.

Κεφάλαιο 2. ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΗΛΙΔΑ

2.1 Πολιτική οργάνωση και διαπολιτειακές σχέσεις

Μετά το δεύτερο συνοικισμό, από πλευράς πολιτικής οργάνωσης²⁴ έντονη είναι η αθηναϊκή επίδραση. Θεωρείται μάλιστα πως ο συνοικισμός της Ήλιδος, καθώς και εκείνος της Μαντινείας, έγιναν με την παρακίνηση του Θεμιστοκλή και την υποστήριξη του Άργους. Έχοντας ως πρότυπο την Αθήνα, οι πολίτες της Ήλιδος χωρίστηκαν σε δέκα φυλές και επέλεξαν ως πολίτευμά τους τη δημοκρατία. Οι φυλές προσδιορίζονταν τοπικά και είχαν ως πρότυπο την Κλεισθένια νομοθεσία. Δημιουργήθηκε Βουλή των πεντακοσίων (500) και έτσι μειώθηκε η δύναμη και η επιρροή των αριστοκρατικών²⁵. Οι Ελλανοδίκες αυξήθηκαν σε δέκα, άρα ένας από κάθε φυλή. Τότε ήταν που αποδόθηκε η ιδιότητα του πολίτη και στους κατοίκους της Ακρόρειας, ως αποτέλεσμα της δημοκρατικής αντίληψης που επικράτησε στον τόπο.

Παρότι οι πολιτειακές αυτές μεταβολές στην Ήλιδα δυσαρέστησαν τους Σπαρτιάτες, διαχρονικούς συμμάχους των Ηλείων, εκείνοι δεν αντέδρασαν, αφού δεν επιθυμούσαν να τούς χάσουν από συμμάχους. Αντίστοιχα, παρά την καθεστωτική αλλαγή με την κυριαρχία των δημοκρατικών, η Ήλις παρέμεινε μέλος της Πελοποννησιακής συμμαχίας. Αυτό συνέβη, διότι πάντα προσέβλεπε στη βοήθεια των Σπαρτιατών, αφενός μεν για την αντιμετώπιση ενός πιθανού κινδύνου (δεν ήταν άλλος από τον πάντα επαπειλούμενο ξεσηκωμό των Πισατών), αλλά και για την υλοποίηση των επεκτατικών στόχων της Ήλιδος προς νότον. Πράγματι, μέχρι το 457 π.Χ., μετά τη μάχη της Τανάγρας, όλες οι πόλεις της Τριφυλίας περιήλθαν στην κυριαρχία της Ήλιδος με την ενίσχυση ή την ανοχή των Σπαρτιατών²⁶.

Αργότερα οι Ηλείοι προβαίνουν σε ενέργειες, όπως αυτή του αποικισμού των Θουρίων, που θα μπορούσε κάποιος να τις χαρακτηρίσει ως τάση ανεξαρτητοποίησης από τους Λακεδαιμονίους, όμως αυτό δεν συμβαίνει και πρόκειται απλά για φυσικό επακόλουθο της διεύρυνσης των οριζόντων της Ήλιδος μέσα από τη νέα δυναμική της. Από την άλλη οι Ηλείοι δεν εκμεταλλεύτηκαν καθόλου την αδυναμία των Σπαρτιατών κατά τη διάρκεια του πολέμου με τους είλωτες.

²⁴Μπούτσικας, 1998: 185.

²⁵Μπένγτσον, 1991:180.

²⁶Καλογεροπούλου, 1972:44.

Λίγο πριν τον Πελοποννησιακό πόλεμο οι Ηλείοι συντονίζονται με τις κινήσεις της αντιαθηναϊκής παράταξης. Με χρήματα και πλοία βοήθησαν τους Κορινθίους στην υποστήριξη της Επιδάμου (435 π.Χ.). Ως αντίποινα για την πράξη τους αυτή οι Κερκυραίοι έκαψαν το λιμάνι της Κυλλήνης. Στην ναυμαχία στα Σύβοτα οι Ηλείοι έστειλαν δέκα πλοία στο πλευρό των Κορινθίων. Στις διαβουλεύσεις των μελών της Πελοποννησιακής συμμαχίας για την κήρυξη ή όχι του πολέμου ψήφισαν υπέρ της κήρυξης.

Κατά την πρώτη φάση του πελοποννησιακού πολέμου (428-420 π.Χ.) οι Ηλείοι υπήρξαν σύμμαχοι των Σπαρτιατών, στη συνέχεια όμως προσχώρησαν στην αθηναϊκή πλευρά. Οι Σπαρτιάτες με τους οποίους υπήρξαν σύμμαχοι επί μακρόν, δεν τους το συγχώρησαν και εισέβαλλαν επανειλημμένα στην Ηλεία (402- 401 π.Χ.)²⁷. Εκτός της πρωτεύουσας, όλη η υπόλοιπη χώρα λεηλατήθηκε και καταστράφηκε, ενώ προσβλήθηκε κυρίως η δεύτερη σε μέγεθος πόλη, η Ηλείακή Πύλος. Συνάπτεται έτσι ειρήνη με όρους σκληρούς για τους Ηλείους, που χάνουν έτσι τις περιοικίδες πόλεις τους, αλλά παρόλα αυτά διατηρούν την εποπτεία των αγώνων ως καταλληλότεροι από τους Πισάτες²⁸.

Περί τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. η Ήλις ανακτά το κύρος της και το μεγαλύτερο τμήμα των περιοχών που ήλεγχε παλιότερα. Η έλλειψη πολιτικής οξυδέρκειας των ηγετών της την εμπλέκει στις αντιπαλότητες των πελοποννησιακών πολέμων και έτσι οδηγείται σε κατάσταση πολιτικής αστάθειας. Ένα περιστατικό που καταδεικνύει το θλιβερό χαρακτήρα εκείνης της περιόδου έλαβε χώρα περί το 365 π.Χ. Η Ήλις και η Αρκαδία διεκδικούσαν την περιοχή της Τριφυλίας, έχοντας αντιστοίχως ως συμμάχους τους Σπαρτιάτες και τους Αθηναίους. Για να αποδυναμώσουν οι Αρκάδες την Ήλιδα, προώθησαν τη δημιουργία κράτους ανεξάρτητου από αυτήν στο χώρο της Πισατίδας και φρόντισαν να τού ανατεθεί η φροντίδα των Αγώνων. Υπό το πρίσμα των παραπάνω γεγονότων και ενώ ετελείτο η Ολυμπιάδα του 364, ξέσπασε μάχη μέσα στην ιερή Άλτη μεταξύ Αρκάδων και Ηλείων. Μάλιστα οι Αρκάδες, υπερβαίνοντας κάθε όριο, λήστεψαν και τους ναούς της Ολυμπίας, αφαιρώντας τους θησαυρούς τους. Τα χρήματα τα χρησιμοποίησαν για να πληρώσουν τον ομοσπονδιακό στρατό τους.²⁹

²⁷Μπένγκτσον, 1991:225.

²⁸Ξενοφών Ελληνικά III, 2, 21-31.

²⁹Μπένγκτσον, 1991:240.

Η επικράτηση των ολιγαρχικών στρέφει την Ήλιδα προς τον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας και στην ανάπτυξη μιας ασταθούς συμμαχίας.

Το 312 π. Χ. ένας στρατηγός του Αντίγονου, ο Τελέσφορος, καταλαμβάνει την πόλη και επιβάλλει το πολίτευμα της τυραννίας, το οποίο όμως έχει σύντομη διάρκεια, αφού κυριαρχεί στην πόλη ο ίδιος ο Αντίγονος, ο οποίος και αποκαθιστά τις ελευθερίες. Τα παραπάνω γεγονότα αποτελούν τα πρώτα σημάδια της μελλούμενης παρακμής και των συμφορών για τους Ηλείους.

Μετά την ήττα των Σπαρτιατών από τους Μακεδόνες στη μάχη της Μαντινείας, το 207 π.Χ., η Ήλις και η Μεσσήνη μένουν μόνες απέναντι στην Αχαϊκή Συμπολιτεία, η οποία είχε αποκτήσει στρατιωτική αυτοδυναμία υπό την ηγεσία του Φιλοποίμενος³⁰. Τελικά, το 191 π.Χ, οι Ηλείοι προσχώρησαν στην Συμπολιτεία, ενώ το 146 π.Χ. υποτάχθηκαν στους Ρωμαίους και αποτέλεσαν τμήμα της ρωμαϊκής επαρχίας της Αχαΐας. Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους (27π.Χ - 250 μ.Χ) η πόλη επεκτάθηκε ακόμη περισσότερο. Κτίστηκαν βίλες και λουτρά, αρχιτεκτονήματα ιδιαίτερα αγαπητά στους Ρωμαίους, μερικά μάλιστα επάνω στα θεμέλια κλασικών κτηρίων.

Στους ύστερους ρωμαϊκούς και τους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους (3ος - 5ος αι. μ.Χ) η κατοίκηση περιορίστηκε μόνο σε ένα τμήμα της πόλης, ενώ σε άλλα τμήματα ιδρύθηκε ένα μεγάλο νεκροταφείο, ίσως μετά την καταστροφή από τους Έρουλους (267 μ.Χ.). Ο μαρσαμός επήλθε, όταν το 393 μ.Χ. ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Θεοδόσιος Α΄ απαγόρευσε τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων και σταμάτησε η ζωή του Ιερού της Ολυμπίας. Ο σεισμός που έπληξε τη χώρα τον 6ο αι μ.Χ. σήμανε το οριστικό τέλος του Ηλειακού κράτους και της πρωτεύουσάς του, Ήλιδος.

2.2 Παραγωγική και οικονομική οργάνωση

Η Ήλις γνώρισε οικονομική ευμάρεια, στηριζόμενη στην ισχυρή αγροτική οικονομία, αφού είναι κατά γενική ομολογία ευνοημένη από τη γεωγραφική θέση, το έδαφος και το κλίμα. Σημαντικός επίσης παράγοντας για την οικονομική της ανάπτυξη υπήρξε ο θεσμός των Ολυμπιακών αγώνων και τα οφέλη που προέκυπταν από αυτόν. Βάσει των παραπάνω, οι αρχαίοι Ηλείοι δραστηριοποιήθηκαν με επιτυχία

³⁰Χατζόπουλος Μ., 1974: 14.

σε πλήθος τομέων³¹, κυρίως στην ανάπτυξη του εμπορίου, γεγονός που οδήγησε την Ήλιδα ήδη από το τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. στην κοπή νομισμάτων³².

2.3 Γεωργία

Λόγω του γόνιμου εδάφους και της ύπαρξης άρδευσης παράγονταν στην Ηλεία πλήθος προϊόντων, κυρίως δημητριακά: βρώμη, όσπρια, σταφύλια, ελιές, φαρμακευτικά φυτά, η περίφημη βύσσος, η ηλειακή ίρις, καθώς και ρητίνη εξαιρετης ποιότητας.

2.4 Κτηνοτροφία

Μεγάλη πηγή πλούτου απετέλεσε και η κτηνοτροφία. Η περιοχή διέθετε εκτάσεις με λιμναία ύδατα, που ευνόησαν την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας. Τεράστιες εκτάσεις για βοσκή επέτρεψαν την εκτροφή μεγάλων κοπαδιών. Αυτό απεικονίζει ο μεγάλος αριθμός των ποιμνίων του βασιλιά της Ήλιδας, Αυγεία. Πρόκειται μάλιστα για εξελιγμένη μορφή κτηνοτροφίας, της εσταυλισμένης. Ειδική μνεία γίνεται από τον Πausανία στα αιγοπρόβατα της Ήλιδας, από τα οποία παρήγετο όχι μόνο γάλα, αλλά και έρια χρήσιμα για την υφαντική.³³

2.5 Αλιεία και θήρα

Αφθονία ψαριών φαίνεται ότι υπήρχε στην Ηλεία. Αυτά ήταν είτε ποτάμια είτε λιμναία είτε θαλάσσια. Τα παραπάνω αναφέρει ο Πausανίας.³⁴ Για τα χρησιμοποιούμενα μέσα στην αλιεία εντυπωσιακή είναι η περιγραφή του Θεόκριτου³⁵. Οι Ηλείοι εθεωρούντο «οψοφάγοι», που σημαίνει λαίμαργοι αλλά και ψαροφάγοι. Βασική για τη διατροφή των Ηλείων ήταν και η θήρα. Στα πυκνά δάση της περιοχής και κυρίως σε εκείνο της Φολόης υπήρχαν πολλά πτηνά, λαγοί, αλεπούδες, ζαρκάδια, ελάφια και κυρίως αγριογούρουνα, από τους χαυλίους των οποίων έφτιαχναν τα οδοντόφρακτα κράνη.³⁶

³¹Κανελλόπουλος, 1989: 25-39.

³²Γιαλούρης, 1996:24.

³³Πausανίας, V, 1,5

³⁴Πausανίας, V, 1, 5.

³⁵Θεόκριτος Ειδύλλια, XXI, Αλιείς.

³⁶Βικάτου, 2006:23

2.6 Υφαντουργία

Στην αρχαία Ελλάδα υπήρχε ένας παραγωγικός καταμερισμός. Κάθε πόλη διακρινόταν για την ειδικότητά της στην παραγωγή κάποιου προϊόντος. Η Ήλις ήταν ξακουστή για την παραγωγή της περίφημης υποκίτρινης βύσσου, που ευδοκίμωσε στο έδαφός της. Ο Πausanias κάνει ιδιαίτερη μνεία: «*Θαυμάσαι δ' ἂν τις ἐν τῇ γῆ τῆ Ἡλείᾳ τὴν τε βύσσον, ὅτι ἐνταῦθα μόνον, ἐτέρωθι δὲ οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος φύεται...*».³⁷

Μετά από σχετική επεξεργασία κατασκευάζονταν υφάσματα τα οποία ονομάζονταν βύσσοι ή βύσσινα μάτια. Τα υφάσματα αυτά χρησιμοποιούντο ως λεπτές εσθήτες, πέπλοι και φιλέδες για τα μαλλιά, καθώς και για άλλα αντικείμενα γυναικείου ιματισμού. Μεγάλο μέρος της παραγωγής εξαγόταν κυρίως από το λιμάνι της Κυλλήνης.

2.7 Πνευματικές προσωπικότητες της αρχαίας Ήλιδος

Η πνευματική πρωτοκαθεδρία της Αθήνας στον αρχαιοελληνικό κόσμο γεννά συχνά την εντύπωση ότι οι άλλοι τόποι υστερούσαν στα γράμματα και τις τέχνες. Έτσι είναι πολύ δύσκολο να ξεφύγει κάποιος από την αφάνεια, αν δεν συσχετίζεται με την Αθήνα. Την αντιμετώπιση αυτή είχαν και οι Ηλείοι λόγιοι και καλλιτέχνες, ενώ δεν φαίνεται να υστερούσαν σε πνευματική εμβέλεια και δημιουργικότητα. Θα αναφέρουμε παρακάτω, με χρονολογική σειρά, τους κυριότερους από αυτούς:

Ιππίας ο Ηλείος

Γνωστός σοφιστής της αρχαιότητας. Έζησε τον 5^ο αιώνα π.Χ., σύγχρονος του Πρωταγόρα και του Σωκράτη. Ήταν γιος του Διοπίθου και μαθητής του Ηγησιδάμου. Υπήρξε πολύπλευρη προσωπικότητα με επίδοση σε πολλά επιστημονικά και καλλιτεχνικά πεδία: Μαθηματικά, Αστρονομία, Φιλολογία, Μουσική, Ζωγραφική και Γλυπτική.

Ο Ιππίας είχε καταπληκτική μνήμη και υπερηφανευόταν για την αυτάρκειά του. Την αυτάρκεια όριζε ως σκοπό της ζωής. Αφού ταξίδεψε πολύ, επέλεξε ως τόπο διαμονής την Αθήνα, όπου και ανέπτυξε την κύρια δράση του. Ο Πλάτων έγραψε δύο διαλόγους με το όνομά του: *Ίππίας Ἐλάσσων* και *Ίππίας Μείζων*, όπου και

³⁷Πausanias, V, 5, 2.

απεικονίζεται η προσωπικότητα του σοφιστή. Ως πνευματικός άνθρωπος παρουσιαζόταν επίσης ως αυτάρκης με γνώσεις πανεπιστήμονα. Θεωρείται ότι στον τομέα της Γεωμετρίας είχε ανακαλύψει την τετραγωνίζουσα: έναν συγκεκριμένο τρόπο διαίρεσης της γωνίας. Ο Πλάτων στο έργο του *Πρωταγόρας* (337 d) παραθέτει τη θεωρία του για τη σχέση μεταξύ φύσης και νόμου: ο Ιππίας υποστήριζε ότι η φύση συνδέει τους ανθρώπους, ενώ αντίθετα ο νόμος τούς χωρίζει, αφού λειτουργεί ως τύραννος των ανθρώπων.

Υπήρξε συγγραφέας πολλών έργων. Τα κυριότερα ήταν:

Τρωικός λόγος: διάλογος μεταξύ Νέστορα και Νεοπτολέμου, αμέσως μετά την πτώση της Τροίας.

Ἐθνῶν ὀνομασίαι: ένα έργο με εθνογραφικό περιεχόμενο.

Ὀλυμπιονικῶν ἀναγραφή: Αποτελεί σύστημα χρονολόγησης της ελληνικής ιστορίας.

Συναγωγή: Έργο με περιεχόμενο αρχαιολογικό- ιστορικό.

Ἐλεγεία: έργο αναφερόμενο στον πνιγμό μιας ομάδας παιδιών από τη Μεσσηνία.

Από τα έργα του σώθηκαν μόνο ελάχιστα αποσπάσματα.³⁸

Φαίδων

Ἐζησε περί τα τέλη του 5^{ου} και τις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και υπήρξε διακεκριμένος μαθητής του Σωκράτη. Ήταν Ηλείος ευπατρίδης και στον πόλεμο της πατρίδας του με τους Λακεδαιμονίους (401 π.Χ.) συνελήφθη αιχμάλωτος. Επωλήθη ως δούλος στην Αθήνα, όπου είχε την τύχη να εξαγορασθεί από τον Αλκιβιάδη, μετά από προτροπή του Σωκράτη. Από τότε έγινε πιστός μαθητής του Αθηναίου φιλοσόφου και έμεινε μαζί του ως τις τελευταίες στιγμές του, όταν ήπιε το κώνειο. Αυτά τα γεγονότα τα περιγράφει ο Πλάτων σε έναν από τους σημαντικότερους διαλόγους του, που φέρει τον τίτλο *Φαίδων*.

Μετά τον θάνατο του Σωκράτη, ο Φαίδων επέστρεψε στην πατρίδα του την Ήλιδα, και ίδρυσε φιλοσοφική σχολή, η οποία επιβίωσε και μετά το θάνατό του. Στην διεύθυνση της σχολής τον διαδέχθηκαν οι: Πλείστανος ο Ηλείος, Μενέδημος ο Ερετριεύς, Ασκληπιάδης ο Φλιάσιος, και οι Ηλείοι Αγχίπυλος και Μόσχος.

Ο Φαίδων υπήρξε και σημαντικός συγγραφέας. Γνήσια έργα του είναι: *Ζώπυρος* και *Σίμων*. Δυστυχώς, δεν έχει σωθεί τίποτα από τα έργα αυτά.

³⁸Βερτσέτης, 2003:96.

Η Σχολή του Φαίδωνα συγγένευε από πλευράς προσανατολισμού με τη Μεγαρική σχολή και ανέπτυξε δόγματα παραπλήσια με τα δικά της. Γενικότερα οι Ηλείοι φιλόσοφοι επέλεξαν να ασχολούνται κυρίως με θέματα ηθικής και λιγότερο με ζητήματα μεταφυσικού ενδιαφέροντος. Από πλευράς χρονικής διάρκειας η Σχολή που ίδρυσε ο Φαίδων είχε σχετικά σύντομο βίο. Ο Διογένης Λαέρτιος, ο οποίος έχει αφιερώσει στο έργο του (*Βίοι φιλοσόφων*) αυτόνομο Βίο στον Φαίδωνα (B 105), μάς πληροφορεί ότι ο Μενέδημος ο Ερετριεύς είχε μεταφέρει τη Σχολή στην πατρίδα του και έκτοτε οι Ηλιακοί προσηγορεύοντο Ερετρικοί.

Πύρρων ο Ηλείος

Διακεκριμένος σκεπτικός φιλόσοφος (360-270 π.Χ.). Γεννήθηκε στην Ήλιδα, και πατέρας του ήταν ο Πλείσταρχος, όπως μας πληροφορεί ο Διογένης Λαέρτιος³⁹. Αρχικά ήταν ζωγράφος, μετά όμως από τη μαθητεία του κοντά στον Ανάξαρχο τον Αβδηρίτη, ο οποίος είχε επηρεαστεί από τις ιδέες του Δημοκρίτου, άλλαξε προσανατολισμό και ακολούθησε μαζί με τον δάσκαλό του τον Μέγα Αλέξανδρο στην εκστρατεία του. Έφθασε μάλιστα ως τις Ινδίες. Μελέτησε τη θρησκεία και τη φιλοσοφία του μακρινού και αρχαίου πολιτισμού και επηρεάστηκε και εισήγαγε τις έννοιες της ακαταληψίας και της εποχής. Οι συντοπίτες του τίμησαν τον Πύρρωνα για την ενασχόλησή του με την φιλοσοφία, εφόσον όπως μάς βεβαιώνει ο Πausανίας υπήρχε ακόμα και κατά τον χρόνο της περιήγησής του (περίπου 170 μ.Χ.) ανδριάντας του στη στοά που έβλεπε προς την αγορά της πόλης. Επίσης διεσώζετο και ο τάφος του λίγο έξω από την πόλη σε έναν δήμο (αγροτική κοινότητα) που ονομαζόταν Πέτρα.

Σημαντικός σταθμός στη ζωή του υπήρξε η ίδρυση Σχολής στην Ήλιδα, όταν το 330 π.Χ. επέστρεψε και εγκαταστάθηκε εκεί ως το θάνατό του. Σε αναγνώριση του έργου του, η πατρίδα του τον έχρισε αρχιερέα και χάρη σε αυτόν αποφασίστηκε να απαλλάσσονται από τους φόρους όλοι οι φιλόσοφοι⁴⁰.

Θεωρείται ιδρυτής του σκεπτικισμού που κυριότεροι εκπρόσωποί του είναι ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος, ο Δημόκριτος, οι σοφιστές Πρωταγόρας ο Αβδηρίτης και Γοργίας ο Λεόντιος, ο Καρνεάδης ο Κυρηνεύς και ο Σέξτος ο Εμπειρικός. Δεν έχουν ευρεθεί συγγράμματά του Πύρρωνος, αλλά γνωρίζουμε τις ιδέες του από τα έργα του

³⁹ Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, βιβλίο IX, παρ. 61.

⁴⁰ Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, βιβλίο IX, παρ. 64.

μαθητή του Τίμωνα του Φλιασίου. Τρία είναι τα προβλήματα με τα οποία ασχολήθηκε η Σχολή του Πύρρωνος:

- α) ποια είναι η φύση των πραγμάτων
- β) ποια θέση πρέπει να παίρνουμε απέναντι σε αυτά
- γ) ποιο κέρδος θα έχουμε παίρνοντας αυτή τη θέση⁴¹.

Στα προβλήματα αυτά δόθηκαν αντίστοιχα τρεις μονολεκτικές απαντήσεις: ακαταληψία, εποχή, αταραξία. Η πρώτη απάντηση σημαίνει ότι δεν γίνεται αποδεκτό το δυνατό της γνώσης, εξαιτίας του ότι ούτε ο νους ούτε οι αισθήσεις μπορούν να μάς οδηγήσουν στην αλήθεια και να μάς αποκαλύψουν την ουσία των όντων. Απόρροια των παραπάνω είναι η εποχή, τουτέστιν η αποχή από την αποδοχή κάθε γνώμης σε σχέση με τα πράγματα, αφού δεν μπορεί να τα γνωρίσει. Τέλος με τον όρο αταραξία δηλώνεται η άρνηση του ανθρώπου να επηρεαστεί η ψυχική του διάθεση και έτσι μπορεί να οδηγηθεί στην αληθινή ευδαιμονία.

Αγχίπυλος (ή Αγχίμολος) και Μόσχος

Μαθητές του Φαίδωνα και άμεσοι διάδοχοί του στη διεύθυνση της Σχολής που ίδρυσε αυτός στην Ήλιδα. Έζησαν τον 4^ο αιώνα π.Χ.. Για τις ιδέες και το έργο τους υπάρχουν ελάχιστες αναφορές, με χαρακτηριστικότερη αυτή του Αθήναιου περί διατροφής⁴².

Αλεξίνος ο διαλεκτικός

Έζησε στην πόλη της Ήλιδας περί τα τέλη του 4^{ου} και αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Οπαδός της Μεγαρικής ή Διαλεκτικής Σχολής, που ιδρύθηκε στα Μέγαρα από τον μαθητή του Σωκράτη, Ευκλείδη, και η οποία είχε σύντομη ζωή, ενώ αργότερα συγχωνεύθηκε με τη φιλοσοφία της **Στοάς** και τον **Κυνισμό**. Ο Αλεξίνος υπήρξε μαθητής και διάδοχος του Μεγαρέα φιλοσόφου Ευβουλίδου, από τον οποίο είχε κληρονομήσει μια έντονη εριστικότητα και γι' αυτό του προσδόθηκε η προσωνυμία Ελεγξίνος. Υπήρξε επίσης ιδεολογικός αντίπαλος του Ζήωνα του Κιτιέα και του ιστοριογράφου Εφόρου του Κυμαίου.

⁴¹Ευσέβιος, Ευαγγελική προπαρασκευή, 14, 18, 2.

⁴²Δειπνοσοφισταί, Π 44 C.

Σε κάποια φάση της ζωής του έφυγε από την Ήλιδα και πήγε στην Ολυμπία, όπου και ίδρυσε φιλοσοφική Σχολή. Είχε μάλιστα ικανό αριθμό μαθητών, οι οποίοι όμως τον εγκατέλειψαν στη συνέχεια, εξαιτίας των κακών συνθηκών διαβίωσης. Μετά από αυτό απομονώθηκε, καταλήγοντας σε άδοξο τέλος, αφού πνίγηκε ενώ κολυμπούσε στον Αλφειό, κτυπημένος από ένα καλάμι⁴³.

Υπήρξε πολυγραφότατος, αλλά τα έργα του δε μάς έχουν διασωθεί, εκτός από κάποιους τίτλους: «Περί αγωγής», «Περί ρητορικής», και «Απομνημονεύματα».

Αριστόδημος ο Ηλείος

Πιθανότατα έζησε περί τον 1^ο π.Χ. αιώνα και ασχολήθηκε μεταξύ άλλων με την ιστορία των Ολυμπιακών αγώνων, έγραψε μάλιστα σχετικό έργο.

Πληροφορίες για την ενασχόληση του Αριστόδημου με τους Ολυμπιακούς αγώνες μάς δίνει ο Αρποκρατίων στο Λεξικό του, καθώς και ο Ευσέβιος στο έργο του *Χρονικοί κανόνες*.⁴⁴

Λεωνίδης ο γραμματικός

Έζησε κατά την ύστερη αρχαιότητα και μάς είναι γνωστός από τη συμμετοχή του στο Συμπόσιο φιλοσόφων του Αθηναίου του Ναυκρατίτη (200 μ.Χ) ως ένας από τους τριάντα «Δειπνοσοφιστές». Την πληροφορία μας δίνει ο Αθήναιος.⁴⁵

Λίβων

Σύμφωνα με τον Πausανία, ο Λίβων είναι ο αρχιτέκτονας του ναού του Δία στην ιερή άλτη της Ολυμπίας.⁴⁶ Έζησε κατά το πρώτο ήμισυ 5^{ου} π.Χ. αιώνα και η φήμη του πρέπει να ήταν εφάμιλλη του Φειδία, που κατασκεύασε το λατρευτικό άγαλμα του Δία στον προαναφερθέντα ναό, για να του ανατεθεί ένα έργο που είχε τόσο μεγάλη σημασία για όλους τους Έλληνες.

⁴³ Διογένης Λαέρτιος, II 109 - 110 .

⁴⁴ Βερτσέτης, 2003:94

⁴⁵ Βερτσέτης, 2003:101

⁴⁶ Ηλιακά V, 10, 3.

Κολώτης

Γλύπτης, με πιθανή καταγωγή από την Ηράκλεια της Ηλείας, κατά τον Πausανία. Σύμφωνα με τον Πλίνιο υπήρξε συνεργάτης του Φειδία.⁴⁷ Δραστηριοποιήθηκε στην Ηλεία και τα πιο γνωστά έργα του είναι:

α) Ανδριάντας του Ασκληπιού, ο οποίος ευρίσκεται στο επίνειο της Ήλιδας, την Κυλλήνη. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Στράβωνα για το άγαλμα αυτό: « ἔστι δὲ κόμη μετρία, τὸν Ἀσκληπιὸν ἔχουσα τὸν Κολώτου, θαυμαστὸν ἰδεῖν ζόανον ἐλεφάντινον»⁴⁸.

β) Χρυσελεφάντινη τράπεζα, ανάθημα εντός του Ηραίου της Ολυμπίας, επάνω στην οποία τοποθετούνταν οι στέφανοι των νικητών. Τις πληροφορίες για τον δημιουργό, και τα υλικά κατασκευής μάς δίνει ο Πausανίας.⁴⁹

γ) Χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς Αθηνάς, τοποθετημένο στο ναό της θεάς, που βρισκόταν στην κορυφή της Ακρόπολης της Ήλιδος. Την πληροφορία μάς δίνει ο Λατίνος Πλίνιος⁵⁰. Το έργο αναφέρει και ο Πausανίας, σημειώνοντας ότι στο κράνος της θεάς υπήρχε παράσταση πετεινού⁵¹, όμως ο Πausανίας αποδίδει το έργο στον Φειδία. Πιθανότατα η σύγχυση οφείλεται στη στενή συνεργασία των δύο γλυπτών, που ξεκίνησε με το άγαλμα του Ολυμπίου Διός, σύμφωνα με τον Πλίνιο.⁵²

2.8 Η θέση της γυναίκας στην Αρχαία Ήλιδα

Σύμφωνα με τις παραδόσεις, ορισμένες Ηλείες γυναίκες απολάμβαναν γενικής εκτίμησης και σεβασμού. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η Πρωτογένεια, μητέρα του Αέθλιου, η Μολιόνη, μητέρα των Μολιονιδών και γυναίκα του αδελφού του Αυγεία, η Υρμίνα μητέρα του Αυγεία, η μάγισσα Αγαμήδη γιαγιά του Ηλείου, η Λυσσίπη, η Τυρώ, η Έλαφος και τέλος η Φυσκόα, η οποία απέκτησε με το θεό Διόνυσο το Ναρκαίο. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Ναρκαίος πρώτος εισηγήθηκε τη λατρεία του Διονύσου και την καλλιέργεια της αμπέλου στην Ήλιδα. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι οι Ηλείοι χωρίς να έχουν γυναικοκρατικές αντιλήψεις, σέβονταν τις γυναίκες, έχτιζαν πόλεις προς τιμήν τους (Υρμίνη) και τα παιδιά πολλές φορές έπαιρναν το όνομα της μητέρας τους (Μολιόνη – Μολιονίδες).

⁴⁷ Naturalis Historia, XXXV 34, p.54

⁴⁸ Στράβων VIII, p337

⁴⁹ Πausανίας V, 20, 2.

⁵⁰ Naturalis Historia, XXXV 34, p.54

⁵¹ Πausανίας VI, 26, 3.

⁵² «Elide Minervae, quam fecerat Colotes, discipulus Phidiae et in faciendo Jove Olympio adjutor» Naturalis Historia, XXXV 34, p.54

Είναι φανερό ότι η γυναίκα στην Ήλιδα ετύγχανε κοινωνικής αποδοχής και ουδόλως εθεωρείτο κατώτερη. Αποτέλεσμα της παραπάνω αντίληψης είναι η δημιουργία του συμβουλίου των δεκαέξι γυναικών, οι οποίες έπαιρναν μέρος στα κοινά και εδραστηριοποιούντο με ελευθερία. Πρόκειται για έναν θεσμό μοναδικό σε όλη την αρχαία Ελλάδα, που ήταν ευρείας αποδοχής και εξακολουθούσε να υφίσταται έως τα χρόνια του Πλουτάρχου, εφόσον μάς πληροφορεί ο ίδιος ότι οι γυναίκες του συμβουλίου αποτελούσαν και το ιερατείο του Διονύσου.

Ο θεσμός αυτός συνεστήθη αρχικά για τη συμφιλίωση των δύο κυρίων πόλεων της Ηλείας, της Ήλιδος και της Πίσας. Εκλέγονταν οκτώ γυναίκες από την κάθε πόλη – κράτος, που ήσαν αρμόδιες να εξομαλύνουν τις αναφυόμενες διενέξεις μεταξύ των δύο πόλεων, έχοντας το ρόλο του διαιτητή. Απαρχή του θεσμού θεωρείται ο θάνατος του Δημοφώντα, τυράννου της Πίσας, ο οποίος είχε προξενήσει πολλά δεινά στους κατοίκους της Ήλιδος. Μετά το θάνατό του ούτε οι Πισάτες ήθελαν να συνεχίσουν την πολιτική του τυράννου τους ούτε οι κάτοικοι της Ήλιδος ήταν διατεθειμένοι να ανέχονται τις εις βάρος τους βιαιοπραγίες. Προχώρησαν έτσι στη σύσταση του εν λόγω θεσμού.

Πέραν του αφετηριακού καθήκοντός τους, οι γυναίκες αυτές έσερναν τους ιερουργικούς χορούς των πόλεων τους και σύμφωνα με το μύθο, οι πρώτες που έσυραν το χορό αυτό ήταν η Φυσκόα στην Ήλιδα και η Ιπποδάμεια στην Πίσα. Άλλη τους αρμοδιότητα ήταν η διοργάνωση των *Ηραίων*, αγώνων αντίστοιχων με τους Ολυμπιακούς αγώνες, που λάμβαναν χώρα με τη συμμετοχή νεανίδων στο στάδιο της Ολυμπίας, αλλά σε διαφορετική ημερομηνία από εκείνους των ανδρών. Τέλος, οι δεκαέξι γυναίκες ήταν υπεύθυνες για να υφάνουν το πολύτιμο πέπλο της θεάς Ήρας στην Ολυμπία.

Για την ιδιαίτερη θέση της γυναίκας στην Ηλεία μαρτυρεί και μια άλλη αναφορά του Παυσανία σύμφωνα με την οποία οι Ηλείοι δεν θυσίαζαν μόνο στους θεούς και στους ήρωες αλλά και στις συζύγους τους⁵³.

Στην Ήλιδα τελούνταν και αγώνες ομορφιάς. Τα καλλιστεία της ήταν από τα καλύτερα της Ελλάδας και γίνονταν στις γιορτές της Πυλαίας Δήμητρας. Ως ιδρυτής τους φέρεται ο βασιλιάς της Αρκαδίας Κύψελος και πρώτη νικήτρια η Ηροδίκη⁵⁴.

⁵³Παυσανίας, VI, 24,10 και V 16, 5-6.

⁵⁴Μπούτσικας, 1998 :185-186.

Κεφάλαιο 3. ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

3.1 Οι μαρτυρίες των Περιηγητών για την Αρχαία Ήλιδα

Ο αρχαίος περιηγητής, **Παυσανίας**, όπως είδαμε παραπάνω επισκέφθηκε την Ηλεία περί το 165 μ. Χ. και περιέγραψε το ιερό της Ολυμπίας, αλλά και την πόλη της Ήλιδος. Επιπλέον συμπεριέλαβε μυθικές παραδόσεις και ιστορικές γνώσεις για την περιοχή. Περιγράφει διεξοδικά τα Γυμνάσια, την Παλαίστρα, το Βουλευτήριο, γνωστό ως Λαλίχιμιον, όνομα που ανάγεται στον ιδρυτή του, την Αγορά, τη Στοά των Ελλανοδικών και την Κερκυραϊκή Στοά, πλήθος βωμών και αγαλμάτων, την οδό της Σιωπής, τα Λουτρά κ.ά.

Η παρακμή της πόλης άρχισε τον 3^ο αι. μ.Χ. Η διακοπή των Ολυμπιακών αγώνων (Θεοδόσιος Β΄, 393 μ. Χ.), οι βαρβαρικές επιδρομές (3^{ος} - 6ος αι. μ.Χ.) και οι δυο ισχυροί σεισμοί (6^{ος} αι. μ. Χ.) συνέβαλαν στο μαρασμό και στη μετέπειτα καταστροφή της περιοχής.⁵⁵

Το ενδιαφέρον των ευρωπαϊών περιηγητών για τον αρχαίο ελληνικό χώρο ξεκινά από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Ανάλογο ενδιαφέρον υπάρχει και για την πόλη της Ήλιδος που καταγράφεται τον 17^ο αιώνα στον Μεγάλο Άτλαντα του Δανού χαρτογράφου Joan Blaeu (1665) και στον άτλαντα του Γάλλου χαρτογράφου Jeen – Denis Barbiedu Bocage, όπως επίσης και στη χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή (1797) .

Περιηγητές όπως οι άγγλοι Richard Chandler (1766), William Martin Leake (1805), Edward Dodwell (1806), John Spencer Stanhope (1813), οι γάλλοι Francois Rouqueville (1816), Abel Bluet (1829) και ο Γερμανός Conrad Bursant (1853) εντόπισαν τον χώρο ακολουθώντας την περιγραφή του Παυσανία, καθώς και την ύπαρξη επιφανειακών αρχαίων καταλοίπων⁵⁶. Περιέγραψαν τα ορατά ερείπια της Ήλιδος, προσπαθώντας να τα ταυτίσουν με τις αρχαίες πηγές: «Ο J. S. Stanhope το 1824 αναφέρει πως είδε στην κοίτη του ποταμού Πηνειού πολλά πέτρινα θεμέλια, δυο μεγάλους στυλοβάτες και αρκετά πλίθινα ερείπια. Τον ίδιο χρόνο ο Άλλασον συντάσσει πρώτος το τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας αυτής πόλης»⁵⁷ .

Ο Χ. Παπαδημητρακόπουλος, σχολάρχης Λεχαινών, απηύθυνε μάλιστα το 1888 έκκληση στον λαογράφο Ν. Πολίτη για άμεση διενέργεια ανασκαφών.

⁵⁵ Ανδρέου- Ψυχογιού ,2006: 166.

⁵⁶ Μουρτζίνη, 2014: 144-149.

⁵⁷ Μπούτσικας, 2002: 319-320.

3.2 Η πρώτη περίοδος των ανασκαφών

Οι συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες ξεκίνησαν στην Αρχαία Ήλιδα το 1910 από το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών με οδηγό την περιγραφή του Πausανία. Τη διεύθυνση ανέλαβαν οι J.Keil, A.v. Premerstein και O.Walter.

Τα λιγοστά ορατά κτήρια ήταν διάσπαρτα στην επιφάνεια, που θα αποκάλυπτε την αρχαία πόλη. Η πλούσια σεισμική δραστηριότητα αλλά και η έλλειψη λατομείων είχε σαν επακόλουθο κάθε γενιά να αφαιρεί υλικά, για να τα χρησιμοποιεί για τις δικές της ανάγκες.

Το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο επεδίωκε τον εντοπισμό της Αγοράς, του Γυμνασίου και του Θεάτρου. Οι έρευνες άρχισαν να διεξάγονται από το Μάιο έως τον Ιούνιο και από τον Οκτώβριο έως τον Νοέμβριο του 1910 και συνεχίστηκαν από το Σεπτέμβριο έως τον Νοέμβριο του 1911, τον Ιούνιο και Ιούλιο του 1912 και από τον Απρίλιο έως τον Ιούλιο του 1914.

Τα γυμνάσια και το Βουλευτήριο Λαλίχμιο των Ηλείων εντοπίστηκαν στον επίπεδο χώρο βορειοδυτικά του υπερυψωμένου πλατώματος της Αγοράς, που γειτνιάζει με την κοίτη του Πηνειού. Αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια της σκηνής του Θεάτρου, η θέση της Αγοράς, το Γυμνάσιο και το Ιερό της Θεάς Αφροδίτης. Προσδιορίστηκαν η στοά των Ελλανοδικών και η Κερκυραϊκή Στοά. Μαρμάρινες πλάκες, αγάλματα και πήλινα αντικείμενα ήταν τα ευρήματα. Στις ανασκαφές που διεξήγαγε το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο βρέθηκε στον χώρο του θεάτρου προϊστορικό νεκροταφείο, καθώς και τάφοι υστερορωμαϊκών χρόνων.

Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος έγινε αιτία να σταματήσουν οι ανασκαφές το 1914. Αργότερα ο O.Walter συνέχισε την έρευνα μέχρι το 1930. Ο Έλληνας αρχαιολόγος Ν. Κυπαρίσσης, που παρακολουθούσε την πρόοδο των ανασκαφών επισημαίνει ότι η μεγαλύτερη επιτυχία των ανασκαφών ήταν η ανεύρεσις του Θεάτρου της Ήλιδος.⁵⁸

Τα αποτελέσματα των ερευνών στην Ήλιδα δημοσιεύτηκαν από τους ανασκαφείς στο περιοδικό «Jahresheftedes Osterreichischen Archaologischen Institutesin Wien» (1911-1915) του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Αργότερα, το 1932, δημοσιεύτηκαν από τον F.Tritsch⁵⁹ στο ίδιο περιοδικό αποτελέσματα για την ανασκαφική έρευνα στην Αγορά.

⁵⁸ Ακαδημαϊκόν Ημερολόγιον 1918:149.

⁵⁹ Ανδρέου- Ψυχογιού, 2006:169.

3.3 Η δεύτερη περίοδος των ανασκαφών

Η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία με υπεύθυνο τον Νίκο Γιαλούρη, Έφορο Αρχαιοτήτων Ολυμπίας, ξεκίνησε τις έρευνές της τον Οκτώβριο του 1960 σε συνεργασία με το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και υπεύθυνη την Veronica Μητσοπούλου-Leon. Προϋπόθεση «για τη συνεργασία ήταν η εξ ημισείας χρηματική συμμετοχή και αποστολή συνεργατών, καθώς και οι αντίστοιχες ανακοινώσεις στα έγκυρα επιστημονικά περιοδικά της κάθε χώρας. Η συμμετοχή του Ινστιτούτου διήρκησε μέχρι και το 1981».⁶⁰

Οι δυσκολίες ήταν τεράστιες, γιατί νέο χώμα είχε σκεπάσει τα περισσότερα ευρήματα της πρώτης περιόδου. Ο στόχος ήταν να βρεθούν περισσότερα στοιχεία από το Θέατρο και να προσδιορισθούν ακόμη περισσότερο οι θέσεις των Στοών, της Αγοράς και του Γυμνασίου.

«Οι έρευνες, οι οποίες ονομάζονται συστηματικές ανασκαφές, επειδή πραγματοποιούνται βάσει συγκεκριμένου προγράμματος, ξανάφεραν στο φως τα σχεδόν καταχωμένα με την πάροδο του χρόνου οικοδομήματα, που είχαν αποκαλύψει εν μέρει οι ανασκαφές του 1910 -1914 στο χώρο της αγοράς (Θέατρο, Νότια ή Κερκυραϊκή Στοά, Δυτική Στοά ή Στοά Ελλανοδικών, ναόσχημο κτίριο D). Στις ίδιες εργασίες οφείλεται η ολοκλήρωση της αποκάλυψης του Θεάτρου καθώς και η έρευνα και μελέτη της Δυτικής και της Νότιας Στοάς, η χρονολόγηση των οικοδομικών φάσεων των ίδιων και η ανακάλυψη χιλιάδων κινητών ευρημάτων, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν τμήματα αγαλμάτων επιγραφές, νομίσματα, αγγεία, ειδώλια κ.ά.»⁶¹.

Το 1962 ο Ν. Γιαλούρης φρόντισε να ανεγερθεί κτήριο γραφείων, καθώς και αποθήκη φύλαξης των κινητών αντικειμένων.

«Από το 1965 ως το 1970 η Αρχαιολογική Υπηρεσία ερεύνησε συστηματικά ζώνη μήκους 2.000 μ. και πλάτους 40 – 80 μ. από όπου επρόκειτο να περάσει ο αγωγός του φράγματος του Πηνειού για την άρδευση του κάμπου Αμαλιάδας – Γαστούνης».⁶²

Οι αρχαιολόγοι χρησιμοποίησαν τον θεοδόλιχο και τον χωροβάτη για τις υψομετρικές μετρήσεις και τη στρωματογραφία. Ερεύνησαν τη σκηνή με τα

⁶⁰Μητσοπούλου- Leon, 2006: 38.

⁶¹Ανδρέου και Ανδρέου- Ψυχογιού, 2006: 66.

⁶²Γιαλούρης, 1996: 102.

παρασκήνια και αποκάλυψαν την ορχήστρα με τα αναλήμματα και το κοίλον του Θεάτρου.

Στη Νότια Στοά ή Στοά των Κερκυραίων αποκαλύφθηκε η διπλή, όπως την ονομάζει ο Πausanίας, με δυο σειρές κίωνων και έναν τοίχο στο κέντρο. Είχε δημιουργηθεί από κερκυραϊκά λάφυρα μεταξύ συγκρούσεων Ηλείων και Κερκυραίων. Υπολογίστηκε ότι κτίστηκε μετά τον 2^ο αιώνα π. Χ.

Ο αρχαιολόγος Κ.Γ. Παπαθανασόπουλος βρήκε ένα μαρμάρινο άγαλμα που παρίστανε Σειληνό να κοιμάται, όστρακα και νομίσματα. Ακόμα ανακαλύφθηκε ψηφιδωτό δάπεδο ρωμαϊκής βίλας, με τα ονόματα των Μουσών. Στο κέντρο απεικονίζεται η λύρα του Απόλλωνα.

Το 1964 ο Ν. Γιαλούρης γράφει πως αποκαλύφθηκαν και άλλα μέρη της Νότιας Στοάς και έγινε ο προσδιορισμός των διαστάσεών της.⁶³

Το 1967 διεξήχθησαν ανασκαφές στο χώρο που θα γινόταν η «αναρρυθμιστική» τετράγωνη δεξαμενή του φράγματος. Γι' αυτό έπρεπε να γίνουν άμεσα οι έρευνες, πριν σκεπαστεί το μέρος από τα νερά της διώρυγας, γεγονός που οδήγησε τον ακαδημαϊκό Σπ. Μαρινάτο να ζητήσει βοήθεια από ξένες αρχαιολογικές σχολές. Το έργο ανέλαβε ο τότε διευθυντής της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, κ. Ρόμπινσον. Όστρακα με μελανόμορφες και ερυθρόμορφες διακοσμήσεις, θραύσματα πηλίνων αγαλματιδίων, χάλκινα φύλλα που χρησιμοποιούνταν ως εισιτήρια θεάτρου, πήλινα και γυάλινα αγγεία ήταν τα ευρήματα αυτής της έρευνας.

Το 1969, για να μη καταστραφούν κτίσματα, αναγκάστηκαν να εκτρέψουν την κοίτη του ποταμού Πηνειού.

Τα δυο νεκροταφεία, ανατολικό και δυτικό, απέχουν περίπου δυο χιλιόμετρα μεταξύ τους. Εκεί βρέθηκαν κεραμοσκεπές και κιβωτιόσχημοι τάφοι. Αποκαλύφθηκαν γενικά 3.000 νομίσματα, πολλά χρυσά κοσμήματα, πήλινα ειδώλια κ.ά.

Επιπλέον ερευνήθηκε η περιοχή του Αγραπιδοχωρίου. Στη γειτονική Αρμάτοβα βρέθηκαν ίχνη από τα γεωμετρικά έως τα ελληνιστικά χρόνια. Λέγεται ότι εκεί εναπόθεταν τα όπλα τους, πριν πάνε στην Ήλιδα.

Με αφορμή τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004 και την προσπάθεια της ανάδειξης της Αρχαίας Ήλιδος έγιναν οι παρακάτω ενέργειες.

⁶³Μπούτσικας, 2002: 328.

Από το Δεκέμβριο του 2001 έως το Δεκέμβριο του 2005 επιχειρήθηκαν τα παρακάτω: «Η συντήρηση των αρχαίων οικοδομικών λειψάνων, ο διαρκής καθαρισμός και η διαμόρφωση του χώρου, η ανάδειξη και η προβολή των μνημείων, η συντήρηση, η φωτογράφιση και η σχεδιαστική τεκμηρίωση των ευρημάτων, η μελέτη του υλικού, η διευκόλυνση της κίνησης και η τεκμηριωμένη πληροφόρηση των επισκεπτών».⁶⁴

Από τον Μάρτιο του 2004 λειτουργεί το νεόδμητο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ήλιδος.

Στο Ζ' Διεθνές Πελοποννησιακό Συνέδριο έγινε παρουσίαση του έργου και τονίστηκε η ανάγκη συνέχισής του με σκοπό όχι μόνο την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου, αλλά και την ουσιαστικότερη προσέγγιση της ιστορίας και του υλικού πολιτισμού της Αρχαίας Ήλιδος. Οι προσπάθειες ανάδειξης του χώρου συνεχίστηκαν έως το 2010.

⁶⁴ Ανδρέου και Ανδρέου-Ψυχογιού, 2006: 69.

Κεφάλαιο 4. Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

Από τα χίλια πεντακόσια στρέμματα στα οποία απλωνόταν η αρχαία Ήλις σήμερα είναι περιφραγμένα μόνο τα 232, που ανήκουν στο Δημόσιο και αποτελούν τον αρχαιολογικό της χώρο. Η μελέτη και ανάδειξη του χώρου ξεκίνησε το 2001 και σταμάτησε το 2010.

Έχουν ταυτιστεί κάποια κτίσματα με συγκεκριμένα δημόσια οικοδομήματα, τα οποία αναφέρει ο Πausanias. Ακόμα έχουν αναγνωριστεί οι πολεοδομικές ενότητες της πόλης.

Ο σημερινός δρόμος που διασχίζει την Ήλιδα και χωρίζει τον αρχαιολογικό χώρο, έχει ταυτιστεί σχεδόν ακριβώς με τον άξονα κυκλοφορίας της αρχαίας Ήλιδος.

4.1 Η Αρχαία ακρόπολη

Όπως προαναφέρθηκε, η αρχαία πόλη καταλάμβανε την περιοχή μεταξύ των σημερινών χωριών Παλιόπολη (ή Νέα Ήλιδα) στα νοτιοανατολικά, Αυγείον (ή Μπουχιώτη) στα νοτιοδυτικά και Καλύβια στα δυτικά. Η Αρχαία Ακρόπολη βρισκόταν στον λόφο του Αϊ Γιάννη και ήταν το μόνο τειχισμένο τμήμα της πόλης κατά τους κλασικούς χρόνους. Ο Ξενοφών είχε χαρακτηρίσει την πόλη «ιερά», επειδή ήταν ατείχιστη.⁶⁵

Στην ακρόπολη της πόλης υπήρχε ναός της Αθηνάς με χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς, που έφερνε στο κράνος του το ιερό πτηνό της θεάς, τον αλέκτορα, έργο πιθανόν του Φειδία ή της σχολής του⁶⁶.

4.2 Το Θέατρο

«Ένα θέατρο παλιό υπάρχει μεταξύ της αγοράς και του ποταμού Μηνίου, καθώς και το ιερό του Διονύσου»⁶⁷. Σύμφωνα με την περιγραφή του Pausanias, το θέατρο (εικ. 4) βρισκόταν μεταξύ της Αγοράς, του ποταμού Πηνειού και του ιερού του Διονύσου. Το άγαλμα του Θεού το είχε κατασκευάσει ο Πραξιτέλης.

⁶⁵ Ξενοφών, Ελληνικά III,2,27.

⁶⁶ Pausanias, VI,26, 2-3.

⁶⁷ Pausanias, VI,26, 1.

Ο Πausανίας είχε ονομάσει το Θέατρο “αρχαίο”, ίσως εξαιτίας του χωμάτινου κοίλου με τη λίθινη χαμηλή σκηνή, το προσκήνιο και τα παρασκήνια. Το Θέατρο απείχε 200 μέτρα από το βόρειο τμήμα της Αγοράς και κτίστηκε μετά το 330 π.Χ., δηλαδή κατά την πρώιμη ελληνιστική περίοδο. Χαρακτηριστικά στοιχεία του αποτελούσε η λίθινη σκηνή, η κυκλική ορχήστρα και το χωμάτινο κοίλο. Έξι ράμπες από ποταμίσιες κροκάλες χώριζαν το κοίλον σε επτά κερκίδες. Οι διάδρομοι είχαν μήκος 24-37 μέτρα και πλάτος ένα μέτρο. Το μόνιμο αυτό λίθινο σκηνικό οικοδόμημα είναι από τα πρωιμότερα του δυτικού ελλαδικού χώρου. Η πρόσοψη του προσκηνίου ήταν διακοσμημένη με ημικίονες. Μεγάλες οπές κατά μήκος του στυλοβάτη επέτρεπαν την τοποθέτηση των σκηνικών. Πίσω από το προσκήνιο υπήρχαν τα διαμερίσματα της σκηνής και εκατέρωθεν τα παρασκήνια. Από την ανατολική γωνία της σκηνής ξεκινά ο μεγάλος αγωγός, που απομάκρυνε τα όμβρια ύδατα από την ορχήστρα. Με λοξή κατεύθυνση προς τη σκηνή περνά από ιδιωτικές οικίες των ελληνιστικών χρόνων.⁶⁸ Αργότερα επιχωματώθηκε η επιφάνεια του κοίλου, αποκτώντας μεγαλύτερη κλίση στο υψηλότερο σημείο, και οι διάδρομοι καλύφθηκαν με λίθινα σκαλοπάτια που δεν έχουν διασωθεί.

Οι θεατές (χωρητικότητα περίπου 8.000 ατόμων), καθισμένοι στο κοίλον, έχοντας τα νώτα στραμμένα προς την Αγορά, έβλεπαν προς τον Πηνειό, η κοίτη του οποίου βρίσκεται χαμηλότερα, σε μικρή απόσταση. Δεν υπήρχαν λίθινα καθίσματα, παρά μόνο της προεδρίας, όπως του ιερέα του Διονύσου.

«Το θέατρο δεν υπέστη καμία σημαντική επέμβαση ή αλλαγή στη ρωμαϊκή εποχή, με εξαίρεση τον αγωγό της ορχήστρας, διαπιστώσαμε όμως ριζικά ίχνη καταστροφής από σεισμό και μετέπειτα διορθώσεις και αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν νωρίτερα κατά την ύστερη ελληνιστική εποχή. Τότε ο αναλημματικός τοίχος στη δυτική πλευρά έπαθε βλάβη και τον αντικατέστησε ένας νέος τοίχος ενώ ανακατασκευάστηκαν και τα παρασκήνια. Το ίδιο παρατηρείται στους κίονες του προσκηνίου και στο κεντρικό κτίριο της σκηνής. Έτσι επιβεβαιώθηκαν οι παρατηρήσεις του Walter, ο οποίος είχε ήδη επισημάνει δυο οικοδομικές φάσεις»⁶⁹. Η περιοχή μεταξύ της σκηνής του θεάτρου και του ποταμού χρησιμοποιήθηκε κατά τα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια ως χώρος κατοικίας και εργαστηρίων, ενώ στην ύστερη αρχαιότητα μετατράπηκε σε νεκροταφείο, όταν δεν λειτουργούσε πλέον το θέατρο.

⁶⁸Οδυσσεύς, <http://odysseuw.culture.gr>.

⁶⁹Μητσοπούλου-Leon, 2006:47.

Σήμερα η ανασκαφή έχει προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό, χωρίς όμως να γίνονται πλήρως κατανοητές οι διαφορετικές οικοδομικές φάσεις του. Μέχρι πριν λίγα χρόνια παρουσιάζονταν θεατρικές παραστάσεις στο πλαίσιο του Φεστιβάλ της Ήλιδος. Σήμερα οι παραστάσεις γίνονται σε λυόμενο θέατρο, που έχει κατασκευαστεί σε κοντινή απόσταση.

4.3 Η Αγορά

Η Αγορά της Αρχαίας Ήλιδος (**εικ. 5**) καταλαμβάνει ένα υπερυψωμένο πλάτωμα, που εκτείνεται μεταξύ των χώρων άθλησης (δυτικά) και του Θεάτρου.

Όπως μας πληροφορεί ο Πausanias, η Αγορά των Ηλείων δεν είναι όμοια με τις αγορές των Ιώνων και των ελληνικών πόλεων, που είναι κοντά στην Ιωνία, αλλά έχει γίνει κατά τον αρχαιότερο τρόπο, με στοές που βρίσκονται σε απόσταση η μια από την άλλη και με δρόμους ανάμεσα στις στοές. Η αγορά ονομαζόταν «ιππόδρομος» και εδώ προπονούσαν τα άλογά τους οι ντόπιοι.⁷⁰

Η Αγορά ήταν «ανοιχτός χώρος, με στοές και δρόμους, με διάσπαρτα ιερά και αγάλματα διάφορων θεοτήτων».⁷¹ Παρ' όλο που δεν ακολουθούσε τους γνωστούς πολεοδομικούς κανόνες, στα μάτια των επισκεπτών δρούσε με αρχαιοπρέπεια, εντυπωσιάζοντάς τους. Στους κλασικούς χρόνους ανάγονται τα περισσότερα οικοδομήματα της Αγοράς, που ανοικοδομήθηκαν πάνω στα κατάλοιπα των προγενεστέρων κτισμάτων.

Δυτικά της Αγοράς υπήρχε η **Στοά των Ελλανοδικών**. Ήταν δωρικού ρυθμού και δυο κιονοστοιχίες τη χώριζαν σε τρία μέρη. Οι διαστάσεις ήταν μήκους 96 μέτρων και πλάτους 25 μέτρων. Η Στοά βρισκόταν νότια του Ελλανοδικαίωνα. Υπήρχαν βωμοί του Δία πρόχειρα κατασκευασμένοι. Όπως αναφέρει ο Πausanias σε αυτήν τη Στοά περνούσαν την ημέρα τους οι Ελλανοδίκες⁷². Οι Ελλανοδίκες ήταν οι κριτές των αγώνων με δικαστική εξουσία και στα πρώτα χρόνια των Ολυμπιάδων ορίζονταν από το γένος του Οξύλου. Αργότερα εκλέγονταν με κλήρο⁷³. Δέκα μήνες πριν αρχίσουν οι Ολυμπιακοί αγώνες ορίζονταν και έμεναν στον **Ελλανοδικαίωνα**, στην

⁷⁰Πausanias, VI, 24, 1-2

⁷¹Ανδρέου - Ανδρέου, 2010:14.

⁷²Πausanias, VI, 24, 2-6.

⁷³Μπούτσικας, 2002:257.

Ήλιδα. Αφού ορκίζονταν, διδάσκονταν από τους νομοφύλακες τις υποχρεώσεις τους. Ντύνονταν με πορφυρά φορέματα, δάφνινα στεφάνια και παρακολουθούσαν τους αγώνες σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο στην Ολυμπία. Η αυστηρότητα και η δικαιοσύνη τους έμοιαζαν θεϊκές.

«Από τη Στοά των Ελλανοδικών σώζεται μόνο η θεμελίωση της ανατολικής κιονοστοιχίας που έβλεπε προς το εσωτερικό της Αγοράς καθώς και ελάχιστα υπολείμματα των υπόλοιπων περιμετρικών θεμελίων κατασκευασμένα από πωρόλιθο, σήμερα διαβρωμένο».⁷⁴ Σήμερα τα κατάλοιπα που υπάρχουν, δεν βοηθούν τον επισκέπτη να κατανοήσει το μνημείο.

Νότια της Αγοράς υπήρχε η Κερκυραϊκή ή Νότια Στοά (**εικ. 6**). Η Στοά είναι δωρικού ρυθμού και διπλή, με κιονοστοιχίες και προς το μέρος που είναι η αγορά και προς το άλλο μέρος. Στη μέση της στοάς δεν υπάρχει κιονοστοιχία, αλλά τοίχος για τη στήριξη της στέγης.⁷⁵ Ονομάστηκε κερκυραϊκή, επειδή κτίστηκε από τη δεκάτη της νίκης στη ναυμαχία των Ηλείων και Κορινθίων κατά των Κερκυραίων, πριν τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Είχαν στηθεί ανδριάντες, μεταξύ των οποίων του Ηλείου φιλοσόφου Πύρρωνος. Σώζεται μόνο μέρος των θεμελίων της Στοάς, που σήμερα διχοτομείται από τον επαρχιακό δρόμο.

Τον 4^ο αιώνα ιδρύθηκε τέμενος, που σήμερα διακρίνουμε μερικώς τη θεμελίωσή του από πωρόλιθους. Επιπλέον το κτίριο D, όπως το ονόμασε ο O. Walter, νότια της Αγοράς, δεν έχει ακόμα ταυτοποιηθεί. Ήταν σε χρήση από τον 5^ο αιώνα μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Για την κατασκευή της θεμελίωσης χρησιμοποιήθηκε αρχιτεκτονικό υλικό παλαιότερων οικοδομημάτων. «Τα θεμέλιά του σχηματίζουν ορθογώνιο ναόσχημο οικοδόμημα με διαχωριστικό εγκάρσιο τοίχο»⁷⁶.

Νότια του δρόμου της Αγοράς υπάρχει αποχετευτικός αγωγός ύψους 0,90 μ. και πλάτους 0,80 μ.

Υπάρχουν ακόμα οικοδομήματα, που ενώ έχουμε πληροφορίες γι' αυτά από τον Πausανία, δεν έχουν ακόμη ανασκαφεί. Αυτά είναι:

- Ο Ναός και το άγαλμα του Απόλλωνα Ακεσίου, δηλαδή του θεραπευτή.
- Το Ιερό των Χαρίτων. Οι Χάριτες κρατούσαν τριαντάφυλλο, αστράγαλο και μικρό κλαδί μυρτιάς. «Το τριαντάφυλλο και η μυρτιά ήταν ιερά

⁷⁴ Ανδρέου και Ανδρέου- Ψυχογιού, 2006:83.

⁷⁵ Πausανίου, VI, 24, 2-6.

⁷⁶ Βασιλάκης, 2009:139.

σημάδια της Αφροδίτης και συνδέονταν με την ιστορία του Άδωνη(οι Χάριτες ήταν αγαπητές στην Αφροδίτη), ο αστράγαλος ήταν παιχνίδι εφήβων»⁷⁷.

- Ο Ναός του Σειληνού. Στον Σειληνό πρόσφερε κρασί μέσα σε ποτήρι η Μέθη.

- Ο Ναός της Αφροδίτης Ουρανίας. Το άγαλμα που υπήρχε μέσα στον ναό ήταν χρυσελεφάντινο, έργο του Φειδία. Με το ένα πόδι πάταγε επάνω σε μία χελώνα. «Απήχηση της λατρείας της Αφροδίτης στην Ήλιδα προσφέρουν οι τερακότες από τις ανασκαφές, στις οποίες αναπαράγεται μεταλλαγμένος ο εικονογραφικός τύπος της κλασικής περιόδου».⁷⁸

- Ο Ναός του Άδη. Μόνο οι Ηλείοι τιμούσαν τον Άδη, επειδή τούς είχε βοηθήσει. Όταν ο Ηρακλής ήρθε με στρατό και τη θεά Αθηνά κατά της Ηλειακής Πύλου, ήρθε ο Άδης για να προστατεύσει τους Πυλίους, διότι εχθρευόταν τον Ηρακλή. Οι Ηλείοι οικοδόμησαν το ιερό για να τον τιμήσουν και το άνοιγαν μια φορά το χρόνο.

- Το Ιερό της Τύχης. Σε μια στοά υπήρχε το άγαλμά της, υπερφυσικού μεγέθους, επίχρυσο εκτός από το πρόσωπο και τα άκρα, που ήταν μαρμάρινα.

- Το οίκημα του Θεού Σωσίπολη. Σε μικρό κτίσμα απεικονιζόταν ο θεός σε ζωγραφική απόδοση.

Τα μεγάλα ιερά της πόλης δεν έχουν ανασκαφεί.

Η Αγορά χρησιμοποιήθηκε από τον 5^ο αι. π.Χ. έως τα Ρωμαϊκά χρόνια. Στην ύστερη ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο τοποθετούνται οι λουτρικές εγκαταστάσεις βορειοδυτικά της αγοράς, στα γυμνάσια, ενώ νότια παρατηρείται έντονη οικοδομική δραστηριότητα, όπως δείχνουν οι κλίβανοι πηλίνων δομικών στοιχείων που χρησίμευαν για την ανακαίνιση των κτηρίων ή την προσθήκη άλλων.

4.4 Τα Γυμνάσια

Δυτικά της Αγοράς εντοπίστηκαν τα γυμνάσια και η παλαίστρα, χωρίς να έχουν ανασκαφεί ακόμη τα κτίσματά τους. Τα Γυμνάσια⁷⁹ ήταν:

⁷⁷ Ανδρουτσόπουλος, 1998:37.

⁷⁸ Παπακωνσταντίνου, 1991:333.

⁷⁹ Πausανίας, VI, 23, 1-5.

- Ο Ευστός, για την προπόνηση των αθλητών ένα μήνα πριν αρχίσουν οι Ολυμπιακοί αγώνες. Ο χώρος περιβαλλόταν από ψηλά πλατάνια. Ονομάστηκε έτσι, επειδή ο Ηρακλής, γιός του Αμφιτρύωνα, έξυνε ασκούμενος τα αγκάθια που φύτρωναν εκεί καθημερινά. Τμήμα του γυμνασίου ήταν το Πλέθριον, όπου οι Ελλανοδίκες κατέτασσαν τους αθλητές σε ομάδες κατά ηλικία για το αγώνισμα της πάλης.

- Η Μαλθώ που προοριζόταν για τους εφήβους και εκεί στεγαζόταν και το Βουλευτήριο.⁸⁰ Ονομαζόταν έτσι, εξαιτίας της μαλθακότητας του εδάφους της. Τον καιρό του Πausανία, εκεί ελάμβαναν χώρα επιδείξεις λόγων και απαγγελίες αυτοσχέδιων συγγραμμάτων για ποικίλα θέματα.

-Το Τετράγωνον, ήταν η παλαίστρα, που πήρε το όνομά του από το σχήμα του. Συνδεόταν με το μεγαλύτερο Γυμνάσιο. Εκεί προπονούνταν για τα αγωνίσματα της πάλης και της πυγμής (πυγμαχία με μαλακότερα λουριά, σαν γάντια).

Τα Γυμνάσια κατελάμβαναν μεγάλη έκταση, περιβάλλονταν από τοίχο και ευρίσκονταν μακριά από το θόρυβο της αγοράς. Ήταν διακοσμημένα με πλήθος βωμών και αγαλμάτων, στο Πλέθριον βωμοί του Ιδαίου Ηρακλή, της Δήμητρας και της Κόρης καθώς του Έρωτα και του Αντέρωτα. Στο Γυμνάσιο Μαλθώ προτομή του Ηρακλή. Στην Παλαίστρα άγαλμα του Δία και ανάγλυφο του Έρωτα με τον Αντέρωτα.

Τα Λουτρά του Γυμνασίου γειτνιάζουν με τις παραπάνω αθλητικές εγκαταστάσεις. Έχει αποκαλυφθεί ένα μεγάλο και ένα μικρό λουτρικό συγκρότημα με υπόκαυστα, δεξαμενές συλλογής βρόχινου νερού και δίκτυο αποχετευτικών αγωγών.

Το Γυμνάσιο με τα λουτρά συνδεόταν με την οδό της Σιωπής (είχε ονομαστεί έτσι από τη σιωπή των κατασκόπων του Οξύλου), όπου βρισκόταν και το ιερό της Αρτέμιδος Φιλομείρακος (ονομάστηκε έτσι, γιατί βρισκόταν κοντά στο γυμναστήριο των νέων). Άλλος δρόμος συνέδεε το γυμνάσιο με την αγορά και τον ελλανοδικαίωνα, ο οποίος βρισκόταν κοντά στο κενοτάφιο του Αχιλλέα⁸¹ (άδειος τάφος που έγινε μετά από χρησμό). Από αυτό το δρόμο οι Ελλανοδίκες πήγαιναν στο

⁸⁰Γιαλούρης, 1996:108.

⁸¹Ανδρέου και Ανδρέου – Ψυχογιού, 2010:13.

Γυμνάσιο πριν την ανατολή του ήλιου, για τους αγώνες των δρομέων, ενώ το μεσημέρι παρακολουθούσαν το Πένταθλο και τα βαρέα αγωνίσματα.

Σήμερα από τα κτήρια των λουτρών φαίνονται οι εγκαταστάσεις των γυμνασίων που δεν έχουν απαλλοτριωθεί και ανήκουν σε ιδιώτες καλλιεργητές.

4.5 Η Αρχαία Πόλη

«Η πόλη της Ήλιδος εκτεινόταν σε χώρο 1.500 στρεμμάτων με φυσικά όρια Α-ΝΑ. τους τελευταίους λόφους της Ακρόρειας, δυτικά το χείμαρρο Λαγκάδι και βόρεια την κοίτη του Πηνειού. Ο δρόμος διχοτομούσε την Ήλιδα, ορίζοντας τις χρήσεις των επιμέρους περιοχών της πόλης»⁸². Όπως είπαμε παραπάνω, ο πρώτος συνοικισμός είχε πραγματοποιηθεί ήδη τον 12 ο αιώνα π.Χ. και η δημιουργία της πόλης ανάγεται στο 471 π.Χ. Σύμφωνα με το «ιπποδάμειο» πολεοδομικό της σύστημα η πόλη περιελάμβανε στη βόρεια πλευρά τα Γυμνάσια και την Αγορά, νότια την κυρίως πόλη με κατοικίες, εργαστήρια και καταστήματα στη δυτική πλευρά, και ιερά και άλλες χρήσεις στην ανατολική πλευρά.

Οι κατοικίες βρίσκονταν σε οικοδομικά τετράγωνα που καθορίζονταν από τους δρόμους. Η μία κατοικία ήταν κοντά στην άλλη και είχαν σχήμα τετράγωνο ή ορθογώνιο. Είχαν πολλά δωμάτια, αποθήκες και εσωτερικό αίθριο. Το δάπεδο ήταν πλακοστρωμένο και από κάτω περνούσε αποχετευτικός αγωγός. Οι δρόμοι ήταν στρωμένοι με πλάκες λίθινες ή αμμοχάλικο και κομμάτια κεραμιδιών. Ο ένας από τους δύο δρόμους που διασταυρώνονται στο κέντρο της πόλης έχει κατεύθυνση από βορά προς νότο και αποτελεί την κύρια αρτηρία, ο δεύτερος δρόμος έχει κατεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά⁸³. Στη βόρεια πλευρά της δεύτερης οδού υπήρχε κτήριο διώροφο, που στέγαζε στο ισόγειο εστιατόριο - οينوπωλείο, ενώ στον δεύτερο όροφο λειτουργούσε οίκος ανοχής.

Η ύδρευση γινόταν από πηγάδια ή πηγές. Το νερό έφτανε στην πόλη από τις πηγές με δίκτυο αγωγών.

Στην πόλη υπήρχαν δύο νεκροταφεία, ένα δυτικό και άλλο ανατολικό, που έχουν ερευνηθεί μόνο τμήματά τους.

Δεν έχουμε κατάλοιπα των κτηρίων των κλασικών χρόνων και αυτά που έχουν αναδειχθεί ανήκουν σε επόμενες οικοδομικές περιόδους.

⁸² Ανδρέου και Ανδρέου – Ψυχογιού, 2006:74.

⁸³ Ανδρέου και Ανδρέου -Ψυχογιού, 2006:90

Ανάμεσα στις οικοδομές των ρωμαϊκών χρόνων που ξεχωρίζουν, είναι η μεγάλη έπαυλη νοτιοδυτικά της Αγοράς με πολλά ψηφιδωτά. Ένα από αυτά εικονίζει τις εννέα Μούσες και άλλο τους άθλους του Ηρακλή. Συμβατικά ονομάστηκε Κτήριο Μουσών (με λίγα κατάλοιπα σήμερα).

Σημαντικός είναι και ο κλίβανος που βρέθηκε στα πρανή της ακρόπολης για το ψήσιμο πηλίνων αντικειμένων. Από τα κλασικά χρόνια υπήρχαν κλίβανοι, ιπνοί και εργαστήρια.

Τμήματα της πόλης μεταβλήθηκαν σε νεκροταφείο στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια, μετά την καταστροφή της πόλης, ίσως από επιδρομές βαρβαρικών φύλων ή από σεισμό.

Στα όρια μεταξύ της Αγοράς και της πόλης αποκαλύφθηκαν τα ερείπια ναού ρωμαίων αυτοκρατόρων, που είχε περιγράψει ο Πausανίας.

4.6 Παλαιά Αρχαιολογική Συλλογή

Πριν την είσοδο στον αρχαιολογικό χώρο της Ήλιδος υπάρχει κτήριο που στεγάζει την Παλαιά Αρχαιολογική Συλλογή. Οικοδομήθηκε μεταξύ των ετών 1976-1979 και περιλαμβάνει γραφεία και αποθήκες. Από το 1980 λειτούργησε η Αρχαιολογική Συλλογή για τους επισκέπτες. Υπεύθυνος εργασιών στην Αρχαιολογική Έκθεση ήταν ο αρχαιολόγος Η. Ανδρέου. Σήμερα στη βόρεια αίθουσα του κτιρίου και στο αίθριο εκτίθεται φωτογραφικό και αρχαιολογικό υλικό της ιστορίας των ανασκαφών της Αρχαίας Ήλιδος. Επιπλέον παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικά αντικείμενα και αγάλματα από τους προϊστορικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

4.7 Το Μουσείο

Ελμπίσθηκα το ανέφικτο.

Το παιδί μαθαίνει ακούγοντας μυστικές φωνές μέσα του.

Το οικουμενικό πνεύμα πρέπει να συντεθεί με το

Πνεύμα της εθνότητας.

Δ. Πικιώνης

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ήλιδος ανεγέρθηκε στους πρόποδες της αρχαίας ακρόπολης. Είναι βιοκλιματικό και το εμβαδόν του ανέρχεται σε 2.000 μέτρα. Η αρχιτεκτονική μελέτη είναι του καθηγητή του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Δημήτρη Μπίρη και υλοποιήθηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο Αναστασίου και Δημήτρη Μπίρη. Η έκθεση οργανώθηκε με ευθύνη της Ζ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και υλοποιήθηκε υπό την άμεση εποπτεία του Λάζαρου Κολώνα. Τα εγκαίνια του Μουσείου έγιναν στις 24 Μαρτίου του 2004, την ίδια μέρα με τα εγκαίνια ανακαίνισης του Αρχαιολογικού Μουσείου της Ολυμπίας. Στο ισόγειο υπάρχουν χώροι υποδοχής, τρεις κύριες αίθουσες και μια αίθουσα περιοδικών εκθέσεων (εικ. 7-20), χώροι υγιεινής και γραφεία. Στο κάτω επίπεδο υπάρχουν οι αποθήκες, οι χώροι ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων, καθώς και ο χώρος για την εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Στον περιβάλλοντα χώρο υπάρχει χώρος στάθμευσης των επισκεπτών.

◆ Η πρώτη αίθουσα

Τόπος, Προϊστορία, Κτήρια και Επαγγέλματα.

Καλύπτεται ένα χρονικό διάστημα από την Παλαιολιθική έως την ύστερη Ρωμαϊκή εποχή (100.000 π.Χ.- 330 μ.Χ.)

Εκτίθεται το κρανίο ενός είδους εξαφανισμένου άγριου ζώου που ζούσε στην περιοχή⁸⁴, εργαλεία αποκρουσμένου λίθου της Παλαιολιθικής εποχής, καθώς και αντιπροσωπευτικά ευρήματα της προϊστορίας και της πρώιμης ιστορίας της Ήλιδος που χρονολογούνται από την 4η χιλιετία έως και τις αρχές της 1^{ης} χιλιετίας π.Χ.

Ξεχωρίζουν χάλκινα εγχειρίδια και κοσμήματα της Υπομυκηναϊκής περιόδου (1060-1000 π.Χ.), που βρέθηκαν μαζί με αγγεία σε τάφους στην περιοχή του Θεάτρου.

Στη συνέχεια εκτίθενται πήλινα και λίθινα αρχιτεκτονικά μέλη από διάφορα δημόσια κτήρια που χρονολογούνται από τον 6^ο αιώνα π.Χ. έως και τον 3^ο αιώνα μ.Χ.

Ακολουθούν αντικείμενα σχετικά με τις επαγγελματικές δραστηριότητες και την οικοτεχνία, όπως η ύφανση, το ψάρεμα, η γεωργία, η οικοδομική, ή μεταλλοτεχνία, η αγγειοπλαστική και τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης, όπως μαχαίρια, ακόνια, γραφίδες, ζυγοί κ.ά. Στο κέντρο της αίθουσας παρουσιάζονται διάφορα αντικείμενα (ηλιακό ρολόι, βάθρο, θραύσμα κίονα, αγγεία και όστρακα) που φέρουν επιγραφές.

⁸⁴Του εξαφανισμένου είδους *Bosprimigenius*

◆ Η δεύτερη αίθουσα

Τέχνη και Μικροτεχνία – Βιοτεχνία

Καλύπτεται ένα χρονικό διάστημα από την αρχαϊκή έως και την ύστερη ρωμαϊκή εποχή (700 π.Χ. – 330 μ.Χ.). Διακρίνονται αντικείμενα που σχετίζονται με το Θέατρο (προσωπεία, εισιτήρια κ.ά), αντιπροσωπευτικά δείγματα πήλινων ειδωλίων και αγαλματίων, ανάγλυφα διακοσμητικά επιθήματα πήλινων και χαλκών αγγείων, μαρμάρινα έργα πλαστικής⁸⁵ και νομίσματα⁸⁶. Ξεχωρίζουν επίσης μεγάλες τεφροδόχες χάλκινες υδρίες.

Στη συνέχεια εκτίθενται αγγεία που φέρουν ανάγλυφη και γραπτή διακόσμηση, χρηστικά αβαφή αγγεία ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής, όπως και γυάλινα αγγεία. Τέλος παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικά δείγματα της μικροτεχνίας από πήλο, χαλκό, γυαλί και οστό, όπως και χαρακτηριστικά αγγεία ηλειακής παραγωγής (κάνθαροι, λήκυθοι, σκύφοι κ.ά.) της ελληνιστικής εποχής.

◆ Η τρίτη αίθουσα

Είδη Καλλωπισμού, Καθημερινή Ζωή, Δημόσιος Βίος, Λατρεία και Ολυμπιακοί Αγώνες.

Καλύπτεται ένα χρονικό διάστημα από την κλασική έως και την ύστερη ρωμαϊκή εποχή (480 π.Χ. – 330 μ.Χ.).

Περιλαμβάνονται κοσμήματα (δακτυλίδια, περιδέραια, πόρπες και περόνες, ελάσματα με έκτυπες παραστάσεις) από χρυσό, άργυρο και χαλκό, χάλκινα κάτοπτρα του 4^{ου} και 3^{ου} αιώνα π.Χ., τριχολαβίδες, κοχλιάρια κ.ά., ειδώλια με χαρακτηριστικές κομμώσεις της ελληνιστικής εποχής, μεγαρικοί σκύφοι και λύχνοι. Παρουσιάζονται επίσης ευρήματα σχετικά με την παιδική ηλικία⁸⁷, υπολείμματα διατροφής και σκεύη παρασκευής τροφής.

Στη συνέχεια εκτίθενται τεφροδόχα πήλινα αγγεία και επιτύμβιες στήλες.

Με τις θεότητες σχετίζονται γλυπτά όπως της Κυβέλης και του Ηρακλή, πήλινα ειδώλια και αγγεία, αφιερώματα σε ιερά.

⁸⁵Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή, ίσως του Μ. Αλεξάνδρου. Ύστερης Ελληνιστικής εποχής.

⁸⁶Νομίσματα Ηλείων και άλλων ελληνικών πόλεων και νομισμάτων Ρωμαιοκρατίας. Ακόμα θησαυρός χάλκινος με το θησαυροφυλάκιό του, 2 ου αι. π.χ.

⁸⁷Θήλαστρα, παιχνίδια, κουδουνίστρες, βόλοι, πήλινες κούκλες.

Επιγραφές διαφωτίζουν την οργάνωση της πόλης, ενώ η σχετική απουσία όπλων υπογραμμίζει τον ιερό της χαρακτήρα ως διοργανώτριας των Ολυμπιακών αγώνων με τους οποίους συνδέονται ευρήματα όπως οι στλεγγίδες και ο δίσκος, βάρη αναθημάτων και τέλος το άγαλμα του Ερμή⁸⁸, που προφανώς κοσμούσε κάποια από τα γυμνάσια της πόλης.

◆ Η αίθουσα περιοδικών εκθέσεων

Εκτίθενται ευρήματα από τη Μυκηναϊκή έως και την ύστερη ρωμαϊκή εποχή (1500 π. Χ. – 330 μ.Χ).

Τα αντικείμενα που φιλοξενούνται, αποτελούν εισαγωγές από περιοχές με τις οποίες είχε αναπτύξει επαφές η Ήλις, όπως η Αθήνα (μελανόμορφες λήκυθοι, ερυθρόμορφα αγγεία, μελαμβαφή πινάκια και κύλικες) και η Κόρινθος (λύχνοι, κύπελλα, χάλκινος αμφορέας).

Εκτίθενται επίσης ευρήματα από την περιφέρεια της Ήλιδος, όπως μυκηναϊκά αγγεία από το Μαρκόπουλο, οινοχόη από το Αγραπιδοχώρι (Ηλειακή Πύλος), αγγεία από το νεκροταφείο του Σταφιδόκαμπου, ευρήματα από το Τραγανό, τον Κολοκυθά και άλλες περιοχές.

Η αίθουσα περιοδικών εκθέσεων, σήμερα, περιλαμβάνει μόνιμο εκθεσιακό χώρο, αντίθετα με τον αρχικό σχεδιασμό.

Στον διάδρομο εκτίθενται μεγάλα λίθινα αντικείμενα όπως μαρμάρινο ακέφαλο άγαλμα, βατήρας με επιγραφή, αετωματικό μαρμάρινο κάλυμμα μικρής σαρκοφάγου, πλευρική πλάκα τράπεζας, επιτύμβιες στήλες και άλλα εκθέματα από τα κλασικά έως τα ρωμαϊκά χρόνια. Ξεχωριστή θέση στο Μουσείο κατέχουν τα ψηφιδωτά που χρονολογούνται στα μέσα του 3 ου αιώνα μ.Χ.

Πρώτα το ψηφιδωτό με τους άθλους του Ηρακλή (**εικ.21**). Στο εσωτερικό κύκλο απεικονίζονται τα σύμβολα του Ηρακλή : το ρόπαλο, η φαρέτρα, το τόξο και στεφάνι κισσού. Στον εξωτερικό κύκλο απεικονίζονται οι άθλοι:

- Το λιοντάρι της Νεμέας.
- Η Λερναία Ύδρα.
- Το ελάφι της Κερύνειας

⁸⁸Εξαίρετο αντίγραφο πρωτότυπου έργου του Πραξιτέλη με την χαρακτηριστική καμπύλη του σώματος σε σχήμα ζ.

- Ο Ερυμάνθιος Κάπρος.
- Ο καθαρισμός των στάβλων του Αυγεία
- Στυμφαλίδες Όρνιθες.
- Ο ταύρος της Κρήτης.
- Η αρπαγή των αλόγων του Διομήδη.
- Η ζώνη της Ιππολύτης.
- Τα βόδια του Γηρυόνη.
- Η αρπαγή των μήλων των Εσπερίδων.
- Η κάθοδος στον Άδη.

Στο δεύτερο ψηφιδωτό υπάρχουν παραστάσεις συμβόλων του Απόλλωνος και των Μουσών σε δυο ομόκεντρους κύκλους (εικ. 22). Εσωτερικά παριστάνεται λύρα με την επιγραφή ΑΠΟΛΛΩΝ, ενώ εξωτερικά αναγράφονται τα ονόματα των εννέα Μουσών και της Μνημοσύνης με τα σύμβολά τους.

- Κλειώ, η Μούσα της Ιστορίας.
- Ευτέρπη, η Μούσα της Μουσικής και της Λυρικής ποίησης.
- Θάλεια, η Μούσα της βουκολικής ποίησης και της Κωμωδίας.
- Μελπομένη, η Μούσα της τραγωδίας.
- Τερψιχόρη, η Μούσα της Ορχήσεως.
- Ερατώ, η Μούσα της Λυρικής και της ερωτικής ποίησης.
- Πολυμνία, η Μούσα της Ιερής ποιήσεως και των Ύμνων.
- Ουρανία, η Μούσα της Αστρονομίας.
- Καλλιόπη, η Μούσα της Επικής ποιήσεως.

Κεφάλαιο 5. Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Πριν αναφερθούμε στην πολιτισμική κληρονομιά θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε την έννοια του πολιτισμού.

Μια αναλυτική – περιγραφική προσέγγιση θα όριζε τον πολιτισμό ως το σύνολο των διανοητικών και σωματικών αντιδράσεων και των δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων που συνθέτουν μια κοινωνική ομάδα και συλλογικά και χωριστά σε σχέση με το φυσικό τους περιβάλλον σε σχέση με άλλες ομάδες, με τα μέλη της ίδιας ομάδας αλλά και καθενός ατόμου με τον εαυτό του⁸⁹.

Σύμφωνα με τη διακήρυξη της Mondiacult, της Παγκόσμιας Συνόδου για την Πολιτιστική Πολιτική που διοργανώθηκε το 1982 στο Μεξικό, η έννοια του πολιτισμού έχει ως εξής: «Με την ευρεία του έννοια ο πολιτισμός αντιπροσωπεύει σήμερα το σύνολο των διαφοροποιών στοιχείων, πνευματικών και υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών που χαρακτηρίζουν μία κοινωνία ή μία κοινωνική ομάδα. Συμπεριλαμβάνει, εκτός των γραμμάτων και των τεχνών, τον τρόπο ζωής, τα βασικά δικαιώματα του ανθρώπου, το σύστημα αξιών, τις παραδόσεις, και τα δόγματα [...] Με τη στενή του έννοια εννοεί κυρίως το σύνολο των αξιών καθώς και τις γνωστικές και αισθητικές συνήθειες μια κοινότητας και υπό αυτό το πρίσμα περιλαμβάνει την πολιτιστική κληρονομιά, τις τέχνες, τη λογοτεχνία και τα κινήματα σκέψης»⁹⁰.

Ο πολιτισμός λοιπόν είναι μία κοινωνική διαδικασία που έχει τις ρίζες της στο παρελθόν του συλλογικού υποκειμένου στο οποίο αναφερόμαστε, συντελείται στο παρόν και επηρεάζει το μέλλον. Επίσης έχει ως μία από τις βασικές συνιστώσες του τις επιρροές του χώρου. Ο πολυπαραγοντικός χαρακτήρας του πολιτισμού τον καθιστά φαινόμενο δυναμικό και άρα μη δεδομένο και στατικό. Εκδηλώνεται σε μια κορυφαία στιγμή του ανθρώπινου είδους, παρελθούσα μεν, αλλά δυνάμει παρούσα και μελλοντικά επαναεπιτεύξιμη.⁹¹ Ακόμη όταν ο πολιτισμός αφορά στιγμές της

⁸⁹http://wikipedia.qwika.com/en2el/Cultural_relativism προσπελάστηκε 18/12/2013.

⁹⁰<http://portal.unesco.org/cultur/en/ev.php>.

⁹¹Μπουμπάρης, 2006:13.

καθημερινότητας, παίρνει ταυτόχρονα αποστάσεις, δίνοντας τη δυνατότητα να διαπερνά τον χρόνο και τον τόπο της καθημερινότητας.

Στην πρότασή του ο Χ. Γιανναράς θεωρεί ότι πολιτισμός είναι το προϊόν της «πόλεως», της μετοχής στο «πολιτικόν άθλημα» κοινωνίας της ζωής, άθλημα ελευθερίας από τις ενστικτώδεις αναγκαιότητες της ιδιοτέλειας⁹².

Μέρος του πολιτισμού είναι η πολιτισμική κληρονομιά. Ο όρος πολιτισμική κληρονομιά αναφέρεται στην υλική πολιτισμική κληρονομιά (ακίνητα και κινητά μνημεία και αντικείμενα) αλλά και στην άυλη πολιτισμική κληρονομιά (λαϊκή παράδοση, μουσική, χοροί, δρώμενα κ.ά.). Είναι δηλαδή η σύνθεση ζωής και ψυχής, που το αποτέλεσμα της εκφράζεται με τα χέρια και τον λόγο του ανθρώπου. Είναι η δημιουργία που στηρίζεται στην προσπάθεια του ατόμου να βελτιώσει τη ζωή του, αλλά και να δώσει διέξοδο στα ερωτήματα και στις αγωνίες του. Επιπλέον περιλαμβάνει αξίες θρησκευτικές, εκπαιδευτικές και οικονομικές, που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Για όλα τα παραπάνω η πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι κάτι στατικό ή πεθαμένο. Έχει δυναμικό ρόλο στην εξέλιξη κάθε τοπικής κοινωνίας. Με τη Διεθνή σύμβαση του 1972 καθιερώθηκε η προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς.

Η πολιτισμική κληρονομιά έχει χαρακτηριστεί και με το Σύνταγμά μας ως βασικό κοινωνικό αγαθό. Φανερώνεται με αυτό τον τρόπο η σπουδαιότητα της πολιτισμικής κληρονομιάς στην ταυτότητα κάθε λαού. Είναι μοναδική και αναντικατάστατη και γι' αυτό η διαχείρισή της αποτελεί κοινωνική λειτουργία. Σε μια εποχή λοιπόν που στερείται νοήματος, αποτελεί αναγκαιότητα η ανάδειξη πρακτικών που αποδίδουν νόημα σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα.

Η ανάδειξη και διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς συσχετίζεται με τη μελέτη, την αναζήτηση, τον εντοπισμό, την ανασκαφή και την καταγραφή, τη συντήρηση, την αποκατάσταση, την αναστήλωση των μνημείων, την τεκμηρίωση, το νομικό πλαίσιο και τους οικονομικούς πόρους. Πρόκειται δηλαδή για τη συνολική και ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της πολιτισμικής κληρονομιάς,⁹³ που θα πρέπει να συντελείται με τη συμμετοχή της κοινωνίας, προς όφελος της κοινωνίας και με στόχο την «ενίσχυση της σύνδεσης της κοινωνίας με την πολιτισμική κληρονομιά».⁹⁴ Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι διαχείριση είναι η συνολική δράση και η προστασία

⁹²Γιανναράς, 1997: 197

⁹³Πούλιος, 2012: 324

⁹⁴Πούλιος, 2012: 325

της κληρονομιάς προς όφελος της κοινωνίας. Εναρμονίζεται έτσι με τη Χάρτα της Βενετίας (1964), που ορίζει την αποκατάσταση και συντήρηση μνημείων και μνημειακών συνόλων προς όφελος της κοινωνίας.

Η ανάδειξη και διαχείριση δεν είναι εύκολη υπόθεση και δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί από μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων.⁹⁵Είναι απαραίτητη η διεπιστημονική συνεργασία σε στενή πάντα σχέση με την τοπική κοινωνία για την προστασία και την ανάδειξη του υλικού και ταυτόχρονα των αξιών (values) της πολιτισμικής κληρονομιάς. Η ανάδειξη αφορά όλες τις παραπάνω ενέργειες της διαχείρισης, αλλά ακόμα και τις υποδομές και τη διαμόρφωση των χώρων για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Από τις παραπάνω ενέργειες επιτυγχάνεται ο στόχος της ανάδειξης και διαχείρισης, που είναι να αποδίδεται στο κοινό ο αρχαιολογικός χώρος ως «άμεσα βιούμενο κοινωνικό αγαθό».

5.1 Η ανάδειξη και διαχείριση της υλικής και άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς της Αρχαίας Ήλιδος.

«Ανάμεσα στις δεκάδες εναλλακτικές μορφές τουρισμού που μπορούν να προσαρμοστούν στις ιδιαιτερότητες της χώρας μας, ο πολιτισμικός και εκπαιδευτικός τουρισμός έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα με επίκεντρο τον αρχαιολογικό τομέα.»⁹⁶.

Ο χειρισμός των μνημείων ως ανεκτίμητου κοινωνικού αγαθού μέσα από μία διεπιστημονική συνεργασία οδηγεί στην έρευνα, στη μελέτη, στην προστασία των μνημείων αλλά και στην ευρύτερη αξιοποίηση. Αποτελεί λοιπόν κοινωνική απαίτηση για την Αρχαία Ήλιδα να υπάρξει μια καλοσχεδιασμένη πολιτική, που θα αφορά:

- Την ολοκλήρωση των ανασκαφών.
- Την επέκταση του αρχαιολογικού χώρου.
- Την αποκατάσταση και τη συντήρηση των μνημείων.
- Την εξασφάλιση της αναγνωσιμότητας όλων των μνημείων.
- Την κατάλληλη σήμανση όλων των μνημείων.

⁹⁵Κολώνας, 2006:47

⁹⁶Σπηλιοπούλου - Ξέστερνου, 2014:348.

- Την έκδοση πληροφοριακού υλικού, CD-ROM, κ.ά.

Στο πλαίσιο της ηθικής της ανάδειξης διαμορφώνονται οι παρακάτω κανόνες:

- Ο σεβασμός της αρχικής υπόστασης και των αυθεντικών στοιχείων του μνημείου .
- Ο σεβασμός των μεταγενέστερων φάσεων.
- Η παρέμβαση με τις αναγκαίες επεμβάσεις.
- Η αρμονική ένταξη των προσθηκών και η δήλωση με διακριτά μέσα.⁹⁷

Το δε Μουσείο είναι «ένας μαγευτικός χώρος, όπου βιώνεται η εμπειρία μιας απροσδόκητης γνωστικής διαδικασίας, καθώς με την συγκεντρωμένη διατοπική και διαχρονική υλική τεκμηρίωση της ανθρώπινης δραστηριότητας συσχετίζονται γόνιμα παρελθόν και παρόν και προβάλλεται η συναναφορά διαλογισμού και πράξης, ιδεών και εφαρμογών».⁹⁸

Το Μουσείο, σύμφωνα με τον ορισμό του ICOM, είναι ένα ίδρυμα μόνιμο, χωρίς κερδοσκοπικό χαρακτήρα, που τίθεται στην υπηρεσία της κοινωνίας, ανοικτό στο κοινό, το οποίο συντηρεί, ερευνά, επικοινωνεί και εκθέτει υλικές μαρτυρίες του ανθρώπου και του περιβάλλοντος, με σκοπό την μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία. Αποτελεί λοιπόν ένα θεσμό που εξελίσσεται συνέχεια και «βρίσκεται σε συνεχή επαναπροσδιορισμό του ρόλου του»⁹⁹.

Έτσι και για το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ήλιδος είναι αναγκαία η αποκατάσταση των υπαρχουσών ελλείψεων: συστηματική συντήρηση των κτηριακών υποδομών, επικοινωνιακή διαχείριση του χώρου και εξυπηρέτησης του κοινού και ψηφιοποίηση. Θα βοηθούσαν φορητά κασετόφωνα για ατομική ξενάγηση, προβολές βίντεο, επίσης η λειτουργία καφενείου μπορεί να αποβεί πολλαπλά θετική.¹⁰⁰ Τα παραπάνω ισχύουν αφού το Μουσείο δεν είναι μόνο θεματοφύλακας συλλογών, αλλά εστιάζει και στην κοινωνική του αποστολή που είναι η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και ο κοινωνικός, επιστημονικός, επιστημονικός και εκπαιδευτικός ρόλος.¹⁰¹

⁹⁷ Λαμπρινουδάκης, 2008:161.

⁹⁸ Αντζουλάτου- Ρετσίλα, 1986:8.

⁹⁹ Ζενέτου, 2004:19.

¹⁰⁰ Σκαλτσά, 1999:122.

¹⁰¹ Νάκου, 2001:125.

Η άυλη πάλι πολιτισμική κληρονομιά περιλαμβάνει τις παραδόσεις, τις κοινωνικές πρακτικές, τις γιορτές και τις τελετές, τη γλώσσα, τους μύθους και τις προφορικές παραδόσεις¹⁰² που μάς έχουν κληροδοτηθεί από τους προγόνους μας. Βοηθά στην ταυτότητα και στη συνέχεια κάθε λαού. Στοιχείο άυλης κληρονομιάς μπορεί να είναι:

- κάτι ζωντανό μέχρι σήμερα
- κάτι συμπεριληπτικό, που μπορεί να μοιάζει με άλλων λαών
- κάτι αντιπροσωπευτικό, που εκφράζει την κοινότητα και μεταδίδεται στις επόμενες γενιές
- κάτι που αναγνωρίζεται από την κοινότητα ως κληρονομιά¹⁰³.

Η Διεθνής Σύμβαση του 1972 για την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς συμπληρώθηκε με τη σύμβαση του 2003 για την Άυλη Πολιτιστική κληρονομιά. Μέσα από τη σύμβαση της UNESCO επιτυγχάνεται η ανάδειξη κάθε πολιτισμικής κληρονομιάς ως κληρονομιάς όλης της ανθρωπότητας. Οι προϋποθέσεις για την προστασία της άυλης κληρονομιάς, όπως ορίζονται από τη Διεθνή Σύμβαση¹⁰⁴ του 2003 και καταγράφονται στην εφημερίδα της ελληνικής κυβέρνησης είναι:

- Μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά.
- Αναδημιουργείται και αναπαράγεται από κοινότητες και ομάδες σε συνάρτηση με το περιβάλλον, τη φύση και την ιστορία.
- Αποκτάται ταυτότητα και συνέχεια.
- Προωθείται ο σεβασμός της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και ανθρώπινης δημιουργικότητας.

Από το Δήμο της Ήλιδος θα μπορούσε λοιπόν να προταθεί στον Διεθνή κατάλογο της άυλης κληρονομιάς της UNESCO η δράση συμβολικής αναβίωσης της διαδρομής Ήλιδος- Ολυμπίας.

¹⁰²http://www.unesco.org.cy/Programmes-Ayli_Politistiki_Klironomia

¹⁰³http://unesco.org.cy/Progtammes-Ayli_politistiki_klironomia

¹⁰⁴Εφημερίδα της Κυβέρνησης φ. 275,22/12/2006.

5.2 Η πορεία από την Ήλιδα στην Ιερά Άλτη: Μία περίπτωση αναβίωσης του άυλου πολιτισμικού αγαθού

Στην αρχαιότητα, δυο μέρες πριν την έναρξη των αγώνων, ξεκινούσε η επίσημη πομπή από την Ήλιδα στην Ιερά Άλτη. Οι Ελλανοδίκες, οι αξιωματούχοι, οι κριτές, οι αθλητές με τους γυμναστές, οι παίδες αθλητές με τους άρρενες συνοδούς τους, οι αρματοδρόμοι και πλήθος κόσμου.

Υπήρχαν τρεις κυρίως δρόμοι, για να φτάσει κάποιος.

- Ο Πεδινός ή παραλιακός ή Ιερά Οδός ήταν ο πιο πλατύς και ευρύχωρος. Περιλάμβανε τη διαδρομή:

Ήλις - Πιέρα – Λετρίνοι – Σαλμώνη - Άλτις.

Στην πηγή Πιέρα σταματούσαν για θυσίες και τελετές και στους Λετρίνους (Πύργος) διανυκτέρευαν.

- Ο Ορεινός ή μεσαίος δρόμος ήταν στενός και δύσκολος. Περιλάμβανε τη διαδρομή: Ήλις – Πύλος – Αμφίδολις- Ηράκλεια – Σαλμώνη – Άλτις. Περνούσε από τον Αλήσιο λόφο και χαρακτηρίζεται ως πιο σύντομος δρόμος.

- Ο Συνοριακός δρόμος ή της Ακώρειας ήταν ο πιο δυσκολοδιάβατος δρόμος. Περιελάμβανε τη διαδρομή: Ήλις – Ηλειακή Πύλος – Εφύρα – Λασίων- Αρχαία Πίσα – Άλτις. Το όρος της Φολόης και το υψόμετρο έκανε δύσκολη τη διάβαση¹⁰⁵.

Όπως αναφέρει ο Πausanias, αν κάποιος πάει στην Ήλιδα από την πεδιάδα, πρέπει να διανύσει απόσταση εκατόν είκοσι σταδίων ως τους Λετρίνους και εκατόν ογδόντα σταδίων από τους Λετρίνους έως την Ήλιδα. Ακόμα και ο τρίτος δρόμος απείχε περίπου τριακόσια στάδια.

Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια συμβολικής αναβίωσης της πορείας από την Ήλιδα στην Άλτη.

Το Κέντρο Κοινωνικής Παρέμβασης Δήμου Ήλιδος και ο ορειβατικός Σύλλογος «ΟΡΕΙΒΑΤΕΙΝ» έχει διοργανώσει επί οκτώ συνεχή χρόνια διήμερες πορείες αναβίωσης. Πλήθος κόσμου από πολλά μέρη της χώρας έχει πάρει εθελοντικά μέρος.

Ακόμη τον Σεπτέμβριο του 2013 πραγματοποιήθηκε η 1^η Πανελλήνια διήμερη πεζοπορία, μέσω της κλασικής πεδινής διαδρομής. Συνδιοργανωτές ήταν η

¹⁰⁵ Ανδρουτσόπουλος, 2014:151.

Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος- Περιφερειακή Ενότητα Ηλείας και οι Δήμοι Πύργου, Ήλιδος, Αρχαίας Ολυμπίας και Ανδραβίδας-Κυλλήνης.¹⁰⁶

Επειδή η παραπάνω διαδρομή αποτελεί: α) μαρτυρία μιας πολιτιστικής παράδοσης και β) συνδέεται με την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας αποτελεί επιτακτική ανάγκη για τον τόπο η ανάδειξη αυτής της δράσης.

5.3 Οι αξίες που εκπορεύονται από τον Ολυμπισμό

Στο πλαίσιο της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς έμφαση θα πρέπει να δοθεί και στις αξίες που εκπορεύονται από τον Ολυμπισμό. Σύμφωνα με το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης που παρουσιάζει ο Ι. Πούλιος, η διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς αφορά και «τα άυλα και μη υλικά στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς».¹⁰⁷ Συνεχίζοντας αναφέρει ότι το συγκεκριμένο μοντέλο «αγκαλιάζει» την καθημερινή χρήση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Για να διερευνήσουμε τις αξίες που πηγάζουν από τους Ολυμπιακούς αγώνες και την προπαρασκευή τους στην Αρχαία Ήλιδα, θα πρέπει πρώτα να μελετήσουμε τις αρχές και τις αξίες των πόλεων –κρατών και κοινωνιών που τους γέννησαν.

Στην αρχαιοελληνική κοσμοθεωρία, η κύρια οντολογική επιλογή (απάντηση στο ερώτημα τι είναι αληθές) είναι ξεκάθαρη: το σύμπαν συνολικά συγκροτεί την πληρότητα του είναι. Ένα κάλλος αρμονίας και τάξης που το καθιστά *κόσμο*–κόσμημα. Από την επιλογή αυτή απορρέει ένας *κοινός λόγος*, που αντικατοπτρίζει τη λογικότητα των σχέσεων ,η οποία συγκροτεί το σύμπαν σε *κόσμο*.

Προκειμένου λοιπόν να αληθεύει ο βίος, και ο συλλογικός και ο ατομικός, συνίσταται η μίμηση του κοσμικού προτύπου ως μέθεξη στο συμπαντικό *κοινό λόγο*¹⁰⁸. Κατά συνέπεια το ανθρωπολογικό πρότυπο του αρχαιοελληνικού πολιτισμού προσδιορίζεται ως *πολίτης άνήρ τον κοινόν της πόλεως κόσμον σώζων και κτώμενος*¹⁰⁹.

Έχοντας ως ακρογωνιαίο λίθο έναν τέτοιο πολίτη, η κοσμιότητα των σχέσεων μπορεί και πρέπει να επεκταθεί σε όλους τους τομείς της ζωής. Από τον ουρανό και

¹⁰⁶ Αντωνόπουλος, 2014:160.

¹⁰⁷ Πούλιος, 2010-12 : 332.

¹⁰⁸ Γιανναράς, 1997:196-197

¹⁰⁹ Πλάτων, *Νόμοι Δ*, 715β 2-4

τους θεούς η κοσμιότητα θα απλωθεί στους ανθρώπους και στην κοινωνία ώστε να επικρατεί φιλία, σωφροσύνη και δικαιοσύνη.¹¹⁰

Από γνωσιολογική πλευρά, ο τρόπος με τον οποίο διαπιστώνεται ότι οι δράσεις και οι πρακτικές με τις οποίες λειτουργούμε στον βίο ευρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση, είναι κοινωνιοκεντρικός. Έτσι ο Ηράκλειτος συνδέει την αλήθεια με τον κοινό λόγο και επισημαίνει την αξία της διυποκειμενικής επαλήθευσης: *καθ' ὃ,τι ἄν κοινωνήσωμεν, ἀληθεύομεν, ἃ δέ ἄν ἰδιάσωμεν, ψευδόμεθα*¹¹¹. Σύμφωνα με τα παραπάνω, μόνο η Εκκλησία του Δήμου είναι αρμόδια να επιβεβαιώσει το αληθές ή μη κάθε ενέργειας ή νόμου.

Στόχος των αρχαιοελληνικών πόλεων είναι ο τέλειος βίος. Μετατρέπεται έτσι ο συλλογικός και ατομικός βίος σε μια διαρκή προσπάθεια για τη μεγαλύτερη δυνατή ταύτιση – ομοίωση με το οντολογικό πρότυπο. Τον σκοπό αυτό υπηρετεί η πόλις ως πεδίο θέσμισης της κοσμιότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι η συγκρότηση του συλλογικού βίου σε αρχαίες ελληνικές «πόλεις» κατά τον 8^ο αιώνα¹¹² π.Χ. συμπίπτει με την καταξίωση του θεσμού των Ολυμπιάδων και την επίσημη καταγραφή των νικητών. Η πόλη δεν είναι συμβατικό γεγονός συμβίωσης, αλλά εγχείρημα της κατ'αλήθειαν ζωής (κοσμικής πραγματοποίησης της ζωής).¹¹³ Έτσι η Δημοκρατία μετατρέπεται σε συλλογικό άθλημα, για να αληθεύει ο βίος. Αναδύεται εδώ η σχέση πολιτεύματος και άθλησης. Το αξιακό σύστημα που προκύπτει αναλύεται παρακάτω.

Η παιδεία

Ο μετατονισμός της ύπαρξης από το πεδίο της ενστικτώδους επιβίωσης στο πεδίο της ομοίωσης με το κοσμικό πρότυπο διέρχεται από το θεσμό της παιδείας-εκπαίδευσης. Η παιδεία είναι δύναμη θεραπευτική της ψυχής και αναδεικνύει κάθε άνθρωπο ως τέλειο πολίτη, που γνωρίζει να άρχει και να άρχεται με δικαιοσύνη.¹¹⁴ Όποιος κατέχει την παιδεία, γίνεται μέτοχος της αρετής, η οποία απεικονίζει την τελειότητα. Το σύνολο όλων των αρετών έχει ως συνισταμένη τον καλόν καγαθόν πολίτη¹¹⁵, μια ύπαρξη υπεύθυνη, δίκαιη, ηθικά ολοκληρωμένη με έργα άξια για τον

¹¹⁰ Πλάτων, Γοργίας, 508a.

¹¹¹ DIELSKRANZ, *Fragmente der Vorsokratiker*, τ. I, σ.148, 29-30

¹¹² Vernant, 1966:39

¹¹³ Γιανναράς, 1988:65

¹¹⁴ Πλάτων *Νόμοι* 643e

¹¹⁵ Αριστοτέλης, Ηθικά Ευδήμεια 1249a 16-17.

εαυτό της, για την πόλη και την οικουμένη. Το πρώτο σκαλοπάτι είναι η γνώση του εαυτού μας, το γνῶθι σ' αυτόν, σύμφωνα με το δελφικό παράγγελμα.

Παιδεία για τους αρχαίους Έλληνες είναι ο αναπροσανατολισμός του ανθρώπου από τη φυσική ροπή για ευκολία στην προσήλωση και μετοχή στην κοσμιότητα του είναι. Επειδή μάλιστα ο χώρος πραγμάτωσης είναι η πόλις, ως πρώτη και σπουδαιότερη μορφή παιδείας είναι η πολιτική αρετή. Κάθε άλλη μορφή παιδείας και γνώσης δεν έχει νόημα, αν δεν εδράζεται στην αρετή: «Πᾶσά τε ἐπιστήμη, χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ πάσης ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται»¹¹⁶.

Εξιδανίκευση των παθῶν

Κατά τους μυθικούς χρόνους ο εκμηδενισμός του αντιπάλου είναι ο αιματηρός επίλογος κάθε νίκης. Οι Ολυμπιακοί αγώνες μετασηματίζουν το δίπολο *θρίαμβος – αφανισμός* από το πεδίο του αίματος στο χώρο της αναίμακτης αθλητικής υπεροχής. Έτσι η ενστικτώδης ροπή του φόνου αναιρείται, γίνεται επιθυμία νίκης και συμβολικής υπεροχής και εξευγενίζεται. Χαρακτηριστική απεικόνιση της προολυμπιακής κατάστασης του ανθρώπινου γένους αποτελεί ο μύθος του Πέλοπα. Ο Πέλοπας, ερχόμενος από την Ανατολή, φέρνει μαζί του μια παράδοση που απαιτεί τη θυσία και τον θάνατο του ηττημένου. Δείγματα της παράδοσης αυτής έχουμε και στην Ελλάδα όχι στον κοινωνικό χώρο, αλλά στον μυθικό. Ο Απόλλωνας νικά τον Μαρσύα σε μουσικό διαγωνισμό και μετά τον σκοτώνει¹¹⁷.

Με τους Ολυμπιακούς αγώνες παγιώνεται η ποιοτική μετατόπιση της άθλησης από το πεδίο του ανταγωνισμού στο πεδίο της άμιλλας, όπως αυτή πρωτοπαρουσιάζεται στα ομηρικά έπη. Εκεί περιγράφεται η συμπεριφορά των αθλητών και συσχετίζεται με τα ιδανικά τους. Η αρετή μετατρέπει τον ανταγωνισμό σε άμιλλα. Ο ανταγωνισμός εντάσσεται στο πεδίο της έριδος, ενώ η άμιλλα συναρτάται με την αρετή. «Ο Ησίοδος στο έργο του εισαγάγει την άμιλλα στην καθημερινή ζωή περιγράφοντας τον ανθρώπινο μόχθο. Τη συνδέει με την ειρηνική ζωή περιγράφοντας σκηνές αθλητικές δίπλα σε στιγμές του τρύγου και του θερισμού».¹¹⁸

Με βάση τα παραπάνω ανοίγει ο ορίζοντας του ανθρώπινου υποκειμένου, ώστε να «χωρέσει» και να αποδεχτεί την ύπαρξη του άλλου, τη συνύπαρξη. Να δομήσει

¹¹⁶Πλάτων, Μενέξενος, 247a

¹¹⁷Παλαιολόγος, 2004:32.

¹¹⁸Σπαθάρη, 1997:30.

δηλαδή τη σχέση με τον άλλον συνθέτοντας το δίπολο του Εμπεδοκλή φιλότιτα και νείκος .

Αγάπη για τη ζωή

Η φυσική άσκηση λειτουργούσε ως αφορμή να συντονίζει κάθε νέος την ύπαρξή του με τις δημιουργικές δυνάμεις του φυσικού κόσμου. Να εκφράζει την αλκή στο κοινωνικό χώρο, αφού είχε αποκτήσει σωματική, ψυχική και πνευματική τελειότητα. Η νεότητα, η δύναμη και η ευγενής άμιλλα φανερώνουν στον δημόσιο χώρο της πόλης την αγάπη για ζωή και δημιουργία. Δεν είναι τυχαίο ότι οι Έλληνες τιμούν τους νεκρούς ήρωές τους με αθλητικούς αγώνες. «Έτσι ο θάνατος μετατρέπεται σε θρίαμβο ζωής, αναγέννησης και αντιμετωπίζεται με αισιοδοξία»¹¹⁹.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα των παραπάνω αποτελούντα εξής: οι επιτάφιοι αγώνες στη Θήβα για τον νεκρό Οιδίποδα, στην Τροία για τον Πάτροκλο και στο Βουπράσιο της Ηλείας για τον Αμαρυγκέα. Με αγώνες επίσης θα τιμηθούν οι νεκροί του Μαραθώνα, των Πλαταιών και των Λεύκτρων. Τέλος, ο Μέγας Αλέξανδρος για να τιμήσει τον νεκρό Ηφαιστίωνα διοργανώνει αγώνες, όπου πήραν μέρος 3.000 αθλητές. Γίνεται έτσι φανερό ότι οι αγώνες μπορούν να σταθούν απέναντι στο θάνατο ως ισχυρό αντίβαρο, που του αντιστέκεται υμνώντας τη ζωή.

Σώμα, πνεύμα και ψυχή

Από πολύ νωρίς η ελληνική σκέψη τονίζει την ανάγκη για ολόπλευρη ανάπτυξη του υποκειμένου, σωματική, πνευματική και ψυχική. Ήδη ο Όμηρος φαντάζεται ως τερατώδη την ύπαρξη, όταν αντί για ισόρροπη ανάπτυξη συμβαίνει υπερανάπτυξη του σωματικού και του πνευματικού πεδίου, ενώ παραμένει ατροφικό το συναισθηματικό πεδίο. Ο τρόπος αυτός ανάπτυξης χαρακτηρίζεται χιμαιρικός και προσομοιώνεται με την χίμαιρα, ο Όμηρος την περιγράφει χαρακτηριστικά: «δράκος οπίσω, λέοντας εμπρός, στη μέση αίγα, κι ήταν τα σπλάχνα της φωτιά και φλόγες η πνοή της».¹²⁰ Εύστοχα σημειώνει ο Θ. Ζιάκας: «Η υπανάπτυξη του θυμικού ... δεν επιτρέπει τη δημιουργία ελεύθερου χαρακτήρα και καθιστά εύκολη την παντοειδή διαβουκόληση των μαζών»¹²¹.

¹¹⁹Σπαθάρη,1997:30.

¹²⁰Όμηρος, *Ιλιάς*, Ζ180.

¹²¹Ζιάκας,1996:93.

Το τριμερές της ψυχής το καταγράφει συστηματικά ο Πλάτων (λογιστικό, θυμικό, επιθυμητικό)¹²² ως διαιρέσεις της αθάνατης ψυχής. Το λογιστικό είναι το καθαυτό ανθρώπινο. Είναι το «ηγεμονικό τμήμα», εκεί που εδράζεται η σκέψη και η γνώση. Το θυμοειδές είναι ο χώρος που εδράζεται το συναίσθημα και λαμβάνουν χώρα οι συγκινήσεις και εκεί αναπτύσσεται το θάρρος και η δύναμη. Παρ' ότι δε είναι άλογο, μεσολαβεί ανάμεσα στη νόηση, λειτουργώντας ως βοηθός του λογιστικού, για να ελέγχει την επιθυμία. Τέλος το επιθυμητικό, είναι η έδρα των ενστίκτων. Αυτό που ονομάζουμε ένστικτο της αυτοσυντήρησης εδράζεται εδώ και εμπεριέχει την πείνα, τη δίψα, τη σεξουαλικότητα. Τα τρία μέρη της ψυχής συνυπάρχουν, αλλά βρίσκονται σε οργανική δυσαρμονία. Η αναίρεση της δυσαρμονίας είναι το περιεχόμενο της αρετής. Αρετή είναι η κατάσταση όπου η νόηση είναι φρόνιμη, το θυμικό ανδρείο και η επιθυμία σώφρων. Φρόνηση, ανδρεία, σωφροσύνη, όταν συνυπάρχουν και τα τρία μαζί, οδηγούν στη δικαιοσύνη.¹²³ Η αρετή νοείται ως υγεία και ομορφιά της ψυχής, που προέρχεται από την εναρμόνιση των τριών μερών. Η εναρμόνιση δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την αυτογνωσία. Το γνώθι σαυτόν είναι προϋπόθεση της αρετής, γιατί μόνο έτσι γνωρίζεις που υπολείπεσαι και μπορείς στη συνέχεια μέσω της παιδείας να συντονιστείς με την κοσμική δικαιοσύνη.

Προς την ίδια κατεύθυνση αλλά με αρνητική προσέγγιση μας προϊδεάζει το περιστατικό της σύγκρουσης μεταξύ Αυγείας και Ηρακλή για τον καθαρισμό της κόπρου των στάβλων του πρώτου. Ο Αυγείας αρνείται να καταβάλει στον Ηρακλή τη συμφωνημένη αμοιβή, επειδή ο Ηρακλής δεν κατέβαλε μεγάλο σωματικό κόπο, αλλά χρησιμοποίησε το νου του, για να ενώσει τους δύο ποταμούς. Την αλληλουχία σώματος και πνεύματος φαίνεται να αγνοεί ο Αυγείας, ενώ ο Ηρακλής, ως θετικό πρότυπο υλοποιεί το: νοῦς ὑγιής ἐν σώματι ὑγιεῖ.

Χαρακτηριστικό της παραπάνω θέσης είναι ότι στην Ήλιδα και στην Ολυμπία κατά τη διάρκεια των προπονήσεων και των αγώνων αντιστοίχως, πνευματικοί άντρες (ποιητές, ιστοριογράφοι) διάβαζαν τα έργα τους και δημιουργούσαν ρίγη συγκίνησης.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ήλιδα, οι αθλητές ελέγχονταν από τους Ελλανοδίκες για την ηθική και συναισθηματική τους ανάπτυξη και συμπεριφορά. Γίνεται λοιπόν εμφανές ότι η ισομερής ανάπτυξη όλων των πτυχών της ανθρώπινης υπόστασης είναι αίτημα του αρχαιοελληνικού κόσμου.

¹²² *Πολιτεία και Φαίδρος*.

¹²³ Ζιάκας, 1996: 158.

Εκεχειρία - Ειρήνη

Η συνθήκη ειρήνης που συνομολόγησαν το 884 π.Χ. ο Ίφιτος της Ήλιδος, ο Κλεοσθένης της Πίσας και ο Λυκούργος της Σπάρτης αποτελεί το πρώτο ιστορικό γεγονός συμφιλίωσης ως αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης. Για να κατανοήσουμε τη σημαντικότητα αυτής της συμφωνίας, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι τρεις αυτές πόλεις ενεπλάκησαν σε πολύχρονη διαμάχη, για την κηδεμονία – διαχείριση των Ολυμπιακών αγώνων. Η ειρήνη - εκεχειρία διασφαλίζει την ελεύθερη διακίνηση θεατών και αθλητών σε όλο τον γνωστό κόσμο και την κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ των ελληνικών πόλεων. Αναδεικνύεται λοιπόν η δύναμη του διαλόγου ως μέσον επίλυσης των αναφουομένων προβλημάτων.

Η συνάθροιση του συνόλου σχεδόν των πόλεων του ελληνικού κόσμου δίνει έναν οικουμενικό χαρακτήρα και παρέχει το πεδίο για γνωριμία και ανταλλαγή απόψεων και επίλυση προβλημάτων. Χαρακτηριστικό είναι ότι ως αφορμή θέσπισης των αγώνων ορίζεται ο χρησμός του μαντείου των Δελφών ότι οι Ολυμπιακοί αγώνες μπορούν να εξαλείψουν τους εμφύλιους πολέμους: «φθειρομένης τότε δὴ μάλιστα τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἐμφυλίων στάσεων».¹²⁴

Στόχος των αγώνων είναι η πρόσκαιρη εκεχειρία να γίνει απαρχή μιας μόνιμης ειρήνης. Τη θέση αυτή καταγράφει ο Λυσίας στον *Ολυμπιακό* του, όταν λέει ότι ο Ηρακλής θεώρησε ότι οι αγώνες θα γίνουν για τους Έλληνες αρχή φιλίας. Διότι είναι κοινή ομολογία ότι η φιλία και η ομόνοια ταυτίζονται.

Το παιδευτικό μοντέλο που προκύπτει από την εκεχειρία, συνοψίζεται παρακάτω από τον καθηγητή Κρουσταλλάκη: «Η πίστη στην παγκόσμια ειρήνη, στην πανανθρώπινη αγάπη και συναδέλφωση, στη διεθνή κατανόηση και συνεργασία των λαών, με την κατάργηση των συνόρων που τυπικά τους χωρίζουν, με τον κατευνασμό των πολιτικών και στρατιωτικών ανταγωνισμών και με την εξάλειψη ή έστω την άμβλυνση των μεταξύ τους αντιθέσεων, τις οποίες υποθάλπουν οι θρησκευτικές και φυλετικές τους διαφορές».¹²⁵

Ουσιαστικά η εκεχειρία και η προέκτασή της σε ειρήνη και ομόνοια μεταξύ των πόλεων τότε και των κρατών σήμερα μεταφέρει και επεκτείνει το αίτημα για ενάρετο πολίτη σε ενάρετα συλλογικά υποκείμενα, στην ειρήνη των λαών.

¹²⁴Πανσανίας, V, 4, 6

¹²⁵Κρουσταλλάκης, 1985: 561

Δικαιοσύνη

Η άσκηση στη δικαιοσύνη γίνεται κατά πρώτον με την επιλογή άξιων και ακέραιων κριτών.¹²⁶ Οι κριτές, όπως είπαμε παραπάνω, ονομάζονταν Ελλαοδίκες και αφού πρώτα ορκίζονταν ότι θα διαφυλάξουν το αγαθό της δικαιοσύνης, στη συνέχεια λειτουργούσαν ως εγγυητές για τη δίκαιη αξιολόγηση των αθλητών.

Οι τιμές και το κύρος που αποδιδόταν στους Ελλαοδίκες, τούς αναδείκνυαν σε πρότυπο και δημιουργούσαν κίνητρο σε κάθε πολίτη να είναι άξιος ως προς την αρετή για να τού αναθέτουν δημόσια αξιώματα. Ο συσχετισμός δικαιοσύνης, αξιοσύνης και δημόσιας αναγνώρισης οδηγούσε στην αξιοκρατία. Η παραβίαση των νόμων και των κανονισμών του *εὖ ἀγωνίζεσθαι* εθεωρείτο παραβίαση της κοσμικής δικαιοσύνης. Ονομαζόταν *ύβρις*, που απειλούσε την ευταξία της πόλεως και γι' αυτό τιμωρείτο με αυστηρές ποινές.

Ενδεικτικό παράδειγμα διαπαιδαγώγησης ήταν η αυστηρή τήρηση των χρονικών περιορισμών. Όποιος αθλητής καθυστερούσε έστω και λίγο να φτάσει στην Ολυμπία στον καθορισμένο χρόνο, τιμωρείτο με διάφορες ποινές, που έφταναν ακόμη και σε αποκλεισμό από τους αγώνες¹²⁷. Επίσης σχετικό παράδειγμα αποτελεί η κατασκευή αγαλμάτων του Δία (Ζάνες) από τα πρόστιμα των αθλητών που είχαν χρησιμοποιήσει δόλια μέσα, για να κερδίσουν. Τα αγάλματα αυτά ήταν τοποθετημένα στην είσοδο του σταδίου, για να τα βλέπουν οι αθλητές και να παραδειγματίζονται. Διαφαίνεται λοιπόν ότι κύριος σκοπός της αντιμετώπισης αυτής ήταν η πειθαρχία στους κανόνες.

Χαρακτηριστικό της δικαιοσύνης, όπως την αντιλαμβάνεται ο αρχαίος κόσμος, δεν είναι η καταναγκαστική συμμόρφωση στον νόμο, αλλά το να φτάνει ο άνθρωπος μέσω της αρετής όχι μόνο να μην αδικεί, αλλά να μη θέλει να αδικεί.¹²⁸

Κότινος, η φιλία της τιμής.

Σύμφωνα με τον Πausανία, ο αγώνας γίνεται για την αρετή και όχι για τα χρήματα. Η «αμοιβή» των Ολυμπιονικών δεν νοείται. Η συμμετοχή από μόνη της αποτελεί τρόπο και μέτρο μετοχής στο είναι. Απονέμεται λοιπόν μόνο ένα απλό στεφάνι από αγριελιά στον νικητή. Το βραβείο αυτό, σύμφωνα με την κοινωνιοκεντρική γνωσιολογία του αρχαιοελληνικού παραδείγματος, όπως είδαμε παραπάνω, αντικατοπτρίζει την αναγνώριση που κερδίζει ο ολυμπιονίκης από τους συνανθρώπους του. Αυτό που αγαπά και επιζητεί, είναι η τιμή που του αποδίδουν οι

¹²⁶ Πausανίας, V, 24,10

¹²⁷ Πausανίας, V, 21,14.

¹²⁸ Δημόκριτος, *Αποσπάσματα* 62.

άλλοι ως αξία διαχρονική και αναλλοίωτη από τον χρόνο: *τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγήρων μόνον, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἀχρείῳ τῆς ἡλικίας τὸ κερδαίνειν, ὥσπερ τινὲς φασι, μᾶλλον τέρπει, ἀλλὰ τὸ τιμᾶσθαι.*¹²⁹ Είναι μάλιστα εντυπωσιακό ότι η τιμή αυτή μεταβαίνει στην πόλη που τον διαπαιδαγώγησε και τον έκανε ικανό. Οι Ολυμπιακοί αγώνες ήταν αφετηριακά συνδεδεμένοι με την τιμή μέσω του πιθανού ιδρυτή τους Ηρακλή. Όπως λέει χαρακτηριστικά η Αρετή στον νεαρό Ηρακλή για να τον τιμά η πόλη πρέπει να την ωφελεί.¹³⁰

Χαρακτηριστική είναι η στιγμή της βράβευσης των Ολυμπιονικών από τους Έλληνοδίκες, που τούς έδεναν πορφυρή ταινία γύρω από το κεφάλι, στα χέρια και στα πόδια, διάκριση συνδεδεμένη με πανάρχαιες λατρείες, ενώ στα χέρια τους κρατούσαν κλαδί από φοίνικα. Τα διακριτικά τούς αποδίδονταν τη στιγμή που ο κήρυκας διαλαλούσε το όνομα του Ολυμπιονίκη, του πατέρα του και της πατρίδας του. Καθώς πορεύονταν προς το ναό, το πλήθος τους έραινε με φύλλα και άνθη, συμμετέχοντας στο θεσμό της *φυλλοβολίας* και τους επευφημούσε κραυγάζοντας *Τήνελλα, Καλλίνικε*¹³¹.

Ενδεικτικό των ηθικών τιμών που απολάμβαναν οι Ολυμπιονίκες, ήταν ότι σε πολλές πόλεις αναγορεύονταν μέλη της Βουλής, στη δε Σπάρτη αποκτούσαν το δικαίωμα του *Ομοίου*, δηλαδή να μάχονται δίπλα από το βασιλιά στην πρώτη γραμμή.

5.4 Ολυμπιακές αξίες και εκπαίδευση

Από τα παραπάνω εύλογα προκύπτουν οι αρχές της Ολυμπιακής παιδείας, ως αρχές του εκπαιδευτικού μας συστήματος, διαρθρωμένες σε τρεις άξονες.

«Στον άξονα του *εὖ ἀγωνίζεσθαι* εντοπίζονται οι αξίες της εντιμότητας, του σεβασμού των κανόνων διεξαγωγής των αγώνων, της ισότητας, της δικαιοσύνης, του σεβασμού των συναθλητών και της ισοτιμίας.

Στο δεύτερο άξονα της ευγενούς άμιλλας περιέχονται οι αξίες της αριστείας, του ευγενικού συναγωνισμού ανάμεσα σε άτομα και λαούς, της τάσης για διάκριση και υπεροχής μακριά από κάθε αντιπαλότητα.

Στην δεύτερη (2^η) θεμελιώδη αρχή του Ολυμπιακού Καταστατικού Χάρτη διαβάζουμε:

¹²⁹Θουκυδίδης, Επιτάφιος, 2.44.4

¹³⁰Ξενοφώντα, Απομνημονεύματα ΒΙ21-23.

¹³¹Σπαθάρη, 1997:222.

«Ο Ολυμπισμός είναι φιλοσοφία ζωής που προωθεί και συνδυάζει σε αρμονικό σύνολο τις αρετές του σώματος και της ψυχής. Συνδέοντας τον αθλητισμό με τον πολιτισμό και την παιδεία, ο Ολυμπισμός προσπαθεί να δημιουργήσει ένα τρόπο ζωής που στηρίζεται στη χαρά της προσπάθειας, την εκπαιδευτική αξία του καλού παραδείγματος και το σεβασμό για οικουμενικές αξίες».

Αλλά και στη τρίτη (3^η) θεμελιώδη αρχή αναφέρεται: «Ο σκοπός του Ολυμπισμού είναι να θέσει παντού τον Αθλητισμό στην υπηρεσία της αρμονικής ανάπτυξης του ανθρώπου, ενθαρρύνοντας την δημιουργία μιας ειρηνικής κοινωνίας, η οποία ενδιαφέρεται για την διατήρηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας».¹³²

¹³²Κουκουμπίκη,<http://www.fa3.gr/arthra/12-axies-olympismou.htm>.

Κεφάλαιο 6. ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Πριν μιλήσουμε για τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα θα αναφερθούμε στην έννοια του ίδιου του μουσείου. Μουσείο ήταν στην αρχαιότητα ο τόπος στον οποίο τιμούσαν τις Μούσες, γι' αυτό περιγράφεται και αποκαλείται ως «Τέμενος των Μουσών». Όπως αναφέραμε παραπάνω, περιγράφοντας το ψηφιδωτό του Μουσείου της Ήλιδος, οι Μούσες ήταν οι εννέα κόρες του Δία και της Μνημοσύνης. Αργότερα οι Λατίνοι θεώρησαν ότι το Μουσείο ήταν ο τόπος φιλοσοφικών συζητήσεων. Το πρώτο μουσείο του νεοσυσταθέντος ελληνικού κράτους ιδρύθηκε από τον Καποδίστρια στην Αίγινα τον Μάρτιο του 1829.¹³³

Το μουσείο είναι ο χώρος ανάδειξης της ανθρώπινης δημιουργικότητας, αφού εκεί εκτίθενται πολιτισμικά αγαθά του παρελθόντος και του παρόντος. Έχει ως στόχο να συλλέγει, να συντηρεί και να παρουσιάζει τα δημιουργήματα του ανθρώπου και της φύσης και να ενισχύει την παιδεία και τον πολιτισμό.¹³⁴ Οι συλλογές των μουσείων αποτελούν πηγή πληροφόρησης και γνώσης. «Τα αντικείμενα έχουν ζωές που, ενώ είναι πεπερασμένες, είναι συχνά πολύ πιο μακρόχρονες από τις δικές μας. Μόνο αυτά έχουν τη δύναμη να μεταφέρουν το παρελθόν στο παρόν».¹³⁵

Από τον 18^ο αιώνα, το μουσείο έχει στόχο στη συλλογή, την καταγραφή και την έκθεση των αντικειμένων. Σήμερα όμως δεν αρκείται μόνο σε αυτόν το ρόλο αλλά λειτουργεί ολιστικά. Η συντήρηση, η έρευνα αλλά και η επιμόρφωση του κοινού είναι οι λειτουργίες που έχει το σημερινό μουσείο. «Το μουσείο καλείται να παίζει όλες τις μουσικές που οφείλει να περιλαμβάνει το ρεπερτόριό του».¹³⁶ Επιπλέον το μουσείο συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου, αλλά και στην ενίσχυση της εθνικής συνείδησης, καθώς είναι το μέσον που βοηθά το λαό να ταυτιστεί με την ιστορία του και με το έθνος του.

Από το 1980 υλοποιούνται στη χώρα μας εκπαιδευτικά προγράμματα και εκπαιδευτικές περιηγήσεις. Μέσα από τα προγράμματα αυτά, ο επισκέπτης

¹³³Καράνης,2005: 13

¹³⁴Αντζουλάτου-Ρετσιόλα,1995: 9

¹³⁵Pearce,2002: 46

¹³⁶Hooper – Greenhil,2006: 11-32

εμπλέκεται στην εκπαιδευτική διαδικασία με ευχάριστο τρόπο και ο πολιτισμός γίνεται κτήμα και γνώση όλο και περισσότερων ανθρώπων. Στόχος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι να βοηθήσουν το κοινό τους να περάσει από τη θέση του παθητικού θεατή, στη θέση του ενεργητικού πομπού, στη θέση του δημιουργού.¹³⁷ Το κοινό αυτό διαφέρει ως προς τα ηλικιακά και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά. Γι' αυτό διαφοροποιούνται τα προγράμματα και μπορούν να διακριθούν στα εξής:

- Για την προσχολική ηλικία
- Για τη σχολική ηλικία του Δημοτικού σχολείου
- Για τη σχολική ηλικία του Γυμνασίου
- Για τη σχολική ηλικία του Λυκείου
- Για τους φοιτητές και σπουδαστές
- Για τα άτομα με ειδικές ανάγκες
- Για τους ενήλικες.

Ο μαθητικός πληθυσμός, κυρίως των Δημοτικών σχολείων, ανταποκρίθηκε και αγκάλιασε αυτή τη μορφή άτυπης εκπαίδευσης. Οι επισκέπτες – μαθητές μέσα από την έρευνα, την ανακάλυψη, την ταξινόμηση, τη σύνθεση, τη διατύπωση της υπόθεσης, την επίλυση του προβλήματος και το συμπέρασμα, κατανοούν καλύτερα το παρελθόν. Το πρωτότυπο εκθεσιακό υλικό των μουσείων διευκολύνει την απόκτηση της ιστορικής γνώσης και συμβάλλει στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης. «Η επαφή του μαθητή με τον πολιτισμό και τις μορφές τέχνης του τόπου του, καθώς και με μαρτυρίες άλλων πολιτισμών, προσφέρει σ' αυτόν τη δυνατότητα να εντάσσει τον εαυτό του σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό περιβάλλον, να γνωρίζει καλύτερα την ιστορία του, όπως και την ιστορία άλλων λαών και πολιτισμών, να αναζητά επιπλέον και να αξιολογεί τα σταθερά σημεία της μεταβαλλόμενης σύγχρονης πολιτισμικής ταυτότητας και να προσδιορίζει το παροντικό νόημα της ιστορικής ζωής του σύγχρονου ανθρώπου».¹³⁸ Από τη γνώση του παρελθόντος θα οδηγηθεί ο μαθητής στην κατανόηση του παρόντος. Το μουσείο, λοιπόν, προσφέρει

¹³⁷ Καλούρη-Αντωνοπούλου, Κάσαρης, 1983: 33

¹³⁸ Λεοντσίνης, 2002: 110

τη δυνατότητα επιβεβαίωσης της ακαδημαϊκής γνώσης και την ευκαιρία σύνδεσης της γνώσης με την καθημερινή πραγματικότητα.¹³⁹

6.1 Η Μουσειοπαιδαγωγική και οι παιδαγωγικές θεωρίες

Η Μουσειοπαιδαγωγική αποτελεί έναν τομέα της σύγχρονης παιδαγωγικής, που εκδηλώνεται στον χώρο του Μουσείου. Αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια και συνέπεσε με «τη συνειδητή προσπάθεια επέκτασης του σχολείου σε εξωσχολικούς χώρους μάθησης, καθιέρωσης του πολιτισμού ως πολιτιστικού προϊόντος, αλλά και της συνεχώς αυξανόμενης σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς».¹⁴⁰

Η γνώση στον χώρο του μουσείου δε δίνεται έτοιμη, αλλά δομείται από το υποκείμενο. Στηρίζεται δηλαδή στην αντίληψη ότι αυτή επιτυγχάνεται μέσα από τη συνάντηση των αντικειμένων με τον θεατή.¹⁴¹ Είναι λοιπόν αναγκαίο λοιπόν να ανιχνεύονται οι ανάγκες κάθε ομάδας επισκεπτών. Έτσι οι μουσειοπαιδαγωγοί προχωρούν στον σχεδιασμό των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, αφού επιλέξουν θεματική ενότητα και μέθοδο προσέγγισης, και στηρίζονται στις παρακάτω παιδαγωγικές θεωρίες:

- Στη βιωματική μάθηση και στην ανακάλυψη της γνώσης, όπως υποστηρίχθηκε από τη Montessori και τον Dewey, όπου η μάθηση προέρχεται από την εμπειρία, η οποία χαρακτηρίζεται από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον και το εμπειρικό του υπόβαθρο.
- Στη θεωρία του L. Vygotsky για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την κοινωνική διάσταση της μάθησης, καθώς και στην ολιστική μάθηση, που υποστηρίζει τη διεπιστημονική σύνδεση όλων των δραστηριοτήτων.
- Στη θεωρία του J. Piaget για τα στάδια ανάπτυξης του ατόμου και την αλληλεπίδραση της λογικής και της εμπειρίας, όπου η επαφή με τα

¹³⁹ Δάλκος, 2002: 169

¹⁴⁰ Νικονάνου, 2005: 18

¹⁴¹ Pearce, 2002: 302

αντικείμενα και ο πειραματισμός διευκολύνουν τη μάθηση, σε συνδυασμό με τη βιολογική ωριμότητα,.

- Στη θεωρία του J. Brunner για το περιεχόμενο της γνώσης και την εμπλοκή των μαθητών, όπου η βιωματική μάθηση οδηγεί στην αυτονομία του ατόμου.
- Στη θεωρία του R. Gardner για τους πολλαπλούς τύπους νοημοσύνης, τη λεκτική, τη λογικομαθηματική, τη χωροαντιληπτική, τη μουσική, τη σωματικοκινησιαστική, τη διαπροσωπική και την ενδοπροσωπική. Όλοι αυτοί οι τύποι νοημοσύνης βελτιώνονται και σε άλλους χώρους εκπαίδευσης, εκτός από το σχολείο.
- Τέλος, στη θεωρία του D. Coleman για τη συναισθηματική νοημοσύνη.¹⁴² Χαρακτηριστικά της οποίας είναι η ενσυναίσθηση, η αυτοεπίγνωση, ο έλεγχος των παρορμήσεων, ο αλτρουισμός, η κοινωνική προσαρμοστικότητα.

Η υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων εμπλουτίστηκε από το θεατρικό παιχνίδι, μέσα από την υπόδυση ρόλων και την προσωπική έκφραση, καθώς και μέσα από εικαστικές δραστηριότητες. Καθοριστικό ρόλο έχει βέβαια ο χώρος του μουσείου και η ατμόσφαιρα που αποπνέει με τα μουσειακά αντικείμενα, καθώς συνθέτουν «ένα ιδιαίτερο είδος διδακτικού και επικοινωνιακού μέσου, το οποίο είναι καθοριστικό για τη Μουσειοπαιδαγωγική».¹⁴³

Μέσω της Μουσειοπαιδαγωγικής, νοηματοδοτήθηκαν και οι υπόλοιπες μουσειακές λειτουργίες, όπως αυτή της συλλογής, της τεκμηρίωσης, της έρευνας και της παρουσίασης, οι οποίες μπορούν να κινητοποιήσουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών για το μουσείο.¹⁴⁴ Με τη Μουσειοπαιδαγωγική λοιπόν επιτυγχάνεται η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, η διέγερση της φαντασίας, η αυτενέργεια, η βιωματική μάθηση, η γέννηση πολλαπλών παραστάσεων, η παιδεία και γενικότερα ο στόχος του Μουσείου για ανθρωποκεντρικό - επισκεπτοκεντρικό θεσμό.

¹⁴²Κολιάδης, 2000: 106-267

¹⁴³Νικονάνου, 2005: 21

¹⁴⁴Hooper –Greenhil, 1987: 47

6.2 Διάκριση των μουσείων

Σήμερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα Μουσεία διακρίνονται σε παραδοσιακά, μοντέρνα και μεταμοντέρνα.

Τα παραδοσιακά μουσεία δημιουργήθηκαν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και παράγουν μία κλειστού τύπου γνώση, που στερείται κοινωνικού περιεχομένου. Εστιάζουν στα αντικείμενα και αγνοούν τις ανάγκες, τις ερωτήσεις και τις ιδέες των επισκεπτών.

Αντίθετα τα μοντέρνα μουσεία εκθέτουν τα αντικείμενα σε σχέση με το κοινωνικό τους πλαίσιο και παρέχουν πολύπλευρες πληροφορίες και ενδείξεις, που αποκοπούν στο να διευκολύνουν την προσέγγιση και την κατανόησή τους από το ευρύ κοινό. Επικεντρώνουν δηλαδή το ενδιαφέρον τους στα αντικείμενα και στο κοινό και διακρίνονται για τον παιδευτικό και «ψυχαγωγικό» τους χαρακτήρα.

Τα μεταμοντέρνα τέλως μουσεία εστιάζουν το ενδιαφέρον τους κυρίως στην εξυπηρέτηση του κοινού τους, γι' αυτό και λειτουργούν ως χώρος που εξυπηρετεί πολύπλευρους ατομικούς και κοινωνικούς σκοπούς¹⁴⁵.

6.3 Ο ρόλος του Μουσειοπαιδαγωγού

Οι επιστήμονες που είναι επιφορτισμένοι με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι οι μουσειοπαιδαγωγοί ή εμπνευστές ή αλλιώς διαμεσολαβητές. Σκοπός των μουσειοπαιδαγωγών είναι να γίνουν προσιτά τα εκθέματα στους επισκέπτες και να μετατραπεί το μουσείο σε χώρο δράσης, έμπνευσης και δημιουργίας¹⁴⁶.

Ο μουσειοπαιδαγωγός χρειάζεται να έχει καλή γνώση της ιστορίας, για μπορεί να συνδέει τα εκθέματα με το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο της εποχής τους. Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητο να έχει γνώσεις παιδαγωγικής και ψυχολογίας, έτσι ώστε να δημιουργεί το θετικό κλίμα που χρειάζεται η ομάδα, για να νιώσει ασφάλεια και να φτάσει στη βιωματική μάθηση. Ο Μουσειοπαιδαγωγός θα διευκολύνει τον επισκέπτη να αποκωδικοποιήσει, να αναλύσει, να αξιολογήσει και να φτάσει στην ιστορική

¹⁴⁵Νάκου, 2002: 115

¹⁴⁶Καράνης, 2005: 18

ενσυναίσθηση και κατανόηση των αντικειμένων. Να φανταστεί δηλαδή τη ζωή και τους ανθρώπους σε άλλο χώρο και χρόνο και να προβεί σε συγκρίσεις, διευκολύνοντας με αυτόν τον τρόπο τον επισκέπτη να εξαγάγει τα προσωπικά του συμπεράσματα και να φωτίσει τις πολλαπλές πτυχές της πραγματικότητας.

Ο μουσειοπαιδαγωγός είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο Μουσείο και το σχολείο. Είναι απαραίτητο να υπάρχει σχέση συνεργασίας του σχολείου με το μουσείο, εφόσον και οι δυο φορείς επιθυμούν το άνοιγμά τους στην κοινωνία. Η Μουσειοπαιδαγωγική βοηθά το σχολείο όχι μόνο με τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τις ξεναγήσεις στο χώρο, αλλά και με μουσειοσκευές, εκθέσεις και επιμορφωτικές δραστηριότητες.

6.4 Η προετοιμασία της επίσκεψης

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα ανεξάρτητα από τον τύπο του μουσείου περιλαμβάνουν τα ίδια στάδια:

- Η προετοιμασία, πριν την επίσκεψη στο μουσείο.
- Κατά την επίσκεψη στο μουσείο.
- Μετά την επίσκεψη στο μουσείο.

6.4.1 Πριν την επίσκεψη στο Μουσείο

Ο εκπαιδευτικός μαζί με τους μαθητές του θα επιλέξουν το Μουσείο που θα επισκεφθούν. Η επίσκεψη αυτή και η επιλογή του μουσείου θα είναι εναρμονισμένη με το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών της τάξης. Πριν την επίσκεψη με την τάξη, κρίνεται σκόπιμο να έχει επισκεφθεί ο εκπαιδευτικός μόνος του τον χώρο και να έχει συζητήσει με τον μουσειοπαιδαγωγό, έτσι ώστε να τον ενημερώσει για τις ανάγκες και το επίπεδο των μαθητών.

Στη συνέχεια, θα συζητήσει με τους μαθητές για την επικείμενη επίσκεψη και την αναγκαιότητά της, ώστε να ενεργοποιήσει το ενδιαφέρον τους. Τέλος θα τους ενημερώσει για το είδος του μουσείου και τη συλλογή που περιλαμβάνει. Οι μαθητές μπορούν να καταγράψουν τις ερωτήσεις τους, να συγκεντρώσουν φωτογραφίες και να

τις αναδείξουν σε ένα ταμπλό της τάξης τους. Μπορούν ακόμα να συγκεντρώσουν υλικό για τη συλλογή του μουσείου και να ζωγραφίσουν αυτά που φαντάζονται ότι θα δουν.

Ο εκπαιδευτικός θα ενημερώσει τους μαθητές για το πρόγραμμα της επίσκεψης, δηλαδή τη διάρκεια, το διάλειμμα, τον χρόνο της επίσκεψης, το φαγητό και το παιχνίδι που θα ακολουθήσει, ενώ παράλληλα θα τους ενημερώσει για τους κανόνες συμπεριφοράς μέσα στο μουσείο. Συγκεκριμένα, οι μαθητές θα πρέπει να γνωρίζουν ότι δεν ακουμπούν τα εκθέματα και ότι θα πρέπει να μιλούν χαμηλόφωνα, έτσι ώστε να μην ενοχλούν τους άλλους επισκέπτες. Ενδείκνυται επίσης οι μαθητές να έχουν στην μπλούζα τους μια ετικέτα με το όνομά τους, έτσι ώστε να διευκολυνθεί ο μουσειοπαιδαγωγός και να υπάρξει καλύτερη επικοινωνία. Είναι αλήθεια ότι όσο περισσότερο είναι προετοιμασμένη μία επίσκεψη, τόσο καλύτερο θα είναι το αποτέλεσμα.

6.4.2 Κατά την επίσκεψη στο Μουσείο

Πριν μπουν οι μαθητές στο μουσείο, ο εκπαιδευτικός υπενθυμίζει τους κανόνες. Μέσα στον χώρο του μουσείου ο μουσειοπαιδαγωγός τους περιμένει και τους καλωσορίζει. Αφού γνωριστούν και εφόσον οι μαθητές φορούν την ετικέτα με το όνομά τους, τους οδηγεί στο χώρο. Με τη βοήθεια του μουσειοπαιδαγωγού οι μαθητές παρατηρούν τα εκθέματα, εστιάζοντας σε αυτά που τους αναφέρει ο εμπυχωτής. Στη συνέχεια πηγαίνουν στον χώρο που είναι ορισμένος για τα εκπαιδευτικά προγράμματα, ή σε μια γωνία, εάν δεν υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος χώρος. Εφόσον υπάρχει δυνατότητα κάθονται σε κύκλο. Ο εμπυχωτής ρωτά τους μαθητές για αυτά που είδαν και τους εντυπωσίασαν. Κάθε μαθητής λέει: Μου άρεσε αυτό, γιατί... ή δεν μου άρεσε γιατί....

Ονοματοδοσία: Οι μαθητές μπορούν να δώσουν ονόματα στα αντικείμενα που είδαν, ανάλογα με τη χρήση τους, ή ένα χαρακτηριστικό τους. Μπορούν να ονοματοδοτήσουν διαφορετικά και τα αγάλματα.

Θεατρικό παιχνίδι: Ενδιαφέρουσα δραστηριότητα είναι και το θεατρικό παιχνίδι. Οι μαθητές επιλέγουν ένα αντικείμενο της συλλογής ή ένα άγαλμα. Περιπατούν στους ήχους απαλής μουσικής. Όταν η μουσική σταματά, αναπαριστούν το άγαλμα ή το

αντικείμενο που επέλεξαν. Με το σώμα τους δείχνουν τη στάση του αγάλματος και την έκφραση. Η μουσική ξαναρχίζει....

Σε παραλλαγή της παραπάνω δραστηριότητας, όταν η μουσική σταματά, ένας - ένας μαθητής ξεχωριστά αναπαριστά το άγαλμα ή το αντικείμενο και οι υπόλοιποι μαθητές μαντεύουν ποιο μπορεί να είναι.

Επόμενη δραστηριότητα του θεατρικού παιχνιδιού μπορεί να είναι η εξής: ενώ ακούγεται μουσική, οι μαθητές κάθονται με κλειστά τα μάτια και σκέφτονται το αντικείμενο που τους εντυπωσίασε, δημιουργούν μία ιστορία και στη συνέχεια τη διηγούνται. Προεκτείνοντας τις ιστορίες των εκθεμάτων, γίνονται κάτοχοι αυτών των αντικειμένων και φαντάζονται πως περνούν μία μέρα αυτής της εποχής. Μετά γίνονται ομάδες και συζητούν για τη μέρα αυτή, συνδέουν τις ιστορίες τους, τις ενώνουν σε μία ιστορία και την παρουσιάζουν με κινήσεις και λόγο.

Παιχνίδι με κάρτες: Μία άλλη δραστηριότητα είναι το παιχνίδι με τις κάρτες. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα παίρνει μία κάρτα. Κάθε κάρτα έχει ένα αντικείμενο που απεικονίζει ένα από τα εκθέματα του μουσείου. Οι μαθητές της ομάδας συζητούν γι' αυτό το αντικείμενο.

-Πώς φτιάχτηκε;

-Από τι υλικό;

-Ποια ήταν η χρήση του και ποιοι το χρησιμοποιούσαν;

-Τι χρώμα είχε;

-Τι αναπαραστάσεις είχε πάνω του ζωγραφισμένες;

Στο τέλος ο εκπρόσωπος της ομάδας παρουσιάζει το αντικείμενο στην τάξη.

Φύλλο εργασίας: Μπορεί να δοθεί φύλλο εργασίας σε κάθε μαθητή με δυο- τρεις δραστηριότητες. Αυτές μπορεί να είναι:

- Ακροστιχίδα ή μεσοστιχίδα.
- Πολλαπλών επιλογών.
- Σωστό ή λάθος.

- Σύνθεση ενός σχετικού παζλ.

Με αυτόν τον τρόπο εστιάζουμε στη γνώση και αποτυπώνουμε το βίωμα στον γραπτό λόγο.

Ζωγραφική: Η τελευταία δραστηριότητα μπορεί να είναι ζωγραφική. Οι μαθητές ζωγραφίζουν σε χαρτί του μέτρου τα αντικείμενα του παρελθόντος που συζητήθηκαν και τα αντίστοιχά τους τα σημερινά, έτσι ώστε να δουν τη συνέχεια του ανθρώπινου πολιτισμού.

Τελειώνοντας τις δραστηριότητες, και ενώ βρίσκονται καθισμένοι στον κύκλο, κάθε μαθητής θα πει ένα επίθετο για να χαρακτηρίσει το μουσείο ή το πρόγραμμα.

Το πρόγραμμα τελειώνει εδώ ως προς αυτό το μέρος, με την ελπίδα να έχει πετύχει το στόχο του για ευχάριστη και βιωματική μάθηση.

6.4.3 Μετά την επίσκεψη

Εξίσου σημαντικό στάδιο της επίσκεψης είναι, μετά την επίσκεψη, οι σχετικές δραστηριότητες στο σχολείο. Στο στάδιο αυτό, ο εκπαιδευτικός **συζητά** με τους μαθητές για αυτά που είδαν. Σε μία ελεύθερη συζήτηση οι μαθητές μιλούν για όσα τούς άρεσαν. Σε αυτό το μεταγνωστικό στάδιο ο εκπαιδευτικός θα ιεραρχήσει τα σπουδαιότερα στοιχεία, μέσα από τον καταιγισμό ιδεών.

Στη συνέχεια μπορούν να γίνουν οι παρακάτω δραστηριότητες:

- **Ιστορίες.** Στο πλαίσιο παραγωγής γραπτού λόγου οι μαθητές θα γράψουν τη δική τους ιστορία, αφορμώμενοι από το μουσείο και τη συλλογή του. Μπορούν να περιγράψουν αυτά που τούς έκαναν εντύπωση ή να προσπαθήσουν να δώσουν ζωή σε ένα αντικείμενο, αφήνοντας τη φαντασία τους να τους ταξιδέψει.
- **Κατασκευές.** Στο πλαίσιο του μαθήματος της Αισθητικής Αγωγής οι μαθητές μπορούν να κάνουν κολλάζ με θέμα αντικείμενα από τη συλλογή ή να κάνουν κατασκευές με πηλό, έχοντας ως πρότυπο τα αντικείμενα της συλλογής.

- Εφημερίδα. Οι μαθητές μπορούν να παρουσιάσουν στην εφημερίδα του σχολείου ένα αφιέρωμα για την επίσκεψή τους στο μουσείο. Μπορούν επίσης να πάρουν συνέντευξη από έναν συμμαθητή τους για όσα τον εντυπωσίασαν ή να βάλουν ζωγραφιές και σχετικές φωτογραφίες.

Τελειώνοντας το πρόγραμμα της επίσκεψης, ελπίζουμε να έχουμε βοηθήσει σε κάποιους από τους βασικούς στόχους που ορίζει το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) όπως είναι ο χρόνος, η μεταβολή, η εξέλιξη, η παράδοση και η αλληλεπίδραση ατόμου - κοινωνίας¹⁴⁷. Επιπλέον, ελπίζουμε οι μαθητές να αγαπήσουν το χώρο του Μουσείου και δεν θα μείνουν αδιάφοροι απέναντι στα εκθέματα. Ο Picasso αναφέρει ότι «το κοινό δεν καταλαβαίνει τη μοντέρνα τέχνη, επειδή κανείς ποτέ δεν τού έμαθε να κοιτάζει έναν πίνακα»¹⁴⁸. Μέσα από το μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα ευελπιστούμε ότι επιτεύχθηκε όχι μόνο μία «ζεστή» ματιά στις συλλογές των μουσείων, αλλά και η απαρχή ενός διαλόγου με την πολιτισμική μας κληρονομιά.

¹⁴⁷ ΔΕΠΠΣ, 2002: 99

¹⁴⁸ Καράνης, 2005: 19

Κεφάλαιο 7. ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΗΛΙΔΟΣ

Όπως αναφέραμε παραπάνω, το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ήλιδος λειτουργεί από τον Μάρτιο του 2004. Πρόκειται εξωτερικά για ένα λιτό και γραμμικό μουσείο, που περιέχει ευρήματα από τα προϊστορικά έως τα ρωμαϊκά χρόνια. Ως προς τον τρόπο παρουσίασης των εκθεμάτων, το μουσείο είναι παραδοσιακό.

Στο πλαίσιο προγραμμάτων της Ζ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων οργανώθηκαν στο παρελθόν στον χώρο του αιθρίου συναυλίες, εκθέσεις ζωγραφικής και θεατρικά δρώμενα σχολείων.

Τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα ξεκίνησαν το 2011 με στόχο να αυξήσουν την επισκεψιμότητα του μουσείου. Σχεδιάστηκαν από την αρχαιολόγο – μουσειολόγο κα. Αλεξάνδρα Σέλελη και υλοποιούνται από την κα. Παναγιώτα Παναγοδήμου. Όλοι οι υπάλληλοι του μουσείου είναι εξυπηρετικοί και ευγενικοί. Παραταύτα, δεν υπάρχει ιδιαίτερη επικοινωνιακή πολιτική, παρά μόνο η γνωστοποίηση των προγραμμάτων στις Διευθύνσεις Α΄θμιας και Β΄θμιας Εκπαίδευσης. Τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα διεξάγονται σε ευχάριστο χώρο στο κάτω επίπεδο του μουσείου για τους μαθητές και είναι συνολικά τέσσερα.

7.1 Τα δώρα της φωτιάς

Απευθύνεται σε μαθητές του νηπιαγωγείου και της Α΄ και Β΄ Δημοτικού.

Με τη βοήθεια ηλεκτρονικού αρχείου power point παρουσιάζεται η γέννηση και η εξέλιξη της φωτιάς. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται ο μύθος του Προμηθέα και γίνεται ιδιαίτερη μνεία για τη σπουδαιότητα του δώρου της φωτιάς στους ανθρώπους. Μετά οι μαθητές παρακολουθούν σλάιτς από αγγειογραφίες σχετικές με τη φωτιά. Στη συνέχεια παρατηρούν στις προθήκες του μουσείου μικρά λυχνάρια και συζητούν για το πώς κατασκευάστηκαν και πώς λειτουργούσαν τα λυχνάρια ως μέσον φωτισμού στην αρχαιότητα.

Μετά διαβάζουν την επιστολή ενός λυχναριού. Το μικρό λυχνάρι διηγείται την ιστορία του, πώς δηλαδή λειτουργούσε στο δωμάτιο ενός παιδιού. Στο τέλος κατασκευάζουν από πηλό λυχνάρια ή ζωγραφίζουν θέματα σχετικά με τη φωτιά, όπως ο ήλιος, το ηφαίστειο και το λυχνάρι.

Μέσα από τη βιωματική μάθηση τα παιδιά με ευχάριστο τρόπο κατανοούν τη σπουδαιότητα της φωτιάς για την εξέλιξη του ανθρώπου.

7.2 Ανασκαφές στην αρχαία πόλη

Απευθύνεται κυρίως στους μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού αρχείου power point, παρουσιάζονται τα στάδια διεξαγωγής της ανασκαφικής έρευνας, δηλαδή ο εντοπισμός των αρχαιοτήτων, η αποκάλυψή τους κατά την ανασκαφή, η συντήρηση και η έκθεσή τους στο μουσείο.

Τα παιδιά στη συνέχεια «ανασκάπτουν» μια μακέτα, που παριστάνει ένα ανασκαφικό σκάμμα το οποίο περιέχει χρώματα διαφορετικής σύστασης και χρώματος, που δείχνουν σχηματικά τα διαφορετικά επίπεδα της στρωματογραφίας. Τα παιδιά σκάβουν με τα εργαλεία τους και ανακαλύπτουν τα κρυμμένα μέσα στο χρώμα αντικείμενα. Παράλληλα λειτουργεί «εργαστήριο συντήρησης», το οποίο αναλαμβάνει να καθαρίσει και να συγκολλήσει τα ευρήματα.

Μέσα από όλο το πρόγραμμα δημιουργείται ένα ευχάριστο περιβάλλον μάθησης, που ευνοεί την έρευνα και την ανακάλυψη, επιτυγχάνοντας έτσι την ενεργητική συμμετοχή όλων των μαθητών.

7.3 Παίζοντας στο αρχαίο θέατρο

Απευθύνεται στους μαθητές της πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Το θεωρητικό πλαίσιο του προγράμματος παρουσιάζεται με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού αρχείου power point. Τα θέματα προσεγγίζονται με τη μορφή διαλόγου και με την ενίσχυση της συμμετοχής των παιδιών. Συγκεκριμένα, τίγονται οι ακόλουθες θεματικές ενότητες:

- Η γέννηση του αρχαίου θεάτρου.
- Η μορφή και τα μέρη του θεατρικού οικοδομήματος (ορχήστρα, κοίλον, σκηνή).
- Η εξέλιξη του θεατρικού οικοδομήματος από τις ξύλινες στις λίθινες κατασκευές (αναφορά στο θέατρο του Διονύσου στην Αθήνα, το πρώτο θέατρο του κόσμου και το θέατρο της Επιδαύρου).
- Η θέση, η ιστορία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του θεάτρου της Αρχαίας Ήλιδος.
- Τα σκηνικά και κοστούμια στο αρχαίο θέατρο.
- Οι υποκριτές, οι χορευτές και οι μουσικοί.
- Τα παιδιά στη συνέχεια προετοιμάζουν την παρουσίαση σύντομης διασκευής της κωμωδίας Όρνιθες του Αριστοφάνη. Ακολουθεί:
- Συζήτηση για τον συγγραφέα και το ιστορικό πλαίσιο συγγραφής της κωμωδίας.
- Διανομή ρόλων.
- Εικαστική δραστηριότητα - κατασκευή προσωπείων.
- Επίσκεψη στο αρχαίο θέατρο και εξερεύνηση του χώρου.
- Παρουσίαση των επιλεγμένων αποσπασμάτων.

Μέσα από τη δραματοποίηση επιτυγχάνεται η βιωματική εμπειρία, που κάνει πιο ευχάριστη τη μάθηση.

7.4 Η Αρχαία Ήλις και οι κάτοικοί της

Απευθύνεται στις τάξεις Δ', Ε', ΣΤ' Δημοτικού και σε μαθητές της Β'θμιας Εκπαίδευσης.

Το θεωρητικό πλαίσιο του προγράμματος παρουσιάζεται με τη βοήθεια ηλεκτρονικού αρχείου power point και εστιάζει στα ακόλουθα ζητήματα:

- Η πόλις – κράτος της Ήλιδας, γεωγραφική έκταση, σταθμοί στην ιστορία, πληθυσμός, πολίτευμα, οικονομική ζωή και νομίσματα.
- Η τοπογραφία της αρχαίας πόλης (ακρόπολη, αγορά, θέατρο, γυμνάσια, οικισμός και εργαστήρια).
- Ο ρόλος της Ήλιδος στη διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων.
- Αφήγηση ιστοριών: Με αφορμή επιλεγμένα εκθέματα του μουσείου, γίνεται αφήγηση των «ιστοριών» τριών κατοίκων της αρχαίας Ήλιδος. Ο Φιλόνεικος, έφηβος δώδεκα ετών, που πρώτη φορά συμμετέχει στην Ιερά Πομπή για την Ολυμπία, ο πατέρας του, Στράτων, κεραμέας στο επάγγελμα, και η ιέρεια Φίλα, μιλούν σε πρώτο πρόσωπο για τη ζωή, τις εμπειρίες και τα όνειρά τους. Με τον τρόπο αυτό η αρχαιότητα και τα χειροπιαστά της τεκμήρια, τα ευρήματα των ανασκαφών, αποκτούν μια εικόνα πιο θερμή, οικεία και προσιτή που ενεργοποιεί τη δημιουργική φαντασία των παιδιών και ενισχύει το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους.
- Περιήγηση στο μουσείο: Η περιήγηση στο μουσείο επικεντρώνεται σε αντικείμενα που συσχετίζονται με τις ιστορίες των τριών προσώπων, τα οποία προαναφέρθηκαν.
- Επιδαπέδιο παιχνίδι: Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ολοκληρώνεται με τη συμμετοχή των παιδιών σε ένα επιδαπέδιο παιχνίδι, που παρακολουθεί την πορεία ενός αθλητή μέσα στην πόλη της Ήλιδος και την προετοιμασία του για τους Ολυμπιακούς αγώνες. Το παιχνίδι παίζεται σε ομάδες με ζάρι και πόνια, ενώ κάρτες ερωτήσεων στοχεύουν στην εμπέδωση των πληροφοριών του προγράμματος.

Συγκεφαλαιώνοντας, θα λέγαμε ότι σε όλα τα παραπάνω προγράμματα επιχειρείται η ανάδυση και ανακάλυψη της προϋπάρχουσας γνώσης, έτσι ώστε να καταφέρουν οι μαθητές να φτάσουν μέσα από το βίωμα στην παγίωσή της.

Χρησιμοποιώντας πολλά μέσα, όπως δραματοποίηση, θεατρικό παιχνίδι, παιχνίδια μνήμης, power point και σλάιτς, μετατρέπεται η εκπαιδευτική πρακτική σε διαδικασία ευχάριστης μάθησης. Τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να κάθονται κυκλικά σε μαξιλαράκια και να εργάζονται είτε ομαδικά είτε ατομικά. Η αξιολόγηση

των μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων πραγματοποιείται μέσω ερωτηματολογίου, που απαντούν οι εκπαιδευτικοί, ενώ για το ενήλικο κοινό υπάρχει στο χώρο υποδοχής βιβλίο επισκεπτών.

Κεφάλαιο 8. ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

8.1 Πρώτο πρόγραμμα: Οι άθλοι του Ηρακλή

Το πρόγραμμα ονομάζεται «Οι άθλοι του Ηρακλή» και απευθύνεται στους μαθητές της Γ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Το πρόγραμμα αυτό συνδέεται με την Ιστορία και τις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών. Αφόρμηση για το θέμα αποτελεί το ψηφιδωτό που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ήλιδος.

Έχει ως στόχους:

- Να μάθουν οι μαθητές τους άθλους του Ηρακλή.
- Να καλλιεργήσουν τη μνήμη και την παρατηρητικότητα.
- Να εκφράζουν τα συναισθήματά τους και τις ιδέες τους.
- Να ευαισθητοποιηθούν για τα έργα του παρελθόντος.
- Να συμμετάσχουν ενεργά.
- Να εκφραστούν μέσα από εικαστικές δραστηριότητες.
- Να προσπαθήσουν να εντοπίσουν τις διαχρονικές αξίες του αρχαίου, ελληνικού πολιτισμού.

8.1.1 Πριν την επίσκεψη

Πριν την επίσκεψη, δίνεται από τον μουσειοπαιδαγωγό στον εκπαιδευτικό της τάξης έντυπο με πληροφορίες για το πρόγραμμα, φωτογραφία του ψηφιδωτού και εικόνες από κάθε άθλο ξεχωριστά. Στην τάξη ο εκπαιδευτικός την ώρα της Ιστορίας ή της Ευέλικτης Ζώνης θα ρωτήσει τους μαθητές για τους ήρωες που θαυμάζουν και για ποιο λόγο. Από αυτούς τους ήρωες θα επικεντρωθούν στον Ηρακλή. Τότε θα παρουσιάσει στον πίνακα τις εικόνες από τους άθλους του ήρωα, που οι μαθητές καλούνται να αναγνωρίσουν. Αμέσως μετά ο εκπαιδευτικός συζητά με τους μαθητές για τους άθλους και μετά τον ιδεοκαταιγισμό επικεντρώνονται στα όπλα που χρησιμοποίησε ο Ηρακλής. Οι μαθητές ανακαλούν από τη μνήμη τους το ρόπαλο, τη φαρέτρα με τα βέλη, το τόξο αλλά και την εξυπνάδα του ήρωα και εντοπίζουν ότι αυτά τα όπλα τα χρησιμοποίησε κυρίως εναντίον κυρίως ζώων, που έβλαπταν τους

ανθρώπους. Στη συνέχεια μαζί με τους μαθητές τοποθετούν σε σειρά τις εικόνες σε ταμπλό της τάξης.

Στόχος σε αυτό το στάδιο είναι η διέγερση της μνήμης και της παρατηρητικότητας. Στο τέλος ο εκπαιδευτικός θυμίζει τους κανόνες συμπεριφοράς στον χώρο του Μουσείου, ενώ παράλληλα τούς ενημερώνει για το πρόγραμμα της επίσκεψης, το διάλειμμα και την ώρα του παιχνιδιού.

8.1.2 Κατά την επίσκεψη (Α΄ Μέρος)

Ο μουσειοπαιδαγωγός υποδέχεται τους μαθητές, οι οποίοι φορούν τις ετικέτες με τα ονόματά τους και τούς οδηγεί στον χώρο του μουσείου. Εκεί παρατηρούν το ψηφιδωτό με τους άθλους του Ηρακλή. Η μουσειοπαιδαγωγός εξηγεί ότι βρέθηκε σε ρωμαϊκή έπαυλη της Ήλιδος και χρονολογείται στον 3^ο αιώνα μ.Χ. Έπειτα συζητούν για τους δύο κύκλους του ψηφιδωτού, τον εσωτερικό με τα όπλα του Ηρακλή, και τον εξωτερικό με τους άθλους του. Εντύπωση προκαλεί στους μαθητές ότι ο δημιουργός του ψηφιδωτού έχει σημειώσει με αλφαβητική μέτρηση τη σειρά των άθλων. Αφού παρατηρήσουν και σχολιάσουν τα κατορθώματα του ήρωα, τούς εξηγεί την τεχνική των αρχαίων ψηφιδωτών που είχε ήδη ξεκινήσει από τον 8^ο αιώνα π.Χ.

Ο ρόλος του μουσειοπαιδαγωγού είναι εμπνευστικός και διευκολυντικός, για να δημιουργηθεί ένα ευχάριστο κλίμα μάθησης. Στη συνέχεια πηγαίνουν στον χώρο που διεξάγονται τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα και οι μαθητές κάθονται σε κύκλο.

Συζήτηση: Πρώτα απ' όλα συζητούν γι' αυτά που τους άρεσαν ή δεν τούς άρεσαν. Κάθε μαθητής, αφού πάρει το λόγο λέει:

Μού αρέσει....., γιατί.... ή

Δεν μού αρέσει..... γιατί....

Η διάρκεια της συζήτησης υπολογίζεται σε 10 λεπτά.

Power point: Οι μαθητές παρακολουθούν με τη βοήθεια ηλεκτρονικού αρχείου power point τους άθλους του Ηρακλή. Στις προβολές βλέπουν τα κατορθώματα του ήρωα και εντυπωσιάζονται από αυτά.

Θεατρικό παιχνίδι: Χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες των πέντε ατόμων. Κάθε ομάδα θα επιλέξει το μύθο που της αρέσει και θα τον παρουσιάσει. Μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα αντικείμενο από μία τσάντα που υπάρχει στον χώρο. Η τσάντα περιέχει μια δάδα, δύο γαλάζια κομμάτια ύφασμα, φτερά, ένα κομμάτι δερμάτινο ύφασμα, μία ζώνη, κρόταλα και μήλα.

Αν μία ομάδα δεν μπορεί να παρουσιάσει με δρώμενο έναν άθλο:

- θα μετατραπεί σε δημοσιογραφικό συνεργείο που θα μεταδώσει τον άθλο σαν έκτακτη είδηση από τον τόπο που συμβαίνει το γεγονός (δίνοντας μια σημερινή διάσταση στους άθλους), ή
- θα δημιουργήσει ανιγμάτα με τους άθλους και θα καλέσει τους υπόλοιπους μαθητές να βρουν τις απαντήσεις.

Μόλις τελειώσει ο χρόνος προετοιμασίας, κάθε ομάδα ξεχωριστά, παρουσιάζει αυτό που επέλεξε. Η διάρκεια είναι περίπου 30' λεπτά.

Στη συνέχεια οι ομάδες θα παίξουν ταυτόχρονα διαφορετικά παιχνίδια:

Παιχνίδι με κάρτες: Οι δυο ομάδες θα παίξουν το παιχνίδι με τις κάρτες. Η μια ομάδα έχει τις κάρτες. Διαλέγει μία κάρτα – λέξη και τη λέει. Στη συνέχεια, η δεύτερη ομάδα καλείται να πει ποιον άθλο της θυμίζει. Οι λέξεις είναι: Ιόλαος, πάλη, χάλκινα πόδια, Κρήτη, Κένταυρος, Πηνηϊός, σκύλος, Αθηνά, Αμαζόνα, Θράκη, ποτάμι, γίγαντας κ.ά.

Παζλ: Η τρίτη ομάδα θα συνθέσει το παζλ που αναπαριστάνει τους άθλους του Ηρακλή. Το παζλ αποτελείται από 24 κομμάτια (παράθεμα 1).

Σφραγίδες: Η τέταρτη ομάδα θα παίξει με τις σφραγίδες. Δώδεκα σφραγίδες αναπαριστάνουν τους άθλους του Ηρακλή. Αφού δουν το αποτύπωμα, θα αναζητήσουν τον άθλο που κρύβεται.

Οι ομάδες μπορούν να ασχοληθούν εναλλάξ με όλα τα παιχνίδια. Η διάρκεια της δράσης υπολογίζεται σε 20' λεπτά.

Στόχος σε αυτό το στάδιο είναι η βιωματική και ενεργή μάθηση. Μέσα από την αυτενέργεια οι μαθητές θα ενεργοποιήσουν τη μνήμη και φαντασία τους και

παράλληλα θα μάθουν τους άλλους. Ταυτόχρονα όλη η διαδικασία είναι ευχάριστη για τα παιδιά. Στη συνέχεια γίνεται διάλειμμα.

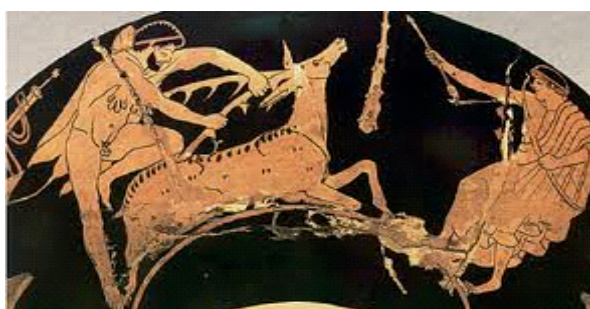
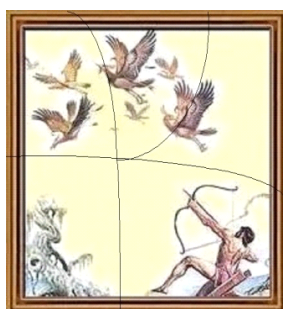
8.1.2 Κατά την επίσκεψη (Β΄ Μέρος)

Στο δεύτερο μέρος θα ασχοληθούμε με τις δραστηριότητες του φύλλου εργασίας. Οι εργασίες είναι ατομικές. Μοιράζουμε τα φύλλα και λέμε στους μαθητές να ξεκινήσουν από αυτά που τα ευχαριστούν περισσότερο.

Φύλλο Εργασίας: ΟΙ ΑΘΛΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ

Καλωσόρισες στο μουσείο της Ήλιδος. Ελπίζουμε να χαρείς και να παίζεις μαζί μας.

◆ Γράψε το όνομα κάθε άθλου και τη σειρά που έχει στα κατορθώματα του Ηρακλή.

Κακός

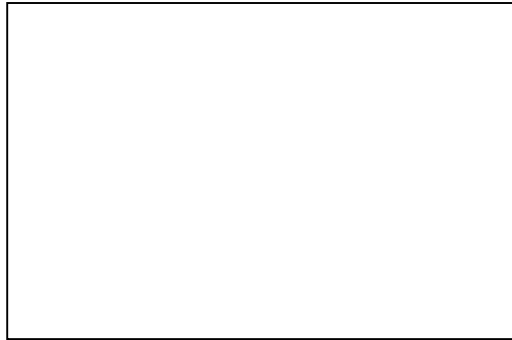
Ρωμαλέος

◆ Σχεδιάσε τον Ηρακλή, διάλεξε το επίθετο που τού ταιριάζει περισσότερο και συμπλήρωσε την πρόταση:

Έξυπνος

Τολμηρός

Φοβητσιάρης

Ο Ηρακλής ήταν.....

◆ Βρες τον άθλο από το μέσον που χρησιμοποίησε ο Ηρακλής :

Νερό.....

Φωτιά.....

Πάλη.....

Τόξο.....

◆ Κρυπτόλεξο: Αναζήτησε σαν ερευνητής τις κρυμμένες λέξεις:

X B O Δ I A M

O M A Δ A Θ Π

H P A K Λ H Σ

A Λ O Γ A O A

Σ A E A Ξ I A

Λ E O N T H H

◆ Ακροστιχίδα με το όνομα του ήρωα :

Η ----- Όνομα θεάς με άρθρο, που βοήθησε τον Ηρακλή.

Ρ ----- Το όπλο του Ηρακλή.

Α ----- Κρατούσε τον Ουρανό.

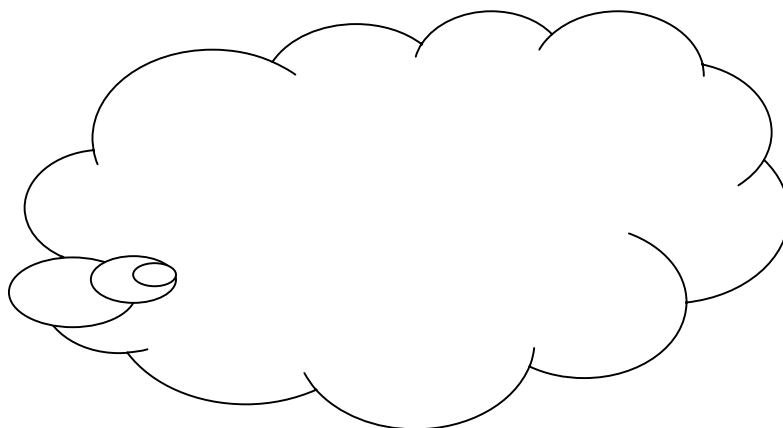
Κ ----- Τρικέφαλος σκύλος που ζούσε στον Άδη.

Λ ----- Ήταν η Στυμφαλία.

Η ----- Αντίστροφα το όνομα Αμαζόνας.

Σ ----- Τούς καθάρισε ο Ηρακλής.

◆ Γράψε τα συναισθήματα που σου γεννά ο Ηρακλής:

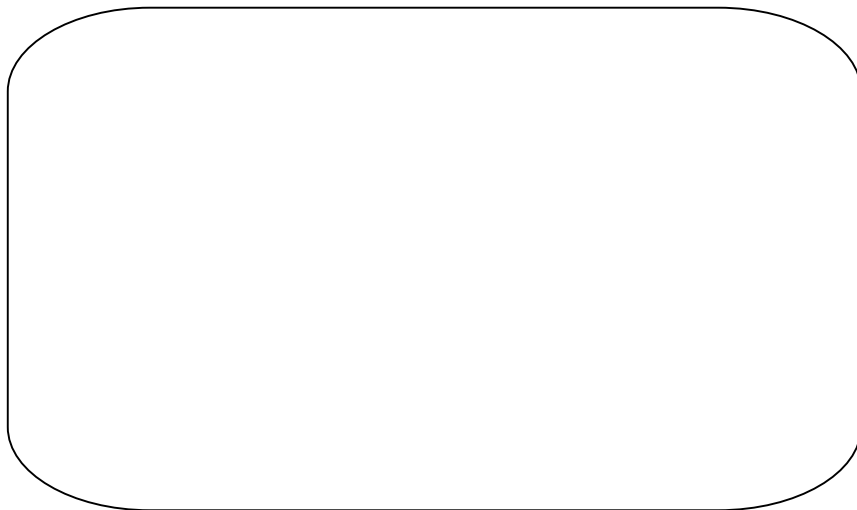
◆ Διάβασε το παρακάτω κείμενο που αναφέρει την άποψη της αθλήτριας Νάντιας Κομανέτσι, που κέρδισε πολλές Ολυμπιάδες και γράψε αν μοιάζει σε κάτι με τον Ηρακλή.

«Μέσα μου ένιωθα τη μόνιμη λαχτάρα να βελτιωθώ ως αθλήτρια. Κι ήταν σα μια φωτιά που με έκαιγε ολόκληρη. Αν μού έλεγαν να κάνω είκοσι πέντε πους-απς, εγώ έκανα πενήντα. Κάθε μέρα επέστρεφα στο γυμναστήριο και ξανάρχιζα από την αρχή. Για κάθε βήμα, κάθε επανάληψη, κάθε αποτυχία ή επιτυχία με έκανε καλύτερη.... Δεν τρέχω να ξεφύγω από μία πρόκληση που με φοβίζει. Αντί γι' αυτό, τρέχω να τη συναντήσω, γιατί ο μόνος τρόπος να γλιτώσεις από το φόβο είναι να τον λιώσεις κάτω από τα πόδια σου»¹⁴⁹.

Η Κομανέτσι μοιάζει με τον Ηρακλή σε

Εγώ, σε τι μοιάζω ή σε τι διαφέρω από τον Ηρακλή.....

◆ Ζωγράφισε τον άθλο που σου αρέσει:

¹⁴⁹Πιτσούλη, 2010: 199

Οι μαθητές τελειώνουν το πρόγραμμα, βγάζουν μία αναμνηστική φωτογραφία και ολοκληρώνουν την επίσκεψη. Στόχος σε αυτό το μέρος είναι η ανάπτυξη της δημιουργικής και κριτικής σκέψης.

Οι μαθητές εξέφρασαν τα αισθήματά τους και τις ιδέες τους και ο μουσειοπαιδαγωγός ζητά από τον εκπαιδευτικό να απαντήσει ένα ερωτηματολόγιο σχετικό με την αξιολόγηση του προγράμματος.

Ερωτηματολόγιο Αξιολόγησης Προγράμματος για τον εκπαιδευτικό.

Ημερομηνία:

Συμπληρώστε με X την απάντηση που προτιμάτε.

- Έχετε παρακολουθήσει ξανά κάποιο μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα;

Ναι.....

Όχι.....

- Η συμμετοχή των μαθητών σας στο πρόγραμμα συνέβαλε στην κατανόηση του θέματος;

Καθόλου.....

Λίγο.....

Αρκετά.....

Πολύ.....

Πάρα πολύ.....

- Το πρόγραμμα βελτίωσε τη συνεργατικότητα των μαθητών σας;

Ναι.....

Όχι.....

- Το πρόγραμμα δημιούργησε τις συνθήκες για αυτενέργεια των μαθητών σας;

Ναι.....

Όχι.....

- Θα συμμετείχατε ξανά σε μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα; Αν όχι, γράψτε γιατί;

Ναι.....

Όχι.....

- Ποιες αδυναμίες νομίζετε ότι είχε το πρόγραμμα;

.....
.....
.....
.....

Σας ευχαριστούμε

8.1.3 Μετά την επίσκεψη

Ο μουσειοπαιδαγωγός μπορεί να έχει εφοδιάσει τον εκπαιδευτικό με προτεινόμενες διαθεματικές δραστηριότητες.

Στο μάθημα της Γλώσσας στην παραγωγή γραπτού λόγου δίνουν ένα διαφορετικό τέλος σε έναν άθλο ή δημιουργούν όλοι μαζί ένα ποίημα για τους άθλους. Δημιουργούν μια οικογένεια λέξεων με την λέξη άθλος, αθλητής κ.λ.π. Ψάχνουν να βρουν τη μεταφορική σημασία των λέξεων κέρβερος, λερναία ύδρα σήμερα.

Στο μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος μπορούν να εντοπίσουν στον χάρτη τις τοποθεσίες που πραγματώθηκαν τα μεγάλα κατορθώματα του Ηρακλή.

Στο μάθημα των Μαθηματικών μετρούν την απόσταση από το Άργος στους τόπους που εκτυλίχθηκαν οι μύθοι.

Στο μάθημα της Αισθητικής Αγωγής μπορούν να κατασκευάσουν με την τεχνική του ψηφιδωτού τον αγαπημένο τους μύθο. Κολλούν χρωματιστά χαρτάκια στο σχεδιάγραμμα του κάπρου για παράδειγμα.

Στόχος σε αυτό το στάδιο είναι μέσα από τις διαθεματικές δραστηριότητες να δραστηριοποιηθούν όλοι οι τύποι πολλαπλής νοημοσύνης.

Η αξιολόγηση του προγράμματος από τους μαθητές μπορεί να γίνει με ένα ολιγόλεπτο δρώμενο, που θα παρουσιάσουν στους υπόλοιπους μαθητές του σχολείου. Οι ομάδες των μαθητών παρουσιάζουν σκηνές από τους άθλους του Ηρακλή και καλούν τους συμμαθητές τους να τις αναγνωρίσουν και να τις ονομάσουν. Νικήτρια είναι η ομάδα που θα έχει συγκεντρώσει τις περισσότερες σωστές απαντήσεις. Τα παιδιά θα πρέπει να συνεργαστούν μεταξύ τους και να προσπαθήσουν με απλό τρόπο να δείξουν τους άθλους, για να γίνουν κατανοητοί στους άλλους μαθητές. Το δρώμενο αποτελεί μια εμπνευστική διδακτική μέθοδο, διευκολύνοντας ταυτόχρονα και τη διάχυση της γνώσης.

Το σχολείο μπορεί να προβεί στην απονομή αναμνηστικών βραβείων.

8.2 Δεύτερο πρόγραμμα: Γίνομαι πολίτης της Αρχαίας Ήλιδος

Το πρόγραμμα ονομάζεται «Γίνομαι πολίτης της Αρχαίας Ήλιδος» και υλοποιείται στον αρχαιολογικό χώρο της Ήλιδος. Συγκεκριμένα διεξάγεται στο αρχαίο θέατρο, αφού είναι το καλύτερα σωζόμενο μνημείο της αρχαίας πόλης. Απευθύνεται στους μαθητές της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού.

Οι στόχοι του προγράμματος είναι:

- Να μάθουν οι μαθητές για δύο θεσμούς της Αρχαίας Ήλιδος, τον θεσμό των Ελλανοδικών και τον θεσμό των δεκαέξι γυναικών.
- Να αντιληφθούν την ευρύτερη έννοια των θεσμών.
- Να ασκηθούν στις αξίες της Δημοκρατίας.
- Να κατανοήσουν ότι οι θετικές δράσεις της κοινωνίας πρέπει να αναπαράγονται μέσω της αγωγής των αυριανών πολιτών.

- Να εκφράζουν τα συναισθήματά τους και τις ιδέες τους.
- Να καλλιεργηθεί η κριτική τους σκέψη.

8.2.1 Πριν την επίσκεψη

Ο μουσειοπαιδαγωγός θα επικοινωνήσει με τον εκπαιδευτικό της τάξης, ώστε να ενημερωθεί για τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Για να εισαγάγει τους μαθητές στο θέμα, ο εκπαιδευτικός στα πλαίσια του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής θα συζητήσει μαζί τους για τις αξίες που συνδέονται με τους κανόνες στην κοινωνία και στην άθληση. Θα επικεντρωθούν στις αρχή του «*εὖ ἀγωνίζεσθαι*» και στη συνέχεια θα συζητήσουν για τη σημερινή εποχή και τις αντιστοιχίες που υπάρχουν. Στόχος είναι να δημιουργηθεί η επιθυμία για την επίσκεψη. Ο εκπαιδευτικός θα ενημερώσει βέβαια τους μαθητές για τους κανόνες συμπεριφοράς σε αρχαιολογικούς χώρους.

8.2.2 Κατά την επίσκεψη (Α΄ μέρος)

Κατά την επίσκεψη, ο μουσειοπαιδαγωγός υποδέχεται τους μαθητές στον αρχαιολογικό χώρο. Οι μαθητές φορούν καρτελάκι με το όνομά τους, για να διευκολύνουν την επικοινωνία και περιέρχονται τον αρχαιολογικό χώρο, ώστε να αποκτήσουν μία συνολική εικόνα. Στη συνέχεια, ο μουσειοπαιδαγωγός τους ενημερώνει επιγραμματικά για τα μνημεία και μεταβαίνουν στο θέατρο όπου τους παρουσιάζει τον «Κλεόβουλο». Ο Κλεόβουλος είναι ο «πρωταγωνιστής» του προγράμματος και με τη βοήθεια ακουστικού υλικού ξεκινά την παρουσίαση:

«Είμαι ο Κλεόβουλος και έρχομαι από το μακρινό παρελθόν των προγόνων σας. Γεννήθηκα στην Ήλιδα πριν 2.300 χρόνια. Θα σάς μιλήσω για δύο σημαντικούς θεσμούς που είχαμε στον καιρό μου. Όπως ξέρετε, η πόλη μου ήταν η διοργανώτρια πόλη των Ολυμπιακών αγώνων. Ένα μήνα πριν, συγκεντρώνονταν εδώ οι αθλητές για να προετοιμαστούν για τους αγώνες. Η άσκηση στη δικαιοσύνη γινόταν με την επιλογή άξιων και ακέραιων κριτών.¹⁵⁰ Οι κριτές ονομάζονταν Ελλανοδίκες. Δέκα μήνες πριν αρχίσουν οι Ολυμπιακοί αγώνες, ορίζονταν και έμεναν στον

¹⁵⁰ Πausανίας, V, 24, 10

Ελλανοδικαιώνα, ενώ περνούσαν τη μέρα τους στη στοά των Ελλανοδικών. Αφού ορκίζονταν, διδάσκονταν από τους νομοφύλακες τις υποχρεώσεις τους. Ήταν υπεύθυνοι για την απονομή των επάθλων και την επιβολή προστίμων στους παραβάτες των κανονισμών. Η κρίση τους αφορούσε όχι μόνο τη σωματική επίδοση, αλλά και το χαρακτήρα και το ήθος των αθλητών.

Η παραβίαση των νόμων και των κανονισμών του *εὖ αγωνίζεσθαι* εθεωρείτο παραβίαση της Δικαιοσύνης. Ονομαζόταν ὕβρις, απειλούσε την ευταξία της πόλεως και γι' αυτό τιμωρείτο με αυστηρές ποινές. Οι Ελλανοδίκες συνεπικουρούμενοι από τους αλυτάρχες επέβαλλαν ποινές: σωματική τιμωρία ή χρηματικό πρόστιμο ή αποκλεισμό από τους αγώνες. Τα έσοδα από τα πρόστιμα χρησιμοποιούνταν για να κατασκευάσουν αγάλματα του Δία, που τοποθετούνταν στην είσοδο του σταδίου της Ολυμπίας προς παραδειγματισμό όλων. Η αυστηρότητα και η δικαιοσύνη των Ελλανοδικών έμοιαζαν θεϊκές. Ο θεσμός των Ελλανοδικών ήταν ένας θεσμός που φρόντιζε ώστε ο κάθε αθλητής να αγωνίζεται έντιμα.

Ένας άλλος θεσμός ήταν ο θεσμός των δεκαέξι γυναικών. Είναι ένας θεσμός μοναδικός στη χώρα και τον κόσμο. Ο θεσμός συστάθηκε για τη συμφιλίωση των δυο πόλεων, της Πίσας και της Ήλιδος. Εκλέγονταν οκτώ γυναίκες από κάθε πόλη, που ήταν αρμόδιες να εξομαλύνουν τις διαφορές των δύο πόλεων. Είχαν δηλαδή τον ρόλο του διαιτητή. Βασικός τους στόχος ήταν η παύση του πολέμου. Ακόμη έσερναν τους ιερουργικούς χορούς, διοργάνωναν τα Ηραία και ύφαιναν το πέπλο της Ήρας».

Αφού τελειώσει η παρουσίαση του Κλεόβουλου, οι μαθητές συζητούν για αυτά που τούς έκαναν εντύπωση και για τα συναισθήματα που τούς δημιουργήθηκαν από τους δύο θεσμούς. Στη συνέχεια περνούν στις βιωματικές δραστηριότητες.

Θεατρικό παιχνίδι: (Α΄ δραστηριότητα: Δρώμενο)

Οι μαθητές θα χωριστούν σε δυο ομάδες, θα αναλάβουν τους ρόλους, θα συζητήσουν και θα παρουσιάσουν με λόγο έναν από τους δύο θεσμούς.

Α΄ ομάδα: Οι Ελλανοδίκες και οι αλυτάρχες παρακολουθούν τους αθλητές που προπονούνται, ελέγχουν τις επιδόσεις και τις συμπεριφορές τους. Οριοθετούν τα γυμνάσια και δημιουργούν διαλόγους με τους προπονητές και τους αθλητές.

Β΄ ομάδα: Εκλέγουν τις γυναίκες, που θα είναι στο συμβούλιο των δεκαέξι γυναικών. Το συμβούλιο αυτό νουθετεί τους άρχοντες των δυο πόλεων για την επίλυση των διαφωνιών. Στη συνέχεια υπογράφεται συνθήκη και χορεύουν ένα χορό.

Θεατρικό παιχνίδι: (Β΄ δραστηριότητα: Έκφραση)

Στη συνέχεια θα ενωθούν σε μία ομάδα και θα παίξουν όλοι τον ίδιο ρόλο, αυτόν του Ελλανοδίκη. Ακούγεται μουσική, γίνονται όλοι Ελλανοδίκες και περπατούν, ελέγχοντας τους αθλητές. Η μουσική σταματά και ακούγεται μια λέξη από τον μουσειοπαιδαγωγό, που δηλώνει την έκφραση του Ελλανοδίκη. Για παράδειγμα αυστηρότητα: οι μαθητές τότε παίρνουν την ανάλογη έκφραση. Μετά ξαναρχίζει η μουσική και περπατούν οι Ελλανοδίκες. Σταματά η μουσική και ακούγεται η λέξη αποδοκιμασία και οι μαθητές εκφράζονται ανάλογα. Το δρώμενο συνεχίζεται με διάφορες λέξεις - εκφράσεις, όπως συγχώρεση, επιδοκιμασία κ.λ.π. Στόχος είναι να μπουν στον ρόλο του Ελλανοδίκη και να φανταστούν πώς νιώθει και πώς αντιδρά απέναντι σε έναν αθλητή.

Θεατρικό παιχνίδι: (Γ΄ δραστηριότητα: Μάντεψε ποιος)

Κάθε μαθητής αναλαμβάνει να παρουσιάσει με παντομίμα ένα πρόσωπο από τα παρακάτω: Ελλανοδίκης, αθλητής, προπονητής, αλυτάρχης, γυναίκα - μέλος του συμβουλίου και άρχοντας της πόλης. Ο καθένας με τη σειρά του θα περάσει από έναν προκαθορισμένο χώρο και θα προβεί στην παρουσίαση. Οι υπόλοιποι μαθητές πρέπει να μαντέψουν ποιον υποδύεται. Όταν τελειώσει ο καθορισμένος χρόνος, κάνουν διάλειμμα.

8.2.2 Κατά την επίσκεψη (Β΄ μέρος)

Οι μαθητές κάθονται σε ένα μουσαμά στον χώρο και ατομικά ο καθένας συμπληρώνει ένα φύλλο εργασίας.

Δίκαιος

Φιλικός

Χαλαρός

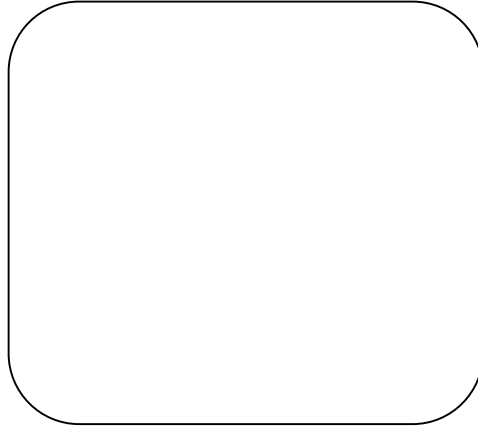
Φύλλο Εργασίας: Γίνομαι πολίτης της Αρχαίας Ήλιδος.

- Ζωγράφισε έναν Ελλανοδίκη και κύκλωσε το επίθετο που του ταιριάζει:

Αυστηρός

Αδιάφορος

Άδικος

- Να κάνεις τις αντιστοιχίσεις:

Ύφαιναν το πέπλο της Ήρας.

Παρακολουθούσαν τις προπονήσεις.

Ελλανοδίκες

Έλεγχαν τον χαρακτήρα των αθλητών.

Συμβούλιο δεκαέξι γυναικών

Επέβαλλαν ποινές.

Διοργάνωναν τα Ηραία.

Είχαν ρόλο διαιτητή ανάμεσα στις δυο πόλεις.

- Είσαι Ελλανοδίκης και παρατηρείς έναν δρομέα από τη Σπάρτη, που καθυστέρησε στην πρωινή προπόνηση. Να γράψεις αυτά που θα τού πεις.

.....

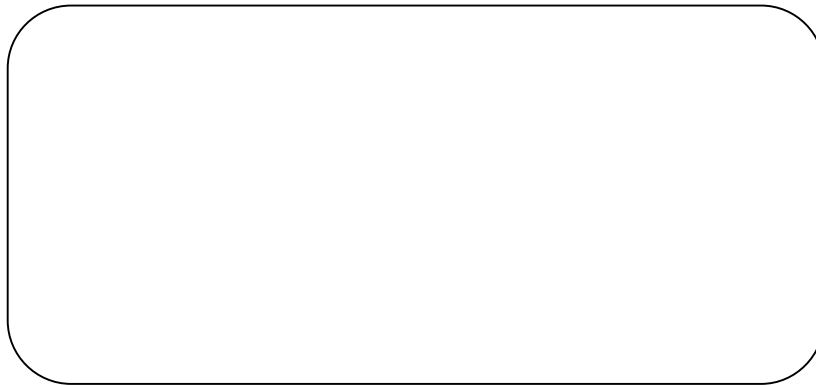
.....

.....
.....

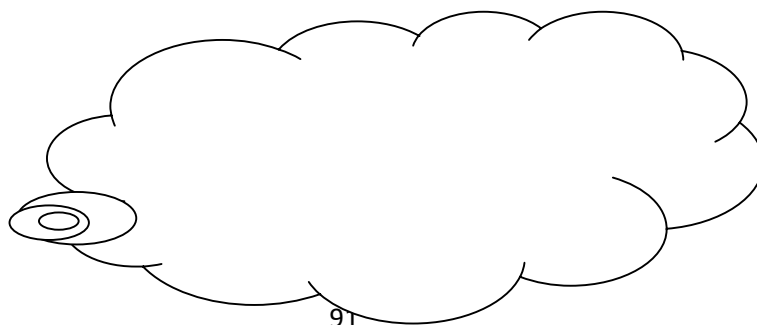
- Να συμπληρώσεις την ακροστιχίδα:

Θ - - - - - Συμπεριφορά που έχει παγιωθεί στην κοινωνία.
Ε - - - - - - - - - - Με δύο λέξεις ο δίκαιος αγώνας.
Σ - - - - - - - - - - Οι Ελλανοδίκες επέβλεπαν και τη...
Μ - - - - - Οι Ελλανοδίκες φορούσαν πορφυρό ...
Ο - - - - - Ύφαιναν το αντίστροφα.
Σ - - - - - Η παύση των πολέμων ήταν ο τους.

- Ζωγράφισε το πέπλο της Αθηνάς:

- Στην αρχαία Ήλιδα ύφαιναν το πέπλο της Αθηνάς, σήμερα τί κάνουμε αντίστοιχα;

- Ποιοι πιστεύεις ότι είναι οι κανόνες που πρέπει να ακολουθούν όλοι οι αθλητές για να είναι δίκαιοι οι αγώνες;

.....

.....

.....

.....

Οι στόχοι του προγράμματος ήταν με ομαδοσυνεργατική, εταιρική και ατομική προσέγγιση να νιώσουν, να σκεφτούν και να μάθουν πώς διαπαιδαγωγούνταν οι νέοι στην αρχαία Ήλιδα. Το πρόγραμμα τελειώνει και οι μαθητές συμπληρώνουν το έντυπο της αξιολόγησης.

Ερωτηματολόγιο για τους μαθητές

Ημερομηνία:

- Συμμετείχατε ξανά σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα; Σημειώστε X δίπλα από την απάντηση.

Ναι.....

Όχι.....

- Σάς άρεσε το πρόγραμμα;

Καθόλου.....

Λίγο.....

Αρκετά.....

Πολύ.....

Πάρα πολύ.....

- Τι σάς άρεσε;

.....
.....
.....

- Τι δεν σάς άρεσε;

.....
.....
.....

- Πώς νιώσατε κατά τη διάρκεια του προγράμματος;

.....
.....
.....

- Θα θέλατε να συμμετέχετε ξανά σε πρόγραμμα;

.....

Σας ευχαριστούμε

Στη συνέχεια ακολουθεί και το έντυπο αξιολόγησης για τον εκπαιδευτικό (όπως το δώσαμε παραπάνω για το Πρόγραμμα: «Οι άθλοι του Ηρακλή»).

8.2.3 Μετά την επίσκεψη

Στο μάθημα της Ευέλικτης Ζώνης οι μαθητές συζητούν με τον εκπαιδευτικό για αυτά που τούς άρεσαν ή δεν τούς άρεσαν στην επίσκεψη. Στη συνέχεια μιλούν για τους κανόνες που θεωρούν ότι πρέπει να έχουν στα παιχνίδια και στα αθλήματα τους. Τους γράφουν σε χαρτόνι και τούς τοποθετούν στην τάξη τους. Έπειτα, καθιερώνουν το θεσμό των ελλανοδικών - κριτών για τα παιχνίδιά τους. Αυτοί οι κριτές θα αλλάζουν ανά παιχνίδι. Στο μάθημα επίσης της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής συζητούν για τη σημερινή αγωγή των παιδιών και από πού επηρεάζεται. Τέλος, οι

μαθητές αποφασίζουν να εκδώσουν μία εφημερίδα και να πάρουν συνέντευξη από προσωπικότητες της πόλης τους για τους σημερινούς θεσμούς.

8.3 Ηθική διάσταση των αρχαιολογικών και των μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων: Μία συνολική αποτίμηση

*«Ακούω και ξεχνώ
βλέπω και θυμάμαι
κάνω και καταλαβαίνω».*

Ελληνικό Παιδικό Μουσείο.

Η γνώση κατακτάται, όπως εύστοχα διακηρύσσει το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο¹⁵¹, μέσα από τη βιωματική και ενεργητική μάθηση. Έτσι λοιπόν, μέσα από τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα επιτυγχάνεται η ενεργοποίηση των ψυχοκινητικών και γνωστικών ικανοτήτων των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτά.

Ειδικότερα για τη σχολική ηλικία τα προγράμματα αυτά μπορούν να αποτελέσουν ένα κεφάλαιο σε κάποιο Σχέδιο Εργασίας (project) ή και ένα ξεχωριστό Πρόγραμμα.

Οι στόχοι για ένα σχετικό πρόγραμμα μπορεί να είναι:

- Η εξοικείωση με το χώρο του μουσείου, που βοηθά τους μαθητές να καταλάβουν τον κόσμο που ζουν, και γενικότερα βοηθά στην ανάγνωση του πολιτισμού.
- Η κατανόηση των συλλογών, που συμβάλλει στη διαθεματική γνώση και την πνευματική απόλαυση.
- Η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, ώστε να επιτυγχάνεται η ερμηνευτική και λειτουργική κατανόηση των πληροφοριών.
- Η καλλιέργεια της δημιουργικής σκέψης, που χαρακτηρίζεται από την ευελιξία, την ευχέρεια, τον μετασχηματισμό, την πρωτοτυπία και τη σύνθεση.

Κυρίως σε μαθητές του δημοτικού σχολείου που βρίσκονται σύμφωνα με τον Piaget στην περίοδο των συγκεκριμένων νοητικών λειτουργιών και μπορούν να διερευνούν αντίστοιχα στοιχεία, η εμπυχωτική διδακτική ευοδώνεται μέσα από πλήθος πρακτικών, όπως:

¹⁵¹ Ιδρύθηκε το 1987, στην Αθήνα (Πλάκα).

- ❖ η εξερεύνηση
- ❖ το θεατρικό παιχνίδι
- ❖ η προσωπική έκφραση μέσα από εικαστικές δημιουργίες
- ❖ η δυνατότητα αυτενέργειας
- ❖ η προσωπική πρωτοβουλία
- ❖ η έλλειψη πίεσης και
- ❖ η ισότιμη συμμετοχή.

Τα μουσειοπαιδαγωγικά και εκπαιδευτικά προγράμματα, στηριζόμενα στις συλλογές των μουσείων, μπορούν να λειτουργήσουν ως μορφή αλληλεγγύης και πρότασης των προγόνων μας στις νεότερες γενιές. Ο σύγχρονος άνθρωπος, αφού μάθει καθιερωμένες και δοκιμασμένες πρακτικές, μπορεί να υιοθετήσει τρόπους και στάσεις ζωής, που καλλιεργούν το ήθος και συγκροτούν χαρακτήρα και ταυτότητα σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Έτσι, μέσα από την εμπλοκή του σε ανάλογα προγράμματα μπορεί ο μαθητής να γνωρίσει τον «άλλο» και μετέπειτα τον εαυτό του, όπως επισημαίνει ο αρχαίος Έλληνας σοφός, Σωκράτης, για να φτάσει στο: «γνώθι σαυτόν».

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα κινητοποιούν συνολικά την προσωπικότητα των μαθητών, συμβάλλοντας στη ρήση του Διονυσίου Σολωμού:

«Πάντα ανοιχτά, πάντα άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κάνοντας μία ανακεφαλαίωση της εργασίας αναφέρουμε ότι διεξήλθαμε αναλυτικά τις κύριες συνιστώσες που συγκρότησαν την ταυτότητα της Αρχαίας Ήλιδος: Ιστορική επισκόπηση από τη μυκηναϊκή έως την ελληνιστική εποχή, ανάλυση της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της πόλης-κράτους, παρουσίαση των πνευματικών προσωπικοτήτων, καταγραφή του ενδιαφέροντος των περιηγητών και της πορείας των ανασκαφών, παρουσίαση του αρχαιολογικού χώρου, του Μουσείου και της ηθικής διάστασης της ανάδειξής τους μέσα από τα

μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα που ήδη υλοποιούνται, καθώς μέσα από αυτά που εμείς προτείνουμε.

Κατόπιν τούτων, θεωρούμε ότι στην περίπτωση της Ήλιδος είναι αναγκαία η συνέχιση του ανασκαφικού έργου, η τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων σε όλα τα μνημεία, η αύξηση της θεματολογίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, το άνοιγμά τους σε περισσότερες κατηγορίες πολιτών (ενήλικες, άτομα με ειδικές ανάγκες κ.ά.), καθώς και η ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο και ο εμπλουτισμός με οπτικοακουστικό υλικό, για να κατανοήσει ο επισκέπτης πώς ήταν η πόλη, αφού δε βοηθά ο χώρος και τέλος, η διοργάνωση σεμιναρίων και συνεδρίων στον χώρο του Μουσείου.

Ο αρχαιολογικός χώρος λειτουργεί ως ταμείο εμπειρίας για τους ανθρώπους σήμερα και αποτελεί μέσο αυτογνωσίας, περιμένοντας τον σύγχρονο άνθρωπο να «συνομιλήσει» μαζί του¹⁵².

Η ανάδειξη και η συνολική διαχείριση του χώρου θα ενισχύσει ακόμη περισσότερο τη σύνδεση με την τοπική κοινωνία, που θα εξελιχθεί σε συνυπεύθυνη για την προστασία του χώρου.

Κλείνοντας θα λέγαμε ότι οφείλουμε στις μελλοντικές γενιές να σκύψουμε πάνω σε αυτό το κομμάτι του παρελθόντος μας, να το διερευνήσουμε, να του δώσουμε ζωή και να αντλήσουμε από το πολιτισμικό κεφάλαιο που φέρει.

¹⁵² Λαμπρινουδάκης,2008:151.

Αρχαίες Πηγές

- Αριστοτέλης, Ηθικά Ευδήμεια.
- Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*.
- Δημόκριτος, *Αποσπάσματα*.
- Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*.
- Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*.
- Ευσέβιος, *Ευαγγελική προπαρασκευή*.
- Θεόκριτος, *Ειδύλλια*.
- Θουκυδίδης, *Επιτάφιος*.
- Ξενοφών, *Ελληνικά*.
- Ξενοφών, *Απομνημονεύματα ΒΙ*.
- Όμηρος, *Ιλιάδα*.
- Πausανίας, *Ελλάδος περιήγησις, Μεσσηνιακά – Ηλιακά*.
- Πλάτων, *Γοργίας*.
- Πλάτων, *Μενέξενος*.
- Πλάτων, *Νόμοι*.
- Πλίνιος, *Naturalis Historia*.
- Πολύβιος, *Ιστορίαι*.
- Στράβων, *Γεωγραφικά*.

Βιβλιογραφία

- Ανδρέου Η., Ανδρέου-Ψυχογιού Ι., 2006: «Εξέλιξη και προοπτικές του Έργου. “Μελέτη και Ανάδειξη Αρχαιολογικού Χώρου Ήλιδος”», στο: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηλείας (εκδοτική επιμέλεια), Η. Ανδρέου και Ι. Ανδρέου-Ψυχογιού (γενική επιμέλεια), *Ήλις: παρελθόν, παρόν και μέλλον, Πρακτικά εκδήλωσης προς τιμήν Ν. Γιαλούρη*, Πύργος, 63-97.
- Ανδρέου- Ψυχογιού Ι., 2006: «Η ιστορία των ανασκαφών της Ήλιδος», στο: Γ. Δημητρόπουλος (εκδοτική επιμέλεια), *Ηλειακή Πρωτοχρονιά, Ηλειακό Πανόραμα*, Αμαλιάδα, 167-176.
- Ανδρέου Η., Ανδρέου-Ψυχογιού Ι., 2010: *Ήλις. Η πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα.
- Ανδρουτσόπουλος Θ., 1998: *Το κράτος της Ήλιδος*, Αμαλιάδα.
- Ανδρουτσόπουλος Θ., 2014: «Ιερά Οδός: Ήλις- Κρήνη Πέρα- Άλις...» στο: Γ. Δημητρόπουλος (εκδοτική επιμέλεια): *Ηλειακή Πρωτοχρονιά, Ηλειακό Πανόραμα*, Αμαλιάδα, 151 -159.
- Αντζουλάτου-Ρετσίλα Ευ., 1986: *Λαογραφικά Μουσεία και παιδεία*, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.
- Αντωνόπουλος Κ., 2014: «Ο πενθήμερος εορτασμός της αφής της Ολυμπιακής φλόγας 2013 και η 1^η Πανελλήνια διήμερη πεζοπορία από την Ήλιδα στην Ολυμπία, μέσω της κλασικής πεδινής διαδρομής, με την επωνυμία “Ο Δρόμος προς την Δόξα”» στο: *Ηλειακή Πρωτοχρονιά, Ηλειακό Πανόραμα*, Αμαλιάδα, 160-164.
- Ακαδημαϊκόν Ημερολόγιον, 1918: *Αι ανασκαφαί της Ήλιδος*, Πάτρα

- Βασιλάκης Ν., 2009: «Ιστορία και δομή της Αρχαίας Αγοράς. Στοιχεία της Αρχαίας Αγοράς της Ήλιδας», στο: Γ. Δημητρόπουλος (εκδοτική επιμέλεια), *Ηλειακή Πρωτοχρονιά, Ηλειακό Πανόραμα*, Αμαλιάδα, 130-143.

- Βερτσέτης Α., 2003: «Ηλείοι λόγιοι και καλλιτέχνες κατά την αρχαιότητα» στο: *Πρακτικά του Έκτακτου Ηλειακού Συμποσίου 2001*, Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήνα.

- Γιαλούρης Ν., 1996: *Αρχαία Ήλις: Το λίκνο των Ολυμπιακών Αγώνων*, εκδόσεις Αδάμ, Αθήνα.

- Γιανναράς Χ., 1988: *Σχεδίασμα εισαγωγής στη φιλοσοφία*, εκδόσεις Δόμος, Αθήνα.

- Γιανναράς Χ., 1997: *Αντιστάσεις στην αλλοτρίωση*, εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα.

- Δάλκος Γ., 2002: « Η στρατηγική ανάπτυξης μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων για την πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση» στο: Γ. Κόκκινος , Αλεξάκη Ε., (επιμέλεια), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 163-178.

- Ζενέτου Α., 2004: «Η εργασία στο Μουσείο» στο: *Τετράδια Μουσειολογίας 1*, εκδόσεις Μεταίχμιο ,Αθήνα 19-24.

- Ζιάκας Θ., 1996: *Η έκλειψη του υποκειμένου*, εκδόσεις Δόμος, Αθήνα.

- Ηλιόπουλος Κ., 1984: «Οι Ολυμπιακοί αγώνες και το πνεύμα της Ολυμπιάς», στο: *Επετηρίς της Εταιρείας Ηλειακών Μελετών*, τόμ. Γ', Αθήνα, 75-171.

- Hooper – Greenhill E., 2006: *Το μουσείο και οι πρόδρομοί του*, μτφρ. Ανδρέας Παππάς, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα.

- Καλογεροπούλου Α., 1972: «Ηλις», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ1, *Κλασικός Ελληνισμός*, 44, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

- Καλούρη –Αντωνοπούλου Ρ., Κάσσαρης Χ., 1998: *Το Μουσείο. Μέσο Τέχνης και Αγωγής. Θεωρητική- Παιδαγωγική Προσέγγιση*, εκδόσεις Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.

- Κανελλόπουλος Α., 1989: *Η ηλειακή «βιομηχανία» κατά την αρχαιότητα*, Εκδοτική Εστία, Αθήνα .

- Καραλής Ευ., 2005: *Μουσειοπαιδαγωγική*, εκδόσεις Δ. Μπακής, Αγρίνιο.

- Κόκκου Α., Χατζηνικολάου Τ., Χούλια Σ., (εκδοτική επιμέλεια), 2009: *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία*, Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστόπουλου, Αθήνα.

- Κολιάδης Ε., 1997: *Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη: Γνωστικές Θεωρίες*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

- Κολώνας Λ., 2006: «Διαχείριση αρχαιολογικών χώρων και μνημείων», στο: *Αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς*, Σεμινάριο στο πλαίσιο της ελληνικής προεδρίας της Ευρωπαϊκής ένωσης υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, ΤΑΠΑ, Αθήνα, 47-48.

- Κολώνας Λ., 2010: «Πρόλογος» στο: Η. Ανδρέου, – Ι. Ανδρέου, *Ηλις. Η πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων*, Υπουργείο Πολιτισμού, ΤΑΠΑ, Αθήνα, 5.

- Κρουσταλλάκης Γ., 1985: «Η παιδαγωγική σημασία των Ολυμπιακών αγώνων», στο: *Επετηρίς της Εταιρείας Ηλειακών Μελετών*, τόμ. Δ΄, Αθήνα, 549-561.

- Λαμπρινουδάκης Β., 2008: *Δέκα μαθήματα αρχαιολογίας Οδοιπορικό από την αρχαία ελληνική τέχνη στη σύγχρονη ζωή*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.

- Λεοντσίνης Γ., 2002: «Το Μουσείο στο πλαίσιο της Διδακτικής της Γενικής και της Τοπικής Ιστορίας», στο: Γ. Κόκκινος, Αλεξάκη Ε., (επιμέλεια), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 109-114

- Μητσοπούλου – Leon Β., 2006: «Η έρευνα του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών στην Αρχαία Ήλιδα», στο: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηλείας (εκδοτική επιμέλεια), Η. Ανδρέου, Ι. Ανδρέου-Ψυχογιού (γενική επιμέλεια): *Ηλις: παρελθόν, παρόν και μέλλον, Πρακτικά εκδήλωσης προς τιμήν Ν. Γιαλούρη*, Πύργος, 37-52.

- Μουρτζίνη Τ., 2014: «Η Αρχαία Ήλιδα μέσα από τα κείμενα των περιηγητών», στο: Γ. Δημητρόπουλος (εκδοτική επιμέλεια): *Ηλειακή Προτοχρονιά, Ηλειακό Πανόραμα*, Αμαλιάδα, 142-150.

- Μπένγκτσον Χ., 1991: *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*, εκδόσεις Μέλισσα.

- Μπουμπάρης Ν., 2006: «Εισαγωγή» στο: Smith Ρ, *Πολιτισμική θεωρία. Μια εισαγωγή*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 9-17.

- Μπούτσικας Α., 1998: «Η Αρχαία Ήλις και το Ολυμπιακό ιδεώδες», στο: *Πρακτικά β' Παγκόσμιου Πανηλειακού Συνεδρίου*, Αρχαία Ολυμπία, 182-190.

- Μπούτσικας Α., 2002: *Αρχαία Ήλις*, εκδόσεις Βιβλιοπανόραμα, Αμαλιάδα.

- Νάκου Ει., 2001: *Εμείς, Τα Πράγματα και Πολιτισμός*, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα.

- Νικονάνου Ν., 2010: *Μουσειοπαιδαγωγική: Από τη θεωρία στην Πράξη*, εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα.

- Νασόπουλος Ν., 2007: *Η Αρχαία Ήλιδα. Η πόλη των Ολυμπιακών αγώνων*, εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα.

- Νικονάνου Ν., 2005: «Ο ρόλος της Μουσειοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα μουσεία» στο: *τετράδια μουσειολογίας*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα.

- Νικονάνου Ν., 2010: *Μουσειοπαιδαγωγική: Από τη θεωρία στην Πράξη*, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα.

- Παλαιολόγος Κ., 2004: *Ολυμπία. Μια ξενάγηση στο μύθο και στην Ιστορία της*, Εκδόσεις Άγκυρα, Αθήνα.

- Παπακωνσταντίνου Ε., 1991: «Στοιχεία της Αγοράς της Ήλιδας στο παρόχθιο ανάλημμα του Πηνειού» στο: *Αρχαία Αχαΐα και Ηλεία, Μελετήματα...*, Κέντρον Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας - Εθνικόν Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 329-334.

- Παπαχατζής Ν., 1979: *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις. Μεσσηνιακά-Ηλιακά*. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

- Pearce S., 2002: *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

- Πούλιος Ι., 2010-2012: «Εισαγωγή στη Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς: Ορολογία, Έννοια και Μοντέλα διαχείρισης», στο *Αρχαιογνωσία* 16/ 1-3, 321-342.

- Σακελλαρίου Μιχ., 1970: «Λαπίθες» στο: *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τομ. Α, Προϊστορία και Πρωτοϊστορία, σελ. 372-374, , Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

- Σκαλτσά Μ., 1999: *Για τη Μουσειολογία και τον Πολιτισμό*, Εκδόσεις Εντευκτηρίου, Θεσσαλονίκη.

- Σπαθάρη Ε., 1997: *Το Ολυμπιακό πνεύμα*, Εκδόσεις Αδάμ, Αθήνα.

- Σπηλιοπούλου Ι.- Ξέστερνου Μ., 2014: «Συνεργασία του Ινστιτούτου Έρευνας Βυζαντινού Πολιτισμού (ΙΝ.Ε.ΒΥ.Π) με Εταιρεία Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών για τη Διοργάνωση Εκπαιδευτικών Επισκέψεων στον Μυστρά» στο: *Βυζαντινός Δόμος*, (19-20-21), 343-378.

- Στεργιόπουλος Κ., 1983: «Το τοπωνύμιον *Ήλις* από ιστορικο-γεωγραφική άποψη», στο: *Επετηρίς Εταιρείας Ηλειακών Μελετών*, Β, 87-197.

- Vernant J., 1966: *Η καταγωγή της ελληνικής σκέψης*, Εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα.

- Χατζή Γ. (γενική επιμέλεια), 2011: *Από την Ήλιδα στην Ολυμπία*, ΤΑΠΑ, 4.

- Χατζόπουλος Μ., 1974, «Ο ελληνοιστικός κόσμος και η Ρώμη κατά τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ.» στο: *ΙΕΕ*, τομ. Ε΄, *Ελληνοιστικοί χρόνοι*, 14, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

- Χωρέμης Α., 1968: «Ηλεία», *Αρχαιολογικόν Δελτίον- Χρονικά* (23), 172.

Ιστότοποι

- Πικιώνης Δ., *Αυτοβιογραφικές σημειώσεις* αναρτήθηκε στο: <www.eikastikon.gr/architektoniki/pikionis>, [ημ. πρόσβ. 5/2/15].

- «Οι αρχαίοι Μακεδόνες και η γλώσσα τους» αναρτήθηκε στο: <<https://smerdaleos.wordpress.com>>, [ημ. πρόσβ. 4/1/2015].
- Μουρτζίνη Τ., Πρόταση – διαχείρισης-αρχαιολογικού χώρου Ήλιδας, αναρτήθηκε στο: <www.archaiologia.gr/blog>, [ημ. πρόσβ. 5/4/15].
- Πολιτιστικός σχετικισμός, αναρτήθηκε στο: <http://wikipedia.qwika.com/en2el/Cultural_relativism>, [ημ. πρόσβ. 28/3/15].
- Πολιτιστική ποικιλομορφία, <<http://portal.unesco.org/cultur/en/ev.php>>, [ημ. πρόσβ.28/3/15].
- Ματζάνας Χ., Αρχαία Ήλιδα, στο: Μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς,<<http://odysseus.culture.gr/h/>>,[ημ. πρόσβ.1/4/15].
- Κυπριακή Εθνική Επιτροπή, Άυλη πολιτιστική Κληρονομιά,<http://www.unesco.org.cy/Programmes-Ayli_Politistiki_Klironomia>, [ημ. πρόσβ. 20/4/15].
- Παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά,<http://www.unesco-hellas.gr/gr/3_5_2.htm>,[ημ. πρόσβ.20/4/15].
- Κουκουμπίκη Ε., <<http://www.fa3.gr/arthra/12-axies-olympismou.htm>>, [ημ. πρόσβ. 26/4/15].

Πηγές Εικόνων

Εικ.1: Γιαλούρης, 1996: 7, χάρτης.

Εικ.2: http://culture-history.blogspot.gr/2010/07/blog-post_15.html.

Εικ.3: Γιαλούρης, 1996: 18, εικ. 6.

Εικ.4: http://culture-history.blogspot.gr/2010/07/blog-post_15.html.

Εικ.5: Παπαχατζής, 1979: 397, εικ.360.

Εικ.6: Γιαλούρης, 1996: 35, εικ.18.

Εικ.7: Γιαλούρης, 1996: 188, εικ.189.

Εικ.8: Γιαλούρης, 1996: 178, εικ.175.

Εικ.9: Γιαλούρης, 1996: 164, εικ. 160.

Εικ.10: Γιαλούρης, 1996: 163, εικ.159.

Εικ.11: Γιαλούρης, 1996: 160, εικ.154.

Εικ.12: Γιαλούρης, 1996: 160, εικ.155.

Εικ.13: Γιαλούρης, 1996: 161, εικ.157.

Εικ.14: Γιαλούρης, 1996: 168, εικ.166.

Εικ.15: Γιαλούρης, 1996: 189, εικ.191.

Εικ.16: Γιαλούρης, 1996: 179, εικ.176.

Εικ.17: Γιαλούρης, 1996: 183, εικ.181.

Εικ.18: Γιαλούρης, 1996: 172, εικ.170.

Εικ.19: Γιαλούρης, 1996: 157, εικ.149.

Εικ.20: Γιαλούρης, 1996: 162, εικ.159.

Εικ.21: Νασόπουλου, 2007: 70.

Εικ.22: Γιαλούρης, 1996: 115, εικ.101.

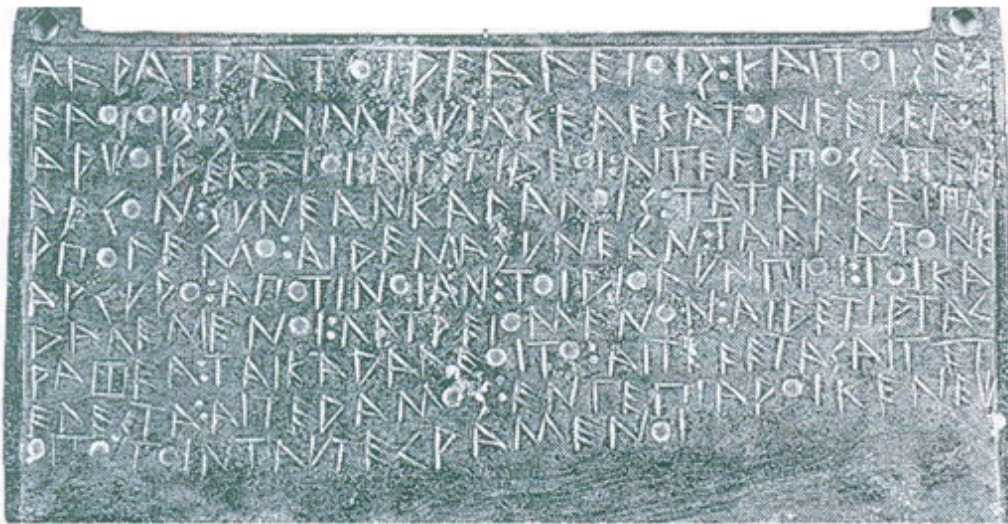
Εικόνες

Εικ.1 Γεωμορφολογικός χάρτης της Ήλιδος στην μέγιστη ακμή της.

Εικ.2 Γενική άποψη του αρχαιολογικού χώρου της Ήλιδος

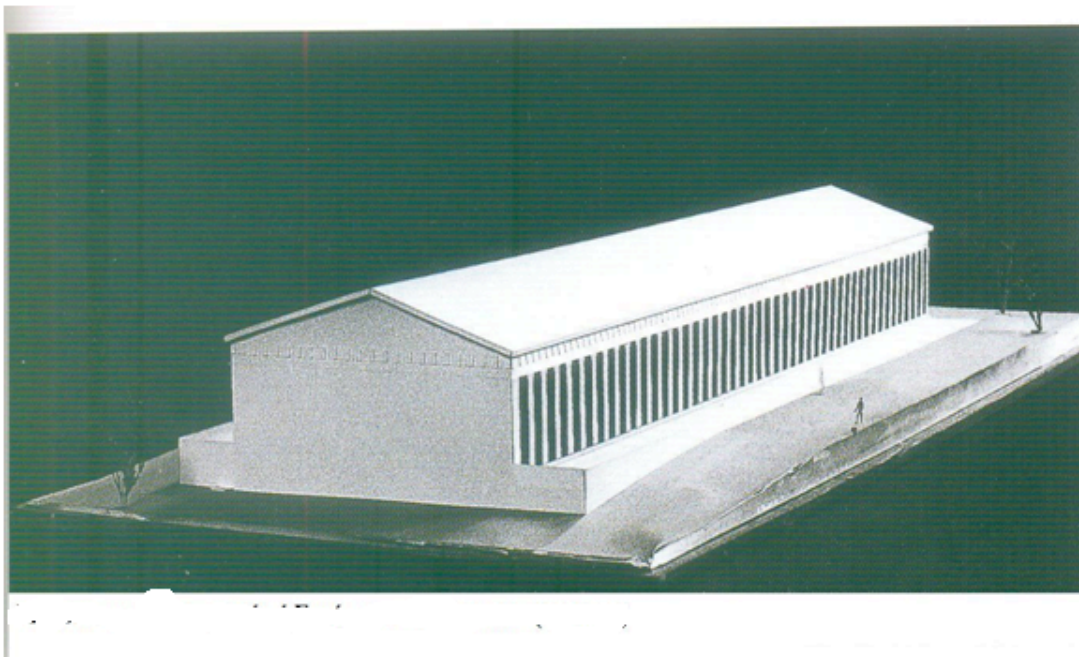
Εικ. 3 Επιγραφή του τέλους της αρχαϊκής εποχής στην Ηλειακή διάλεκτο (500 π.Χ)

Εικ. 4 Το θέατρο της Αρχαίας Ήλιδος

Εικ. 5 Αναπαράσταση της Αγοράς της Αρχαίας Ήλιδος

Εικ.6 Αναπαράσταση της Στοάς των Κερκυραίων

Εικ. 7 Αργυρά νομίσματα του 5ου και 4ου αι. από την Αρχαία Ήλιδα

Στην επάνω σειρά εικονίζεται ο εμπροσθότυπος και στην κάτω ο οπισθότυπος

Εικ.8 Θραύσματα ερυθρόμορφου αγγείου (450 π.χ.)

Πάνω εικονίζονται η Δανάη με τον Περσέα και κάτω η Περσεφόνη με δάδα

Εικ. 9 Μελανοβαφείς λήκυθοι ηλειακού τύπου (4ος και 3ος αι. π.Χ)

Εικ. 10 Πυξίδα με δύο λαβές που φέρουν λεοντοκεφαλές στην απόληξη(3ος αι. π.Χ.)

Εικ.11 Μελμβαφές εξάλειτρο

Εικ.12 Μελαβαφής κύνθαρος (3ος αι. π.Χ.)

Εικ. 13 Λύγνοι διαφόρων τύπων Κλασικής και Ελληνιστικής εποχής

Εικ. 14 Έμβλημα πυθμένα ελληνιστικής φιάλης με παράσταση ζεύγους σε ασπασμό

Εικ. 15 Αργυρά και χάλκινα νομίσματα (343-325 π.Χ.)

Στην επάνω σειρά εικονίζεται ο εμπροσθότυπος και στην κάτω ο οπισθότυπος

Εικ. 16 Θραύσμα ερυθρόμορφου κρατήρα, που απεικονίζει την Αθηνά, τον Ηρακλή και τον Ιόλαο

Εικ. 17 Μαρμάρινο άγαλμα του Ερμή (1ος αι. π. Χ.)

Εικ.18 Τμήμα πήλινου αγάλματος Αρτέμιδος Ελληνιστικών χρόνων

Εικ. 19 Κεφαλές πηλίνων γυναικείων αγαλμάτων ελληνιστικής εποχής

Εικ. 20 Γυάλινα μυροδοχεία (3ος αι. μ.Χ)

Εικ. 21 Έμβλημα ψηφιδωτού δαπέδου ρωμαϊκών χρόνων, που απεικονίζει τους άθλους του Ηρακλή

Εικ. 22 Ψηφιδωτό με τις Μούσες

Παράθεμα 1: Παζλ ψηφιδωτού

